J. M. BOCHEŃSKI

OTORİTE *nedir?*

OTORİTE MANTIĞINA GİRİŞ

KÜRE YAYINLARI

J. M. Bocheński OTORİTE NEDİR?
KÜRE

OTORİTE NEDİR?

OTORİTE MANTIĞINA GİRİŞ

OTORİTE NEDİR?

OTORİTE MANTIĞINA GİRİŞ

J. M. Bocheński

Tercüme
Hilal Görgün

KÜRE YAYINLARI

KÜRE YAYINLARI / 153. Kitap
Düşünce 5

Otorite Nedir?

Otorite Mantığına Giriş

Joseph Maria Bocheński

Was ist Autorität?
Einführung in die Logik der Autorität
Freiburg/Basel/Wien: Herderbücherei, 1974

© Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 1974

Türkçe yayım hakları
© Küre Yayınları, 2015

Tercüme
Hilal Görgün

Yayına Hazırlık
Bilge Özel

Birinci Basım Eylül 2015

ISBN 978-605-9125-17-8

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Ayhan Matbaası
Sertifika no: 22749
Mahmutbey Mah. Deve Kaldırımı Cad.
Gelincik Sok. No: 6 Kat: 3
Bagcılar/İstanbul

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
Faks 0212 520 74 00
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
facebook.com/kureyayinlari
twitter.com/kureyayinlari

Joseph Maria Innocentius Bocheński (1902, Czuszów, Polonya; 1995, Freiburg, Almanya), Posen ve Lviv (bugün Ukrayna sınırları içerisinde) kentlerinde hukuk ve iktisat okudu (1920-26). 1927'de Krakow'daki Katolik Dominiken tarikatına (Innocentius Maria) girdi. Freiburg'da felsefe (1928-31), Roma'da teoloji (1931-36) eğitimi gördü. 1938'de Krakow'da felsefe alanında doçent oldu. Roma'daki Angelicum Üniversitesi'nde mantık profesörü olarak çalıştı (1934-40). II. Dünya Harbi sırasında Polonya ordusunda papaz olarak görev yaptı. 1950-70 arasında İsviçre'de kurucusu olduğu Katolik Polonya Misyonu'nun rektörlüğünü yaptı. 1945-1972 arasında Freibug Üniversitesi'nde yeniçağ ve çağdaş felsefe profesörü olarak çalıştı (1964-66 arası rektör). 1957'de aynı üniversite bünyesinde Doğu Avrupa Enstitüsü'nü kurdu. 1956'da Federal Almanya Anayasası'nın komünist ideolojiyle uyuşmazlığı hakkında bir rapor yazdı. 1982'de Bern büyükelçiliğinin teröristler tarafından basıldığı olayda aracılık yaptı.

Yazar 20. yüzyıl batı felsefesinin büyük şahsiyetleri arasında yer alır. Mantık tarihi, mantığın hayatın çeşitli alanlarında, özellikle de dini alanda kullanımı, diyalektik materyalizm ve Sovyet felsefesi özel ilgi alanlarını oluşturmuştur. Bocheński soğuk savaş döneminde komünist ideolojiyle mücadelede önemli bir rol oynamıştır. Başta mantık ve felsefe alanında olmak üzere çeşitli dillerde çok sayıda çalışma kaleme almıştır.

Kitaplarından bazıları: ***Nove lezioni di logica simbolica***, Roma 1938; ***Europäische Philosophie der Gegenwart***, Bern 1947; ***Formale Logik***, Freiburg 1956; ***Wege zum philosophischen Denken***, Freiburg 1950; ***Der Sowjetrussische Dialektische Materialismus***, Bern 1957; ***Logik der Religion***, Köln 1968; ***Marxismus-Leninismus: Wissenschaft oder Glaube?***, Münih 1973; ***Autorität, Freiheit, Glaube***, Münih/Viyana 1988.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

1. Otoritenin Temel Yapısı 13
2. Alan, Süje ve Otoritenin Taşıyıcısı 23
3. Genel Olarak Otoritenin Özellikleri 31
4. Otoritenin Çeşitleri 43
5. Epistemik Otorite* 51
6. Akılcılık 63
7. Deontik Otorite** 73
8. Otoritenin Tefvizi 83
9. Deontik Otoritenin Çeşitleri 93
10. Hürriyet, Tolerans, Anarşizm 99
11. Otorite ve İnanç 111

Dizin 119

* Bilenin otoritesi
** Amirin otoritesi

Şema Listesi

1.21 Otoritenin temel yapısı
1.22 Otoritenin yan münasebetleri
2.61 Otoritenin terimleri
3.01 Dönüşlü olarak taşıyıcı-özne münasebeti
3.21 Taşıyıcı-özne münasebetinin simetrisi
3.31 Taşıyıcı-özne münasebetinin geçişli olmayışı
3.41 Taşıyıcı-özne münasebetinin geçişli oluşu
5.31 Otoriteyi tanımanın çeşitleri
6.01 Akılcılığın çeşitleri
8.21 Otoritenin tefvizi
8.51 Otoritenin asta tefvizi
8.52 İki sınıf arasındaki ilişki durumu
9.11 Yaptırım otoritesi
9.21 Dayanışma otoritesi

Kısaltmalar

D Delegierte (Temsilci)
F Delegiertes Gebiet (Temsil edilen alan)
G Gebeit (Alan)
S Subjekt (Süje)
T Träger (Taşıyıcı)
W Weisung (Emir)
Z Ziel (Amaç)

ÖNSÖZ

Otoritenin bizim için çok önemli bir sey olduğunu herkes bilir veya en azından bilmesi gerekir. Şurası var ki, biz sürekli sadece akıl ve hürriyetten bahseder, fakat her seferinde zalim otoritelerin ağına daha fazla takılırız. Bir zamanlar Amerika'nın önde gelen filozoflarından biri çağımızın analiz çağı olduğunu söylemişti. Ben ise aynı zamanda otorite çağında yaşadığımızı söylemek istiyorum. Çoğu insan bunu hissediyor ve kendini otoriteden kurtarmak istiyor – bunlar kendilerinin anti-otoriter olduklarını söyler. Fakat özellikle en radikal otorite karşıtlarına bakıldığında bunların kendilerinin hemen hemen her zaman bir otoriteye –tabii ki kendisine karşı mücadele etmek istediklerinden başka bir otorite olsa da nihayet yine de bir otoriteye– itaat ettikleri görülür. İstesek de istemesek de otorite çağında yaşıyoruz.

Fakat otorite nedir? Bu şüphesiz sadece bir kelimeden daha fazlası olsa da –ki insan bunu kendi üzerinde çoğunlukla acımasızca hisseder– her şeyden önce bugün hoşumuza giderek kullandığımız çok sayıdaki yabancı ***kelime***den biridir (Latince ***auctoritas***dan gelmektedir). Kelimelerimiz ise epeyce tuhaf yapılardır. İnsanlar tarafından meydana getirilmiş olmalarına rağmen, insanlar üzerinde çok büyük güçleri vardır. Çoğu kez bunları yakından tetkik etmeye değer.

Şair şeytana şöyle söyletmektedir: "Kelimelere sarılın! Böylece güvenli kapıdan kesinlik mabedine girersiniz."[1] Şu halde bu tavsiye şeytan tarafından da yapılsa ilk bakışta oldukça akla yatkın görünüyor. Öyle ya, biz devamlı kelimelerimize güvendiğimizi söyler, onları başka şeye ihtiyaç duymadan açık seçik anladığımızı sanırız. Hatta birçok durumda onların kullanılışı hakkında soru sormak ayıptır. Bir kadın bana "çaydanlık masanın üzerinde duruyor" dediğinde, ona "hanımefendi 'çaydanlık', 'duruyor' ve 'masa'dan neyi kastediyorsunuz?" seklinde bir soru yöneltmek her şeyden önce yersiz ve nezaketsiz olur. Hayır, gerçekten böyle yapılmaz. Bu kelimeler yeteri kadar açık ve seçiktir.

Fakat ***bütün*** kelimeler değil. Mesela hepimiz sürekli su küçücük "mümkün" kelimesini kullanırız. İnsan bundan daha basit ve açığını düşüne-

1 "Haltet euch an Worte! Dann geht ihr durch die sichre Pforte zum Tempel der Gewißheit ein." Bu dizeyi Goethe ***Faust*** başlıklı eserinde Mephisto'ya söyletmektedir. Goethe, ***Werke in Fünf Baenden***, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1959, c. III, s. 348. (çev.)

mez. Aksine! Avrupa düşüncesinin kadim ustası Aristoteles bir keresinde bu kelime ile ilgili olarak aşağıdakileri ifade etmiştir:

1. Zorunlu olan şey aynı zamanda mümkündür. Mesela biz insanların ölmesi zorunludur; o halde bizim ölmemiz (maalesef) mümkündür. Şuna gelince ama:
2. Mümkün olan şey mümkün olmayabilir de. Mesela bugün yağmur yağması mümkünse, yağmaması da mümkündür.
3. O halde zorunlu olan şey mümkün olmayabilir de.
4. Fakat mümkün olmayabilen şey, kesinlikle zorunlu değildir. Mesela yağmur yağmayabileceği için buradan onun zorunlu olmadığı sonucu ortaya çıkar.
5. O halde zorunlu olan şey zorunlu değildir.

Bu ise bir çelişkidir, diğer bir ifadeyle saçmadır. Açıkçası burada uygun olmayan bir şeyler var.

Acaba ne? Bunun şu küçücük "mümkün" kelimesi olduğu açıktır. Zira bunun *iki* farklı anlamı vardır. Bir manada zorunlu olan da mümkün olarak adlandırılır (yukarıda 1. cümledeki gibi). Bir başka manada ise mümkün sadece olmayabilen için, yani zorunlu olmayan için, kullanılır (yukarıdaki 2. cümledeki gibi).

İnsan böyle çelişkilere düştüğü zaman çok iyi bilinen kelime kullanma rahatlığı da sona erer. Böylece şeytanın tavsiyesinin şairin kastettiği gibi olduğu ortaya çıkar: şeytani bir tavsiye. Eğer belirsizlikten, müphemiyetten ve aynı zamanda büyük toplumsal musibetlerden kaçınılmak isteniyorsa böyle kelimelerin düşünülmeden kullanılması doğru olmaz. Bunlar tahlil edilmeli, farklı manaları birbirinden tefrik edilmeli, bunlardan her birinin özellikleri tasvir edilmelidir vs.

Elbette böyle bir şey "masa", "kap", "inek" vb. gibi basit eşyaların isimleri söz konusu olduğu zaman çok nadiren gerekir. Karmaşık ve özellikle de sosyal bağlar söz konusu ise böyle çelişkiler ve bununla bağlantılı olarak da tahlil etme zorunluluğu bir kurala dönüşür. İşte istisnasız her biri belirsizlik ve çok anlamlılıkla yüklü böyle bir dizi kelimeden oluşan bir liste: "adalet", "anarşist", "değer", "demokrasi", "din", "diyalektik", "doğu", "eşitlik", "felsefe", "halk", "Hristiyan", "hürriyet", "içtimai", "idealizm", "ideoloji", "ilerleme", "ilim", "İncil araştırmacısı", "kapitalizm", "komünizm" (özellikle "k" harfi bu konuda zengin görünüyor),[2] "liberal", "mantık", "Marksizm", "materyalizm", "millet", "muhafazakâr", "sınıf", "somut", "sosyalizm", "teknik", "teori", "yabancılaşma".

2 Bu, kelimelerin Almancaları için söz konusudur. (çev.)

Bizim "otorite" de böyle bir kelimedir. Zikredildiği gibi bu, hepimiz için çok önemli bir şeyi ifade ettiği için üzerinde düşünmek zorunlu gibi görünüyor.

Böyle bir düşünmenin sonuçları bu kitapta ifade edilmiştir. Muhtemelen okuyucu bu sonuçların hangi alana girdiğini ve hangi ilim dalına ait olduğunu soracaktır. Öyle ya otorite herkesten önce insan ruhunu inceleyen bilginler, psikologlar ve toplumsal meselelerin uzmanları olan sosyologlar tarafından incelenmektedir. O halde ilk bakışta bizim psiko-sosyolojik gözlemlerle karşı karşıya olduğumuz düşünülebilir.

Fakat durum böyle değildir. Tabii ki şurada veya burada psikoloji ve sosyoloji ile ilgili şeyler söylendi, fakat sadece çok uzaktan. Gözlemlerimizin önemli bir kısmı ne psikolojik ne de sosyolojiktir. Bunlar daha ziyade diğer disiplinlerin şart koştuğu şeyleri incelemeye çalışan "temel bilimler" denilen ilim dalının kapsamındadır. Veya istenirse bizim burada felsefe alanında olduğumuz söylenebilir. Ancak "felsefe" kelimesinin nasıl kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Çünkü felsefe var, felsefe var –kısacası "felsefe" kelimesinin çok çeşitli anlamları vardır. Bu bazen "metafizik bir titreme" oluşturmak isteyen şairane açıklamaları betimler. Başka bir zaman da sade, kuru, mantıki dil tahlillerini ifade eder. Burada yapılan felsefe son söylenilen tarzdandır. Bu, "analitik felsefe" denilen bir türdür.

Ancak bu tür felsefenin bizim Avrupa kıtasında tanınmamasından dolayı (burada daha ziyade metafizik titreme ile uğraşılır), okuyucunun fazla hayal kırıklığına uğramaması için bu konuda birkaç kelime söylemek faydalı olacaktır.

O halde önce analitik felsefenin esas itibarıyla ***dil analizi*** olduğunu söyleyelim. Şu var ki burada kelimeler yaşayan dilden soyutlanarak mücerret olarak ele alınmaz. Aksine manayı daha iyi belirleyebilmek için kelimenin çeşitli kullanımları araştırılır. Bu ise, bu mananın sürekli (bu dilde ifade edilen) gerçeklikle yüzleşmeyle belirlenmesi anlamına gelir.

Fakat analitik felsefe her şeyden önce ***uygulamalı mantık***tır. Bu durum mantığın her şeyden önce bir hüküm çıkarma tekniğinden ibaret olduğuna inananlara garip gelebilir. Gerçekte ise böyle olmayıp, önce bütün nesneler arasındaki en genel ve en basit bağların bir teorisi ve böylece de akıl yürütmekten ziyade, analizin faydalı bir aletidir. Bu kitap bu anlamda bir mantık kitabıdır, otoritenin çeşitli yönlerinin mantıki analizlerinden oluşmaktadır. Bu, bir ***Otorite Mantığına Giriş***'tir.

Bu mantıki karakterden eserin bir dizi özelliği ortaya çıkar. Kitap konunun sadece birkaç yönüyle meşgul olup, bunların da ***en kolaylarını*** ele almakta ve bu yüzden de sanki ***basit ifadelerle*** bir irtibatı varmış intibaını uyandırmaktadır.

1. Bu, otoriteyi *bütün yönleri ile kapsayan bir monografi değildir.* Böyle bir eserin mantığın yanı sıra her şeyden önce psikoloji, sosyoloji ve belki de diğer birçok şeyi ihtiva etmesi gerekirdi. Bu kitap bunu yapmamaktadır; esas itibarıyla saf mantıki meselelerle sınırlıdır.
2. Mantıki bir eser olarak otoritenin temel konularını, *en genel* hatlarını ele almaktadır. Mantıkta her zaman yapıldığı gibi, burada da bütün diğerleri ya da hemen hemen bütün diğerleri dikkate alınmamıştır.
3. Diğer yandan bu kitap birçoklarına *çok basit* gibi gelen şeyler hakkındadır. Bu da mantığın diğer bir özelliğidir; öyle bir ilim dalı ki, mesela ondan yağmur yağdığı zaman yağmurun yağdığı; gündüz olduğu ya da olmadığı öğrenilebilir.

O halde kim bu kitapta derin metafiziksel veya varoluşsal meditasyonlar bulacağını umarsa hayal kırıklığına uğrayacaktır. Okuyucu burada sadece makul, mantıki dil tahlilleri bulacak ve büyük bir ihtimalle bu eser onu "aşkın titremelere" sevk etmeyecektir.

Belki birisi çıkıp, "evet ama neden tamamen basit şeylerle uğraşalım?" diye sorabilir. Cevap: Çünkü insan mantıkta (matematikte olduğu gibi) aşırı basit durumlardan yola çıkarak çok çabuk hiç de basit olmayan şeylere ulaşabilir. Öyle ki, eğer gayet sade ve basit cümlelerle başlanmasaydı, bunlara asla ulaşılamazdı. Kim buna inanmazsa büyük bir bilgisayara[3] baksın ve bu müthiş karışık makinenin sadece basitliklerden oluşan formel-mantıki bir sistemin uyarlamasından başka bir şey olmadığını görsün. Yazar da kendisinin çeşitli şeyleri anladığı ve bunlara da basitlikler hakkında yavaş yavaş ve sabırla sürdürdüğü çalışmaları olmasaydı ulaşamayacağı kanaatindedir. Belki otoritenin iki ana türünün ayrımı –bilgi ve deontik– buna bir delil teşkil edebilir. Bu sadece mantıki bir tahlile dayanılarak elde edilmiştir.

Şimdi burada mantıki tahlillerin varlığından yola çıkarak, kitabın karmaşık matematik-mantık formülleri ile dolu olduğu sanılmasın. Durum böyle değildir; burada bu türden sembolik ifade edilmiş *tek bir* önerme bile yoktur. Her şey Türkçe[4] söylenmiştir. Tabii ki eğer konuyla alakalı teknik, matematiksel-mantıksal sembollerle gerçekleştirilmiş bir öncü çalışma olmasaydı, bu kitap hiçbir zaman oluşmazdı. Fakat bu öncü çalışma yapıldı ve burada tekrar edilmeyecek. Okuyucu burada sadece herkes için anlaşılabilir, günlük dilde ifade edilmiş sonuçları bulacaktır.

Tabii ki bu, burada formel mantığın belli başlı asli öğretilerinden vazgeçilebileceği anlamına gelmez. Aksine uygulamalı mantık, mantığın

3 Yazar bu kitabı neşrettiğinde (1974) bilgisayarların hacmi oldukça büyüktü. (çev.)

4 Orijinalinde Almanca. (çev.)

uygulanmasından oluşmaktadır, o halde ona dayanması gerekir. Fakat kullanılan mantıki alet sürekli izah edilmiş ve böylece okuyucunun metni anlaması için hiçbir mantık eğitimi görmesine gerek kalmamıştır. Onun sadece yazarı rahatça anlayabilecek kabiliyette olması gerekir. Birçok somut örnekle bu iş okuyucu için kolaylaştırılmaya çalışıldı. Ancak akılcılık ve tefviz hakkındaki bölümlerde bundan büyük ölçüde kaçınıldı, öyle ki örnek ihtiva etmeyen saf mantıki tahlillerden hoşlanmayanlar bu bölümleri geçici olarak atlayabilirler. Böyle yapılması kitabın diğer bölümlerinin anlaşılmasına herhangi bir zarar vermeyecektir, zira zikredilen bölümler asıl konuyla ilgili bazı yan bilgileri ihtiva etmektedir.

Konunun uzmanları için şunlar söylenebilir. Bu eser bir otorite mantığına giriş kitabıdır. Yani hazır bitmiş bir aksiyomatik teori olmayıp, uygulamalı mantık alanında aksiyomlaştırmaya girişmeden önce yapılması zorunlu olan gözlemleyici ve hazırlayıcı bir çalışmadır. Ancak aksiyomlaştırma bir amaç olup, günün birinde böyle tam bir otorite teorisine ulaşacağımızı umuyoruz. Burada sadece buna hazırlayıcı birkaç adım atılmıştır.

Bu adımlar da epeyce fazla formel mantık ön şartına dayanır. Bu çalışmanın zorluklarından biri de özellikle burada tatbik edilen formel mantığın konumuzla ilgili bölümlerinin yeteri kadar çalışılmamış olmasıydı. Yazar ne tatmin edici bir üçlü niceleme/kemiyet teorisi, ne de ***PM***'deki ikili münasebet teorisiyle karşılaştırılabilecek, üçlü münasebetlerin özellikleriyle alakalı tam bir teori bilmektedir. Bu konuyla ilgili bazı ön çalışmalar yazarın otorite hakkındaki teknik bir makalesinde okuyucuya sunulmuştur.[5]

Nihayet yazar geçmişteki büyük bir analitik düşünürün ardından kendi şahsi fikrini dile getirebilecek.

Aristoteles kendine ait ilk ve çok eksik mantık eserini bitirdiği zaman şöyle yazmıştı: "Bütün icatların bir kısmı daha önce bu konuda çalışanlardan üstlenilmiştir... Meşgul olduğumuz öğreti hakkında bırakın önceden bazı şeylerin yapılmış, bazılarının yapılmamış olmasını, aksine şu ana kadar ona dair hiçbir şey mevcut değildi" (SEL. 34, 83 b 17-36).

Yazar, hiç de mütevazı olmayan bu ifadeyi kendisi için de söyleyebilir. O bu güne kadar pek değinilmeyen bir alana el attığı kanaatindedir. Bunun dile getirilmesi kitaptaki çok sayıdaki eksiklik ve muhtemel yanlışlıklarla ilgili özür beyanı olarak da kabul edilebilir.

---

5 Yazarın burada bahsettiği makalesi şudur: J. M. Bocheński, "An Analysis of Authority", Frederic J. Adelmann (ed.), ***Authority***, Boston College Studies in Philosophy, c. III, The Hague: Martinus Nijhoff, 1974, s. 56-85. (çev.)

Bu kitap aşağıdaki şemaya göre kaleme alınmıştır:

I. Genel olarak otorite

1. Yapı
2. Terimler
3. Özellikler
4. Sınıflandırma

II. Otoritenin çeşitleri

A) Bilenin otoritesi

5. Yapı
6. Çelişki: Akılcılık

B) Amirin otoritesi

7. Yapı
8. Tefviz
9. Sınıflandırma
10. Çelişki: Hürriyet, Tolerans, Anarşizm

C) Karşılıklı ilişki durumu

11. Otorite ve inanç

1. Otoritenin Temel Yapısı

Burada kendi kendimize sorduğumuz soru şöyledir: "Gerçekten otorite nedir?" Genelde bu tür sorulara bir tarif yapılarak cevap verilir. Mesela, birisi ineğin ne olduğunu sorsa, ona ineğin boynuzları olan ve süt veren epeyce büyük bir hayvan olduğu cevabını veririz. Bu ise en çok kullanılan "klasik" denilen bir tariftir. Bu tarif her zaman iki bölümden oluşmaktadır: *cins/tür* (*Genus*) ve *fasıl* (*spezifische Differenz*). Buradaki cins, ineğin (aynı zamanda diğer hayvanların da) dahil olduğu –yani bizim "epeyce büyük bir hayvan" diye tarif ettiğimiz– nesnelerin daha genel bir sınıfıdır. Fasıl da "boynuzları olan ve süt veren"dir.

İnek hakkında bu kadarı yeter. Bu usulü otorite üzerinde tatbik etmek istediğimizde karşımıza bir problem çıkar. Otoritenin cinsi nedir? Bunu söylemek ise epeyce zordur. İlk etapta bu cinsin insan olduğu söylenebilir: "Otorite bir insandır" denebilir. Ancak "otorite" kelimesi sadece bu şekilde kullanılmaz. Sık sık şöyle de söylenir: "Profesör büyük bir otoriteye sahip". Buradaki otorite hiç şüphesiz ki bir insan değil, başka bir şey, yani profesörün bir özelliğidir. Bu da gerçekten *Lexikon der Psychologie*'deki (Herder 1971, I, s. 222) "otorite" maddesinin yazarının anladığı anlamdır. Burada şu ibare yer alır: "Otorite: Bir kişinin iki veya daha fazla fert arasındaki ilişkideki statüsüdür..." O halde burada otorite bir insan olarak değil, bir insanın bir "ilişkideki" "statüsü" olarak düşünülmüştür. Fakat "ilişkideki statü" ne demektir? Açıkçası mesele epeyce zordur. Otoritenin cinsini belirlemek kolay değildir.

Bu şaşkınlıkta gayet genel terimlere sarılıp kendimize önce otoritenin nesnelerin *en genel* hangi türüne ait olduğunu soruyoruz.

Felsefede nesnelerin böyle en genel tür veya sınıfına "kategoriler" denir. O halde sorumuzu şu şekilde sorarız: "Otorite hangi kategoriye girer?"

Esas olarak kategoriler üç tanedir: şeyler, sıfatlar ve münasebetler (*Relationen*). Dağ bir şeydir; ama biz kişilere de bağımsız nesne olmaları, sıfatlar gibi başkasına bağlı türden olmamaları manasında şey deriz. Sıfat bir başkasının, mesela bir şeyin, niteliğidir. Bir dağın yüksekliği ve sivri şekli onun vasıflarıdır. Neşe, neşeli bir insanın özelliğidir. Güzellik bir çiçeğin vasfıdır. Nihayet birinden daha büyük olmak, birinin sağında bulunmak, sevmek, benzemek, 17 ile bölünebilmek, vermek bunların hepsi münasebettir.

O halde şöyle sorarız: Otorite bir şey, bir özellik veya bir münasebet midir? Denildiği gibi bu kelime bazen bir şahsın ismi olarak ("Einstein büyük bir otorite idi"), diğer durumlarda ise özelliklerin ismi olarak kullanılır ("anne ailesinde büyük bir otoriteye sahiptir"). Bu durumda sanki otorite hem bir şey hem de bir vasıf olarak anlaşılabilir.

Ancak dikkat etmek gerekir ki, eşya isimleri ve sıfat isimlerinin iki türü vardır. Bunlardan birisi mutlaktır; başka bir şeyle bir ilişkisi olmaksızın bir şey ifade ederler. "Einstein", "Kopernikus", "de Gaulle" gibi isimler böyledir. Mutlak sıfat isimleri de çoktur. Mesela "kırmızı", "üzgün", "yuvarlak" ve daha pek çokları. Fakat diğer isimler mutlak değil, nisbidir; yani bunlar aslında eşyanın veya vasfın kendine değil, başka bir şeye taalluk eder. "Baba" kelimesini alalım. Haddizatında bu bir insanı, yani babayı ifade eder. Ancak bu onu özel bir şekilde, yani bir başkasıyla belirli bir ilişkisi olan kişi olarak tasvir eder: "Baba" "çocuğu olan bir kimse"yi ifade edebileceği gibi "oğlunun adı Fritz olan" kişiyi de ifade edebilir. Bu kelime bunun ötesinde hiçbir şey ifade etmez.

Nisbi sıfat isimleri de yeteri kadar mevcuttur. Bir örnek olarak "âşık" kelimesini verebiliriz. Âşık olmak aslında mutlu bir adamın veya aşkı yaşayan mutlu kadının bir vasfıdır. Fakat aynen "baba" gibi, bu kelime de sadece bir özelliği ifade etmez, başka bir şeyle alakalı, başka biriyle ilişkili bir özelliği ifade eder. "Genelde âşık olmak" saçmadır. Bu kelime bu münasebet dışında bir şey ifade etmez.

Bizim eşyanın ve sıfatların isimleri diye kastettiklerimiz böylece *münasebetler*in isimleri olarak ortaya çıkarlar. Bütün muhtevaları,

ifade ettikleri her şey bir ilişki, bir münasebetten ibarettir. Çocuklarla olan ilişki veya sevgiliyle olan ilişki gibi.

"Otorite" kelimesi de aynı şekildedir. Bu kelime nasıl kullanılırsa kullanılsın her zaman nisbi bir kelimedir, esasen bir ilişkiyi ifade eder.

Ancak burada bazı tereddütler kendisini gösterir. Bu da şaşılacak bir şey değildir, zira günlük dilimiz öyle şekillenmiştir ki, ifadelere açık seçik tek bir anlam yüklemek hemen her zaman çok zordur. İşte bu sebepten riyazi ilimler (mantık ta bunlardandır) denilen ilimlerde mümkün olduğu kadar günlük dilden vazgeçilip, suni, fakir, fakat çok net bir dil kullanılır.

Tereddütlerden birine gelince; herkes "şahsi otorite" fenomenini bilir. Lise öğretmenlerimizden ikisini hatırlıyorum. Birisi –ki buna Âdem diyelim– eğitim ve ilim bakımından düşük seviyede idi, diğeri ise –Bruno– önemli bir âlim ve düşünürdü (bu üniversite profesörü olmuştu). Âdem büyük bir şahsi otoriteye sahipti. Salona girince bütün öğrenciler hemen susar ve itaat ederlerdi. Bunun tersine Bruno hiçbir otoriteye sahip değildi. O ders anlatırken biz kart oynar, yüksek sesle konuşur, kendisine hemen hemen hiç aldırış etmezdik. Belki herkes benzer bir durumu hatırlar.

Şimdi insan kendi kendine sorabilir: Bu durumda otorite Âdem'in sahip olup Bruno'nun olmadığı –çok açık– şahsi bir *özellik* değil midir? Burada da yalın bir ilişkiden bahsedilebilir mi? Acaba burada daha ziyade bir insanın bariz sıfatları olan karakter özellikleri söz konusu değil mi? İşte kuşku burada yatmaktadır.

Bu meseleyi tahlil edelim! Durum şu merkezdedir. Hiç şüphesiz Âdem'in sahip olduğu belirli bazı vasıfları, karakter özellikleri vs. o şekilde gelişmiştir ki, o, salonda görününce öğrenciler ona itaat etmektedir. Bu ne demek? Bu demektir ki, öğrenciler onun talimatlarını kabul etmeye ve yerine getirmeye hazırdırlar. Diğer bir deyişle o, söylenilen vasıflara sahip olduğu *için* öğrenciler ona itaat ediyorlar –yani o onlar için bir otoritedir. Şöyle denebilir: "O, otoriteye sahip olduğu için öğrenciler açısından bir otoritedir." Ama bu kendimizi ifade etmek için doğru bir yöntem değil: Cümlemiz, "yağmur yağdığı için yağmur yağıyor" veya "Fritz şakacı olduğu için şakacı" cümlelerinde olduğu şekliyle bir totoloji gibi görünüyor. Böyle cümleler hiçbir şey ifade etmezler, boşturlar. Ancak bizim Âdem hakkında söylediklerimiz tamamen anlamlı görünüyor.

Ancak hiçbir şey ifade etmeme görüntüsü muhtemelen şu durumdan kaynaklanmaktadır: "Otorite" kelimesi bizim ifadelerimizde iki ayrı anlamı haizdir; birisinde öğrencilerle olan *ilişki*, diğerinde Âdem'in bir *özelliği* manasında kullanılmıştır.

İlk anlamdaki otoriteye "otorite$_1$", ikincisine "otorite$_2$" diyelim. Cümlemiz bu durumda şöyle olur: "O otorite$_2$ sahibi olduğu için öğrenciler için bir otorite$_1$'dir." Buradan otorite isminin günlük dilde *iki anlamlı* kullanıldığını görürüz: Hem bir ilişkiyi, hem de bir özelliği ifade eder.

İki anlamlı olmasından dolayı biz otorite$_1$'i mi yoksa otorite$_2$'yi mi araştıracağımız konusunda serbestiz. Bir psikolog her şeyden önce tabii ki otorite$_2$ ile, yani şahsi özellikle ilgilenecektir. Bir sosyolog da, en azından göründüğü kadarıyla, daha ziyade otorite$_1$ ile ilgilenecektir –sanki sosyolojinin her şeyden önce ilişkileri incelemesi gerekirmiş gibi bir görüntü mevcuttur. Biz burada aşağıdaki sebeplerden dolayı sosyoloğu kendimize örnek edineceğiz.

İlk olarak, otorite$_2$, en azından Âdem'in durumunda olduğu şekli ile otorite$_1$'i temellendirir. Biz bunun kelimenin tam manasıyla otorite değil, daha ziyade otoritenin *temeli* olduğunu söyleyebiliriz. Kelimenin tam manasıyla otorite, yukarıda ilişki olarak zikredilen otorite$_1$'dir. Tabii ki bu konuda tartışılabilir, zira kelimelerin günlük dildeki kullanımları müphem ve bunu takip eden anlayış da çoğunlukla subjektif şartlara bağlıdır. Ancak bize göre "otorite"nin "otorite$_1$" anlamında kullanılması daha doğrudur.

İkinci olarak, otorite$_1$, çoğu zaman herhangi bir otorite$_2$ olmadan mevcuttur. Bruno'nun otoritesini düşünelim. Hemen hemen hiçbir şahsi otoriteye sahip olmamasına rağmen nihayet biz onun anlattıklarını gerçek olarak kabul ederiz. Veya hava trafik görevlisinin otoritesini düşünelim. Radyo vasıtasıyla bir pilota "kurs 040, yükseklik 55" dediğinde, pilot onun nasıl bir insan olduğunu kesinlikle bilmemektedir. Hava trafik görevlisinin şahsi otoriteye sahip olup olmadığından pilotun hiçbir haberi yoktur. Öyleyse otorite$_2$ otorite$_1$ için kesinlikle bir temel oluşturmamaktadır. Otorite$_1$ ise daha geniş, daha esaslı bir kavramdır.

O halde konu burada prensip olarak otorite$_1$ etrafında dönecek ve otorite$_2$'yi sadece otoriteyi temellendirmek söz konusu olduğunda sırası gelince ele alacağız. Bu manada aşağıdaki önermeyi oluşturuyoruz:

Önerme 1.1: *Otorite bir münasebettir/relasyondur.*[1]

Bu, tahlilimizdeki ilk adımı oluşturmaktadır.

Bu ise aslında otoritenin cinsinin sadece çok genel olarak belirlenmesidir. Çünkü çeşitli münasebetler mevcuttur. Klasik bir sınıflandırma münasebetteki terim sayısına göre yapılır. Her münasebet en azından iki terime, yani aralarında bağ kurduğu nesnelere sahiptir, ancak bunlar ikiden fazla da olabilir. "Komşuluk" münasebeti haddizatında iki terime –yan yana ikamet eden iki insan– sahiptir (insan birden çok komşuya sahip olabilir, ancak bu durumda her biri iki terime sahip birden fazla münasebet söz konusu olur). "Daha büyük" münasebeti de aynı şekilde iki terime sahiptir: 4, 3'ten daha büyüktür, Gauri Sankar,[2] Mont Blanc'tan daha büyüktür. Böyle iki terimli münasebetlere ikili münasebetler denir. O halde "komşu" ve "daha büyük" kelimeleri ikili münasebetleri ifade ederler.

Şimdi de üçlü münasebetlere, yani zorunlu olarak üç terime sahip olan münasebetlere bir örnek verelim: *Havva, Âdem'e* bir *elma* veriyor. *Birisi başka birine üçüncü bir şeyi* vermeden vermek olmaz. Dörtlü münasebetler de, şu cümlede olduğu gibi, yaygın olarak bilinir: "Bern Basel, Zürih ve Lozan arasında bulunmaktadır" cümlesindeki "arasında bulunmaktadır" ifadesi, terimlerini mezkur Bern, Basel, Zürih ve Lozan şehirlerinin oluşturduğu dörtlü münasebetin bir ismidir.

Şimdi soru şudur: Otoritede kaç tane terim vardır? İlk bakışta buna iki terimin yeterli olabileceği ve dolayısıyla bunun ikili münasebet olduğu söylenebilir. Çünkü otorite iki kişi arasındaki bir ilişkidir ki, bunlardan birisi otorite sahibi –taşıyıcı (*Träger*)–, ikincisi de onun kendisi için buna sahip olduğu süjedir (*Subjekt*). Mesela "öğretmen öğrenci için bir otoritedir" cümlesinde olduğu gibi. Görünüşe göre otorite ikili bir münasebettir.

• • • •

1 Batılı dillerdeki felsefi metinlerdeki "Relation" kavramının Türkçe karşılığı olarak felsefi eserlerde genellikle "bağıntı" kavramı kullanılmakla birlikte biz bu tercümede metnin anlaşılmasını da dikkate alarak "münasebet" ve bazen de yerine göre "bağıntı" kavramlarını tercih ettik. Aynı manadaki Almanca "Beziehung" kelimesini de "ilişki" olarak tercüme ettik. (çev.)

2 Himalayalar'da bir dağ. (çev.)

Ancak aslında böyle değildir: Üçüncü bir terim daha mevcuttur. Bu şu şekilde anlaşılabilir: Geçenlerde genç ama çok bilgili bir tarihçiyi uçmayı öğrenmesi gerektiği konusunda ikna ettim ve ben de onunla birkaç defa uçtum. Kendisi titreyerek uçuş pistine inerken ondan daha iyi uçabildiğim için, beni hiç şüphesiz büyük bir otorite olarak kabul etti. O halde ben otoritenin taşıyıcısı, o da süjesi durumundaydı. Ancak daha sonra havaalanı lokantasında rahatça kahvemizi içerken (biz pilotlar kesinlikle sarhoş edici sert içki içmeyiz veya en azından içmememiz gerekir) konu döndü dolaştı Büyük Karl'a geldi. Ben de bu konuda uçuş öğrencimi büyük bir ilgiyle dinledim. Ben değil, *o* otoriteydi.

A'nın, *B* için, aynı zamanda *B*'nin *A* için otorite olması nasıl mümkündür? Bu paradoksun halli çok kolay, hatta basittir: Ben arkadaşım için uçuş konusunda bir otorite iken o benim için tarih konusunda bir otoriteydi.

Böylece otoritenin üçüncü bir teriminin daha, yani otoritenin geçerli olduğu alanın varlığı da ortaya çıkmış oldu. Bununla birlikte bazen bütün alanlara vakıf görünen büyük otoriteler de mevcuttur (bir çocuk nazarında annenin otoritesi gibi). Ancak bunlar istisnadır ve (göreceğimiz gibi) bu durumda da otorite tamamen genel geçer değildir. İnsan otoritesi normalde her zaman bir alan (*Gebiet*) ile sınırlıdır.

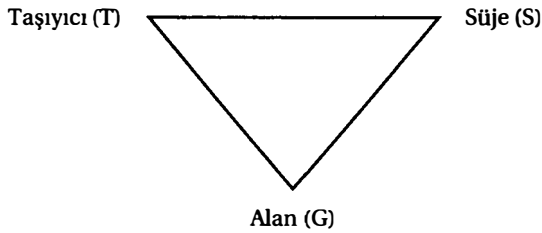
Matematik öğretmeni matematik alanında, kumandan askeri alanda, vergi dairesi vergi alanında –ancak her biri sınırlı bir alanda– otoritedir. Alan aslında otorite kavramına aittir, belirsiz düşüncelere kapılmamak için özellikle alan konusuna dikkat edilmelidir.

Şu halde otoritede her zaman bir üçlünün olduğunu tespit etmiş durumdayız; yani bu, üç terimi bulunan üçlü bir münasebet, bir ilişkidir. İlk terim, otoriteye sahip olan kişidir ki biz buna "otoritenin *taşıyıcısı*" diyeceğiz. İkinci terim ise taşıyıcının, kendisi için zikredilen otoriteye sahip olduğu kişidir; buna da "otoritenin *süjesi*" diyeceğiz. Ancak bu, halihazırda kullanılan, daha ziyade taşıyıcının "süje" olarak isimlendirildiği terminolojiden farklı olmakla birlikte maksada uygun görünmektedir. Nihayet üçüncü terime gelince bu da kabaca "otoritenin *alanı*" dediğimiz alandır. Şimdi ikinci önermemizi söyleyebiliriz:

Önerme 1.2: *Otorite bir taşıyıcı, bir süje ve bir alan arasındaki üçlü bir münasebettir.*

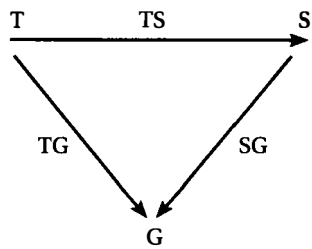
Otoritenin temel yapısı grafikle şu şekilde gösterilebilir:

Şema 1.21

Bu noktada üçlü münasebetler hakkındaki mantıki bir öğretiye işaret etmek faydalı olacaktır. Mantık, her üç unsurlu münasebetin üç (akisleriyle beraber altı) tane ikili münasebeti ihtiva ettiğini öğretir. Burada da öyledir; otorite münasebeti, üç tane ikili münasebeti ihtiva eder: (1) İlki taşıyıcı ve süje arasında bulunmaktadır; biz buna "taşıyıcı-süje-münasebeti" diyeceğiz; (2) ikincisi taşıyıcı ile alan arasındadır ("taşıyıcı-alan-münasebeti"); (3) üçüncüsü de süje ve alan arasındadır ("süje-alan-münasebeti"). Bu terminoloji bize ileride faydalı olacaktır.

Şema 1.22

Buraya kadar tahlilimizde ulaştığımız şeyler önemlidir –çoğu insan sürekli üzerinde konuştukları (veya karşı oldukları) otorite hakkında bu kadarını bile bilmez–, ancak bu sadece bir başlangıçtır. Otoritenin sadece cinsini belirledik; bu, ineği tahlil ederken onun bir hayvan olduğu fikrine ulaşmak gibi bir şeydir. Hatta bu-

rada öne sürülenlerin çok genel kavramlar çerçevesinde kaldığımız için daha soyut olduğu söylenebilir. Bu yüzden adım atmaya devam ederek otoriteye özgü olanı, özel olanı tespit etmeye çalışmamız gerekmektedir. Çünkü gördüğümüz gibi üçlü münasebetler çoktur; o halde biz bu durumda otoritenin diğer münasebetlerden ayrılan yönünü bilmek istiyoruz.

Bunun için bir taşıyıcının bir süje için belli bir alanda *ne zaman* otorite teşkil ettiğini sormamız faydalı olacaktır. Mesela Dr. Schmidt benim için hastalıklar hakkındaki ifadeler alanında ne zaman bir otoritedir? Cevabı bulmak gayet kolaydır: Onun bu alanda söylediği her şey (yani hastalıklar hakkındaki cümleleri) prensip olarak tarafımdan tanınır, kabul edilirse o benim için bu alanda otoritedir. "Prensip olarak her şey" diyoruz, zira istisnalar olabilir. Mesela bir öğretmen uzman olduğu alanda öğrenci için bir otoritedir –ancak öyle olabilir ki, öğrenci onun söylediği her şeyi kabul etmeyebilir–, mesela herkesin –en iyi öğretmenlerin de– başına gelebileceği gibi öğretmen bariz bir şekilde sürçü lisan edebilir veya yanlış yazabilir. Ancak biz genelde az sayıdaki istisnayı göz önüne almayız. Böyle bir kabul otoritenin zorunlu bir vasfı gibi görünüyor, hatta onu tanımlamak için gereklidir de. Zira bunun aksi de geçerlidir: Eğer öğrenci prensipte öğretmenin bir alanda söylediği her ifadeyi kabul ederse öğretmen onun için bu ilgili alanda bir otoritedir.

Bu yüzden otoritenin umumi olarak geçerliliğini ortaya koyan aşağıdaki önermeyi oluşturabiliriz:

> **Önerme 1.3:** *Eğer S prensip olarak T tarafından G alanında bir iddiayla bildirilen her şeyi kabul edip tanırsa o takdirde T, G alanında S için bir otoritedir.*

Bu önerme otoritenin tahlilinde kullanılacak olan bir dizi önerme için mantıki bir temel oluşturmaktadır. İlk olarak bizim önerme 1.3'te "*bildirdiği*" kelimesini kullanmamız dikkati çekmektedir. Bu her otoritenin herhangi bir şekilde zorunlu bir şart olarak bir *haberi* de ihtiva ettiği anlamına gelir. Buradan, birisi benim için bir otorite ise her zaman böyle olmak zorunda olduğu sonucu çıkarılmaz. Mesela büyük bir gökbilimci benim için yıldızlar, galaksiler ve diğer astronomik şeyler hakkındaki ifadeler alanında bir otoritedir. Ancak burada öyle olabilir ki beni aslında ne Alpha Centauri (bu

yakın bir yıldız olmalıymış) ne de Andromeda galaksisi (bizimkine benzer bir samanyolu) ilgilendirir ve benim bu konuda yazan bu gökbilimcinin öğretici eserlerini okumak gibi bir niyetim de yoktur. O halde o bana hiçbir şey bildirmemiştir; bir haber verme vuku bulmamıştır. Bu durumda o benim için bir otorite değildir, demek mi lazım? Asla. Çünkü gerçekten ben ondan duyulan veya okunan hiçbir şeyi tanımamış olsam bile, *eğer* o bana böyle bir şey bildirseydi benim de onu tanıyabileceğim ihtimali mevcuttur. Böylece zikredilen bildirme her otorite için önemli bir faktör, zorunlu bir şart olarak kalır.

Bundan çıkarılacak ilk sonuç bizim burada semiyotik denilen, aslında pragmatik bir durumla karşı karşıya olduğumuzdur. "Semiyotik" (her bildirmede bulunmak zorunda olan) umumi bir işaretler öğretisi anlamına gelir ve semiyotiğin iki insan, bir işaret ve bunun anlamı arasındaki ilişkiyle ilgilenen bölümüne "pragmatik" deriz. Mesela siz bu kitabı okursanız, o zaman pragmatik bir durum ortaya çıkar, çünkü o takdirde sizinle, benim, bu kitabı oluşturan işaretler ve onun kelimeleriyle bildirilen fikirler arasında bir tür ilişki vardır. Böyle bir durum her otoritede şart koşulmaktadır.

Bu ise pragmatik durumun özel bir türüdür. Otorite kullanılan bir durumda aşağıdaki faktörleri tefrik edebiliriz:

1. Taşıyıcı süjeye bir şeyler bildirmek *ister*; mesela büro şefinin otoritesini kullanabilmesi için onun ilk olarak emri altındaki memurlara bir emir vermek istemesi gerekir. Eğer gökbilimci, birisini ay hakkında bilgilendirmek istiyorsa, onun, bilgisini iletmek istemesi gerekir.
2. Taşıyıcı bu bir şeyleri –ve bir iddia ile– süjeye gerçekten bildirir. Bu da onun bildirmek istediği şeyleri "taşıyacak" durumda olan kelimeler, bir bayrağın hareketleri, bir cep lambasının ışıkları gibi belirli işaretleri kullanabilecek kabiliyette olmasını şart koşar.
3. Süje *bu işaretleri* önce sadece maddi hadiseler olarak *idrak eder*: Bir ses duyar, bayrağın hareketini ve cep lambasının ışığını görür.
4. Süje işaretleri *anlar*, yani o bunları deşifre edecek kabiliyettedir; çünkü o ancak bu durumda bildiriyi anlayabilir.

Bu dört nokta her bildirmede mevcuttur. Otoritede ise devamı vardır:

5. Süje işaretleri anlamakla kalmaz, aynı zamanda bildirilenin *bir iddia ile* bildirildiğini ve
6. bunun *otoritenin taşıyıcısından* geldiğini de anlar.

Ve nihayet –burası çok önemli–

7. süje kendisine bildirileni *tanır*, kabul eder.

Görüldüğü gibi otoritenin kullanılması için bir dizi şey gereklidir. Ve her otorite –kullanılmasa da– fikren bu kullanımı, aynı şekilde bizim 7 amilimizi şart koşar.

Buradan, zikrettiğimiz üç terimin ince özellikleri ortaya çıkar.

2. Alan, Süje ve Otoritenin Taşıyıcısı

Alan ile başlayalım. "Alan kelimesinin bizim bağlamımızda –yani otoritenin alanı– iki anlamı olabilir. İlk olarak alan bir sınıfla, gerçek olaylar kümesiyle ilgili olabilir. Mesela askeri bir komutanın, bir yüzbaşının otorite alanına bakalım. Onun otorite alanının, bölüğünün askerleri tarafından askeri hizmette yapılması gereken faaliyetler olduğu söylenebilir. Ancak bunlar gerçek faaliyetler, davranışlardır.

Fakat alan daha farklı da telakki edilebilir. Şöyle ki, zikredilen gerçek hadiselerin (askeri davranışlar gibi) tecessümü olarak değil de, bu davranışlar üzerindeki *emirler*in tecessümü olarak, yani komutanın emri altındakilere bildirdiği şeylerin sınıfı olarak telakki edilebilir. Mesela bir meteoroloğun otoritesi de böyledir. Bir taraftan bu otoritenin alanı olarak hava olayları, yani gerçek hadiseler algılanabilir, diğer yandan onun otorite alanı olarak bize bu olaylar hakkında bildirdiği *önermeler* (*Sätze*) sınıfı anlaşılabilir.

İki anlam da, görüldüğü gibi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Biz ikinci anlamı seçiyor ve "alan"dan şeyleri (*Sache*), yani olayların kendilerini (gerçek hadiseler) değil, ancak *bunlar hakkında* otoriteyle bildirilenleri anlıyoruz. Çünkü otorite doğrudan doğruya bu bildirilenlerle alakalıdır.

Eğer alan bu şekilde anlaşılırsa, bunun *gerçek olmayan* şeylerden (*nicht-reale Gegenstände*) oluştuğunu söylemek gerekir. Böyledir, zira burada söz konusu olan bir *malumat*ın (*Information*) bildirildiği bir *bildirme,* haberleşmedir. Malumat ise hiçbir zaman gerçek bir şey değildir.

Aşağıdaki müzakereler bunu belki açıklayabilir. İlk etapta bir malumatın ifadelerde olduğu gibi *kelimeler*den oluştuğu söylenebilir. Ancak bu doğru değildir. Aslında kelimeler (veya diğer maddi işaretler) bir malumatın bildirilmesi için, yani bir otoritenin kullanılması için kullanılır –ancak malumat kelimelerden değil, bu kelimelerin *ifade ettikleri* şeylerden oluşur. Bu, aynı malumatın farklı dillerde olduğu gibi, çeşitli kelimelerle bildirilebileceği görülürse daha iyi anlaşılır. Mesela taşıyıcının ve süjenin ikisinin de Almanca, Fransızca ve İngilizceye hakim olduklarını varsayalım. Bu durumda birincisinin ikinciye "Schließe die Türe!" veya "Fermez la porte!" veya "Close the door!" demesi arasında bir fark yoktur. Kelimeler her seferinde farklıdır, fakat malumat –emir– aynıdır. O halde otoritenin alanı kesinlikle sadece kelimelerden oluşmamaktadır.

Bundan sonra insanın aklına malumatın manevi, psikolojik, zihni bir şey olabileceği gelir. Başkasına düşündüğümüzü, yani şuurumuzda olanı/içimizden geçirdiğimizi bildiririz. Bunda şu kadarı doğrudur: Otoritenin taşıyıcısı otoritesini kullanırken sürekli bir şeyler düşünmek zorundadır. Fakat onun bildirdiği *şey*, yani otoritenin alanı, onun düşüncesi değil, bu düşüncenin *muhtevası*dır.

Birkaç örnek. Matematik öğretmeni öğrenciye $(a+b)(a-b)$'nin (a^2-b^2)'ye eşit olduğunu söyler. Onun böyle düşündüğü açık seçiktir ve bu, otorite için de çok önemlidir; fakat onun bildirdiği şey onun öyle *düşündüğü* değil, onun öyle *olduğudur*. Zira o her şeyden önce düşüncesinin *muhtevası*nı bildirmiştir. Veya anne kızına "Bulaşıkları yıka!" der. Tabii ki o bunu söylerken kızın bunu yapmasının arzu edilen bir şey olduğunu düşünmektedir. Ancak *bu* onun bildirdiği şey değildir, o daha ziyade bir *emri* bildirmektedir. Fark belki en iyi şekilde trafik lambasındaki kırmızı ışık durumunda anlaşılabilir. Birisi bu noktada arabaların durması gerektiğini düşünmüş olmalı. Ancak sürücü doğrudan polis şefinin zihninde olup bitenleri değil, kırmızı ışıkta geçme *yasağı*nı öğreniyor. Demek ki taşıyıcının fikrinin şu veya bu şekilde bildirilmesi gerekmesine rağmen otoritenin alanı fikrî bir şeyden oluşmamaktadır.

Bu şeylere ne gerçek nesneler, ne kelimeler ne de düşünceler denir. Bunlara kelimelerin anlamı ve düşüncelerin muhtevası, "ideal yapılar" denir.

O halde aşağıdaki önermeyi söyleyebiliriz:

Önerme 2.1: *Otoritenin alanı reel değil, idealdir.*

Alan konusuna gelmişken şunu da ifade etmek faydalı olur: Bu alan tek bir muhtevadan değil, bir *sınıf*, yani *küme*den teşekkül eder. Mesela bir âlimin otoritesi sadece tek bir cümle hakkında değil, bir dizi cümleler, yani onun ilim dalını oluşturan cümleler kümesi hakkındadır. Aynı şekilde vergi dairesinin otoritesi benim için –ne yazık ki– sadece bir tek ödeme talimatından ibaret değildir, zira bunlar her yıl tekrar tekrar (her seferinde üzerinde daha büyük sayılar bulunur) gelmektedir. Böyle bir şey her türlü otorite için geçerli görünüyor. Bunun için sıra aşağıdaki önermede:

Önerme 2.2: *Otoritenin alanı bir ideal yapılar sınıfıdır.*

Şimdi de diğer iki terimi ve bunlardan da önce süjeyi ele alalım. Bu nasıl teşekkül etmiş olmalıdır? Gördüğümüze göre süje belirli işaretleri kavramalı, onları anlamalı ve kabul etmelidir. Bu da onun *şuurlu* bir varlık olması gerektiği anlamına gelir. Çünkü bir işareti anlayabilmek, hele de onun anlamını kabul etmek için insanın şuurlu olması gerekir.

Buna bilgisayar dikkate alınarak itiraz edilebilir. Bir bilgisayarın belirli bazı işaretleri algılayıp, onlara bir anlam vermesi, hatta bunlardan bazılarını kabul etmesi veya reddetmesi mümkündür. Ancak bunları yapan hiçbir bilgisayar şuurlu hareket etmez. Bu durumda otoritenin süjesi olmak için gerçekten şuurlu olmanın zorunlu olup olmadığı sorulabilir.

Biz burada bu zor ve karışık soruyu daha fazla ele alamayız, buna ihtiyacımız da yoktur, çünkü buradaki amacımız insanların insanlar üzerinde kullandığı otoriteyi ele almaktır. Sadece şu kadarına işaret edeceğiz: Her bilgisayar birisi tarafından programlanır, bunun da nihayet bir insan olması gerekir, yani otoritenin süjesi olmak için herhangi bir şuur zorunludur. O halde kullanımımızda biz otoritenin süjesinin şuurlu olmasını talep edeceğiz. Böylece şu önermeyi oluşturuyoruz:

Önerme 2.3: *Otoritenin süjesi şuurlu bir varlıktır.*

Diğer bir soru da bu süjenin zorunlu olarak fert, yani tek bir insan mı yoksa bazen bir insan grubu mu olduğudur? Bu konuda önce şunu söylemek gerekir ki, belirli bazı kişiler büyük insan toplulukları için bir otoritedir. Mesela bir öğretmen normalde sadece bir tek öğrenci için değil, bütün bir sınıf için otorite sahibi olduğu gibi, bir bölük komutanı da bölükteki bütün askerler için bir otoritedir. Bu ise otoritenin prensipte "ferdi" karakterine mani olmaz. Çünkü biz öğretmenin bütün bir sınıf için bir otorite olduğunu söylediğimiz zaman onun birinci öğrenci için bir otorite, ikinci öğrenci için bir otorite vs. olduğunu, aynı şeyin bölük komutanı için de geçerli olduğunu kastediyoruz. Grup otoritesi ferd otoritesine bölünebilir ve böylece tarif edilir.

Ancak birçok insanın ruhi olarak birbiri içinde eriyerek bunların tek bir fert gibi görüldüğü durumlar da vardır. Bu özellikle bir insan topluluğunun tek bir insan gibi davrandığı duygu sirayeti denilen durumda geçerlidir. Böyle durumlarda gruptan süje olarak bahsedilebilir. Ancak nihayet burada da söylenilenin tek tek fertler, belki de bunlardan birkaçı tarafından kavranıp anlaşılması gerekir; bunlar da sonra diğerleri için bir tür otorite olarak vazife görürler. Her halükârda bu istisnai bir durumdur. Normal durumlar için aşağıdaki önerme geçerlidir:

Önerme 2.4: *Otoritenin süjesi bir ferttir.*

Taşıyıcıya gelince mesele hem şuur hem de ferdilik bakımından daha zorlaşır. Önce şuur bakımından ele alalım: Bir bilgisayar otoritenin taşıyıcısı olabilir mi? Sık sık bilgisayarların kararlar verdiği söylenir. Eğer bu doğru olsaydı bilgisayarlar otorite olurlardı, çünkü otoritenin bir türünde (ki biz buna daha sonra "deontik" diyeceğiz) taşıyıcının fonksiyonu, kararlar vermesidir.

Ancak bilgisayarların karar verebildikleri doğru mudur? Durum bunu göstermiyor. Bunların yapabildikleri tek şey bize en iyi çözümün, yani herhangi mevcut bir durumda en iyi kararın ne olduğunu söylemeleridir. Kararın kendisinin ise bu temele dayanarak bir insan tarafından verilmesi gerekmektedir.

Görünüyor ki taşıyıcı hususunda da süjedeki gibi bir önerme oluşturabiliriz:

Önerme 2.5: *Otoritenin taşıyıcısı şuurlu bir varlıktır.*

O da bir fert, tek bir şahıs mıdır? Bir halkın (referandumda ortaya çıkan) veya bir parlamentonun otoritesinden bahsedilebilmektedir. Bu durumda acaba otoritenin taşıyıcısı artık şahıs yerine bir insan grubu değil midir?

Burada iki farklı durum birbirinden ayrılmalıdır. Önce, diyelim ki, kolayca ferdi otoriteye, yani ferdi taşıyıcıya irca edilebilecek olan bir grup otoritesi mevcuttur. Mesela bir grup olarak doktorların otoritesi böyledir. Burada taşıyıcı olan grup değil, tek tek bu gurubun fertleridir. Doktorların otoritenin taşıyıcısı olduğu söylenir ve burada da tek tek doktorların taşıyıcı olduğu kastedilir. O halde burada öyle büyük bir problem yoktur, söz konusu olan ferdi taşıyıcılardır.

Halk, parlamento, idare meclisi ve kurul söz konusu olduğunda durum daha farklıdır. Mesela parlamento bir bayram günü uçulamayacağına dair karar alır. Böylece bütün pilotlar için bir kaide koyar ve bunlara karşı otoritenin taşıyıcısı fonksiyonunu üstlenir. Bu durumda parlamentonun bu kararı doktorlarda olduğu gibi tek tek fertlere, yani milletvekillerine irca edilemez. Tek tek parlamentonun üyeleri değil, bir kurum, yani parlamento, bir bütün olarak, bir grup olarak kanunu çıkarmıştır. Burada otoritenin taşıyıcısı olarak sanki bir grupla karşı karşıya imişiz gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

Buradaki zorluk grubun şuurunun bulunmamasıdır (bunu Hegel bile itiraf etmiştir). Her şuur istisnasız şahsi bir şuurdur, bir ferdin şuurudur. Ancak şuursuz bir otorite taşıyıcısı olamaz.

Mesele çok zordur. Bu sadece kelime kullanımı ile ilgili bir mesele olmayıp, sosyal yapıların anlaşılması ile ilgidir. Bunun zorluğu büyük ölçüde bu anlayışın genelde ontolojik şartlara bağlı olmasında yatmaktadır –bununla felsefenin temel problemine kaymış bulunmaktayız.

Genelde insan grubunun, yani toplumun iki farklı Varlıkbilimi mevcuttur: Aristotelesci ve Hegelci (her ikisi de daha küçük beyinler tarafından tek taraflı olarak manasız istidlallere varıncaya kadar geliştirildi; tabii ki Aristoteles'in ve Hegel'in büyük ontolojileri bundan sorumlu değildir).

Aristoteles'e göre fert toplumdaki yegâne nihai süjedir. Şüphesiz toplum bir kurgu değildir: Onda insani (ferdi) süjeler dışında reel, hakiki münasebetler de mevcuttur ki bu münasebetler vesilesiyle grubun gerçekliği fertlerin tek tek toplamından daha fazladır. Ancak toplum süje (cevher) olmadığı için, otoritenin taşıyıcısı olması mümkün değildir.

Buna karşılık Hegel grubun gerçek bir süje olduğunu, hatta onun objektif ruh denen kendine ait bir ruhunun olduğunu kabul eder. Öyle ki fertler ona göre nihayet sadece "diyalektik anlar", yani grubun organları olarak ortaya çıkarlar. Bu bakış açısına göre grup otoritenin taşıyıcısı olabilir. Şüphesiz Hegel objektif ruhun şuuru olduğunu söylemez. Ancak bunun yerine toplumun liderinin, mesela devlet başkanının ferdi şuuru geçer. Hegel bunda devlet başkanının bir trajedisini görür: Öyle ki o çok sınırlı ferdi (subjektif) şuurunu, kendisinin hiçbir zaman yeterli olamayacağı, kendisiyle karşılaştırılamayacak kadar şümullü sosyal ruha ödünç vermek zorundadır.

Bu iki ontoloji arasında karar vermek oldukça zordur. Şahsi olarak bana göre problemleri olmasına rağmen Aristotelesci olan gerçeklere daha uygun gibi görünüyor. Hegelci olan ise çok tehlikeli sonuçlara götürmektedir, insanın tamamen grubun emrine verilmesi gibi. Hegel aslında ontolojik komünisttir ve sosyal komünistlerin pek çoğunun ona itimat etmeleri de şaşılacak bir şey değildir.

Aşağıda otorite taşıyıcısı meselesi Aristotelesci bir bakış açısı ile, yani taşıyıcının sürekli bir fert olduğu temel tezi ile tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Aşağıdaki durumu inceleyelim. Meclis vatandaşların kazançlarının % 60'ını vergi olarak ödemesini kararlaştırdı. Aşağıdan bakıldığında bu bana vergi dairesinin bir ödeme talimatı şeklinde görünmektedir. "Vergi dairesi" ise benim vergimi hesaplayan memurlar için kullanılan başka bir kelimedir. *O* (vergi dairesi) benim için doğrudan doğruya otoritedir –benim yapmam gerekeni somut olarak o belirlemektedir.

Bu durumda, memurun bunu "kanun adına" yaptığı söylenecektir. Onun otoritesinin arkasında "kanun"un, yani daha az mi-

tolojik olan bir ifade ile kanun koyucunun otoritesi vardır. Nihayet karşımıza otorite taşıyıcısı olarak bir grup çıkmaktadır.

Bu paradoks muhtemelen otorite *taşıyıcısı* ile onun neden böyle davrandığı, başka şekilde davranmadığının *sebebi* arasında ayrım yaparak çözülebilir. Vergi memurunun durumunda onun kendisi, fert, taşıyıcıdır. Onun bu şekilde davranmasının sebebi, onun veya amirinin "vergiler kanunda belirlendiği şekilde hesaplanır" kuralını tanımasıdır.

Aşağıdaki saçma örneği ele alalım: Vergi memuru biraz deli ve kendi kendine bir kaide ortaya koydu. Buna göre uzun burunlular diğerlerinden % 10 daha fazla vergi ödemek zorundadırlar. Kimse bu durumda bizzat bu kaidenin otoritenin taşıyıcısı olduğunu söylemeyecektir; sadece vergi memuru taşıyıcıdır. Onun *neden* böyle bir kaideyi uyguladığına dair soru ehemmiyetsizdir: Her şey *o*nun, ferdin, bana emir vermesine bağlıdır.

Mantık noktai nazarından ruhen sıhhatli bir vergi memuru da aynı konumdadır. O da bir kaideyi, yani meclisin % 60 vergi alınmasına dair ortaya koyduğu prensibi kabul ederek buna göre davranır. Onun –deli olan memurun aksine– "akıllı" davranması benim onun emirlerini yerine getirmek zorunda olduğum sürece benim için oldukça ehemmiyetsizdir.

Aynı tahlili meclisin davranışına da uygulayalım. Bir oylama vardır. Milletvekillerinin çoğu kanunun kabul edilmesi yönünde oy kullanır. Meclisin de bir başkanı vardır. Bu çoğunluğu tespit eder ve kanunun kabul edildiğine dair bir açıklamada bulunur. O –başkan, yani bir fert– burada diğerlerinin de kabul ettiği bir kaideye göre davranmaktadır. Bu, mantıklı ve iyiliği kanıtlanmış bir kaidedir; ancak kaide bir otorite olamaz. Buradaki taşıyıcı yalnız başkandır.

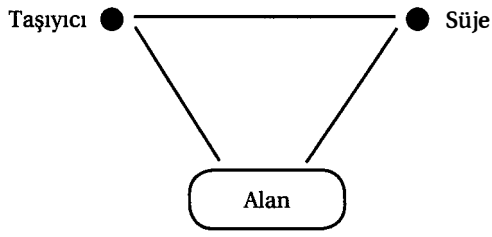
Tabii ki bu, gruptan, mesela meclisten otoritenin taşıyıcısı olarak bahsetmemizi engellemez. Ancak burada sadece bizim rahat bir kestirmeye/kısaltmaya yöneldiğimiz akılda tutulmalıdır, zira son tahlilde her otorite taşıyıcısı bir ferttir.

Bunun için aşağıdaki önermeyi söyleyebiliriz:

Önerme 2.6: *Otorite taşıyıcısı bir ferttir.*

Önerme 2.2 den 2.6'ya kadar izah edilen durum aşağıdaki şema ile gösterilebilir:

Şema 2.61

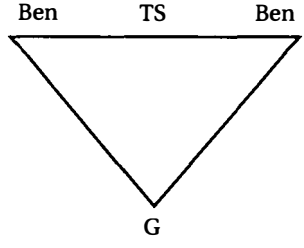
Burada dikkat edilmesi gereken nokta alan *ideal* yapılardan meydana gelen bir sınıf iken taşıyıcı ve süjenin gerçek fertler olduğudur. Buradan otoritenin mantıken tek taraflı olmayan bir münasebet olduğu ortaya çıkar. Bu münasebet iki *gerçek fert* ve bir *ideal* yapıdan oluşan bir *sınıf* arasındadır.

3. Genel Olarak Otoritenin Özellikleri

Otoritenin temel yapısını ve terimlerini böylece zikrettikten sonra şu veya bu şekilde otoritenin *varlığı* ile irtibatlı belirli bazı özellikler üzerinde durmak istiyoruz. Burada söz konusu olan genel olarak otoritedir. Buradan ortaya çıkan şudur: Biz bu bölümde *genel* bir otoritenin olmadığını söylersek, bundan *belirli bir çeşit* genel bir otorite olmadığı anlaşılmamalıdır. Bu konuyu daha sonra ele alacağız –tekrar etmek gerekirse burada söz konusu olan genel olarak otorite kavramıdır.

Önce şema 2.61'deki (üçlü) otorite münasebetinin de ihtiva ettiği, taşıyıcı ile süje arasındaki ikili münasebeti, yani TS-münasebetini ele alalım. Kendimize soracağımız ilk soru şudur: Kendi kendisi için otorite var mıdır? Diğer bir deyişle ben kendi kendim için otorite olabilir miyim? Bu durum şemayla şu şekilde izah edilebilir:

Şema 3.01

Ya da bunun aksine taşıyıcının her zaman süjeden farklı olduğunu, onunla özdeş olmadığını –yani mantıkçıların diliyle TS-münasebetinin dönüşsüz olduğunu mu söylemek gerekir?

Onun dönüşsüz olmadığını savunan teze göre, yani bizim de kendi kendimize bazen otorite olabileceğimizi savunan teze göre iki çeşit delil öne sürülebilir.

Önce aşağıdaki durumu ele alalım. Ben 10 Şubat 1962 günü ne yaptığımı ve o gün nerede bulunduğumu bilmek istiyorum. Kendi yazdığım not defterime bakıyorum ve o tarihte Chicago'da bulunduğumu ve bir kongreye katıldığımı görüyorum. Bu durumda sanki ben kendi kendime bir otorite imişim gibi görünüyor.

Daha dikkatle bakılırsa durum böyle değildir. Çünkü *o zamanlarki* ben ile *şimdiki* ben tam aynı kişi değildir. O zamanlar ben Chicago'da olduğumu biliyordum, şimdi ise bilmiyorum. Mantıki olarak aynı kişinin bir şeyi hem bilip hem bilmemesi mümkün değildir. O halde şimdiki ben ile o zamanki ben'in aynı birey olmadığı söylenmelidir.

Diğer yandan bazen aşağıdaki itirazlar dile getirilir: Freudçu derinlik psikolojisine (*Tiefenpsychologie*) göre insanda üç faktör grubu tespit edilebilir: O (*das Es*), Ben (*das Ich*) ve Üst-Ben (*Über-Ich*). Ben, O'na nazaran bir çeşit otorite fonksiyonunu görür; çünkü O doğrudan doğruya tatmini istemekte, Ben ise sözde gerçeklik prensibi adına onu engellemektedir. Aynı zamanda Üst-Ben de Bana nazaran daha fazla bir otorite olarak görev yapmaktadır; çünkü o sosyal davranışın, ahlakın vs. kaidelerini ihtiva etmektedir. Bu öğretinin noktai nazarından benim kendimin bir bölümü diğer bölümü üzerinde otorite sahibiymiş gibi görünüyor.

Ancak bu konuda önce şunu söylemek gerekir ki, bu öğretinin doğru temellendirilmiş olup olmadığı şüphelidir. Birçok psikolog bunu işlevsiz, içi boş görerek bir kenara bırakmıştır. Ancak bu kabul edilse de (ki benim şahsi olarak buna temayülüm var) bundan benim kendim için bir otorite olduğum anlaşılmaz, en azından "otorite" kelimesinin alışılmış anlamında. Çünkü Üst-Ben nedir? Basitçesi benim üstlendiğim ve herhangi bir şekilde farkında olmadan tanıdığım bir kurallar sınıfıdır. Kural ise otorite taşıyıcısı değildir. Freudçu terminoloji böylece kendini mecazi olarak gösteriyor: Süje olmayan psikolojik faktörlere süjelerden alınan isimler veriliyor –ve böylece sanki bu otoritenin taşıyıcısı olabilirmiş görüntüsü veriliyor.

Bunun için:

Önerme 3.1: *Kimse hiçbir alanda kendisi için otorite değildir.*

Aynı önermeyi mantıkçıların diliyle şu şekilde oluşturabiliriz: Taşıyıcı-süje-otorite ilişkisi *dönüşsüzdür*.

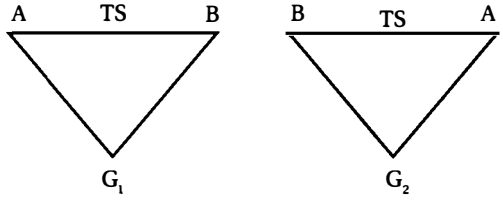
Kendimize bunun dışında şöyle bir soru sorabiliriz: Acaba bir insan kendisi için otorite taşıyıcısı olan başka biri için otorite taşıyıcısı olabilir mi? Yani bunlar karşılıklı olarak birbirleri için otorite olabilirler mi? Cevap bunun mümkün olabileceği şeklindedir, ancak *farklı alanlarda*: Mesela olabilir ki, ben arkadaşım Karl için bir alanda otoriteyimdir ve o da başka bir alanda benim için bir otoritedir. Burada önerme 1.3 ile ilgili olarak verdiğimiz, benim genç tarihçi için uçuş konusunda, onun da benim için tarih konusunda otorite olduğuna dair örnek hatırlanabilir. O halde önermemizi yazabiliriz:

Önerme 3.2: *Bir alanda A otorite taşıyıcısı, B de süje olursa başka bir alanda B'nin otorite taşıyıcısı, A'nın da süje olması mantıken mümkündür.*

Bu teknik olarak şu şekilde ifade edilir: TS-münasebeti *genelde asimetrik değildir*.

Önerme 3.2'de izah edilen durum şemayla şu şekilde gösterilebilir:

Şema 3.21

Öyle görünüyor ki, sanki bu önerme birçok otorite taşıyıcısı tarafından ya bilinmiyor ya da buna aldırış edilmiyor. Çünkü çok sık karşılaşılan bir durumdur ki, bir alanda bir otoriteye sahip olan kimse bu otoritenin süjesinin başka bir alanda kendisi için otorite olabileceğini düşünmez. Bir generali hatırlıyorum. Bu becerikli bir general olduğu için büyük bir "otorite" ile astronomi ve iktisat

siyaseti hakkında subaylarının önünde konuşurdu. Öyle ki dinleyiciler arasında bir iktisat siyaseti profesörü ve bir astronomi bilgini bulunurdu. Bu konu üzerinde ileride otoritenin kötüye kullanıldığından bahsederken daha fazla duracağız.

Farklı alanlar söz konusu olduğunda durum budur. Ancak aynı alan söz konusu olduğunda birisinin aynı anda hem otorite taşıyıcısı hem de süje olması imkânsızdır. Ben Fritz için mantık konusunda otorite isem, Fritz'in benim için mantık konusunda otorite sahibi olması imkânsızdır. Eğer general askeri konularda albay için otorite ise, albayın aynı konuda general için otorite olması imkânsızdır, eğer öyle olsaydı o amirinin amiri olurdu.

> **Önerme 3.3:** *T, S için G alanında otorite ise S, T için G alanında otorite değildir.*

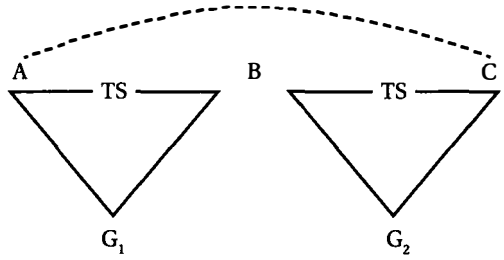
Teknik olarak bu önermeyi şu şekilde ifade edebiliriz: Otorite (daha açık şekliyle taşıyıcı-süje-münasebeti) *aynı alanda asimetriktir.*

Tabii ki bu zamanla rollerin değişemeyeceği anlamına gelmez. Mesela havacılıkta olduğu gibi: İlk güzergâhta Âdem solda oturmaktadır ve böylece mutlak bir kaptan otoritesine sahiptir. İlk inişten sonra Bruno kumandaya geçer; Âdem onun otoritesinin süjesi olur. Aynı şey sık sık benim öğrencilerimle başıma gelir. Doktoranın başında tezleri hakkında az bir bilgiye sahiptirler, bu durumda ben otoritenin taşıyıcısı vazifesini görürüm, öğrenci de süje. Eğer o gerçek bir öğrenciyse zamanla konusu hakkında benden daha fazla bilgiye sahip olur ve en sonunda o benim için bu alanda bir otoritedir. Fakat belirli bir anda önerme mutlaka geçerlidir.

Diğer bir soru da mantıkçıların dediği gibi otoritenin geçişli olup olmadığıdır. Yani A, B için, B de C için bir otorite ise acaba A, C için de bir otorite midir? Farklı alanlarda ise açık seçik otorite değildir. Mesela aşağıdaki durumu inceleyelim. Christian ve Alfred biyoloji profesörüdürler. Christian bu ilim dalında Alfred'den daha tecrübeli ve bilgilidir. Benita Alfred'in yanında biyoloji eğitimi görmekte ve Christian'a İspanyolca konuşmasını öğretmektedir –zira Christian Kolombiya'ya gitmek istemektedir. Alfred Benita için (biyolojide) bir otorite, Benita da Christian için (İspanyolcada) bir otoritedir; ancak buradan kesinlikle Alfred'in biyoloji alanında

Christian için de bir otorite olduğu sonucu çıkmaz; daha ziyade bunun aksi anlaşılır. Bu aşağıdaki şemayla gösterilebilir:

Şema 3.31

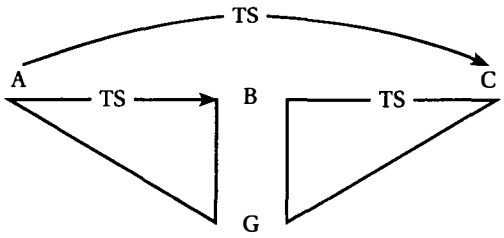
O halde kesik çizgi boyunca herhangi bir TS-münasebeti mevcut değildir.

Aynı alan söz konusu olursa durum daha değişiktir: Şöyle ki *A*, *B* için bir alanda otorite ve *B* de aynı alanda *C* için bir otorite olsun, bu durumda *A*, *C* için de bir otoritedir. Mesela Profesör İngiliz edebiyatı alanında talebesi için bir otorite, o da İngilizce öğretmenliği yaptığı okuldaki çocuklar için bir otoritedir. Bu durumda profesör okuldaki çocuklar için de bir otorite olacaktır. Bir alandaki otoritenin otoritesi bir otoritedir –veya teknik ifadeyle, otoritedeki taşıyıcı-süje-münasebeti aynı alan söz konusu olduğunda geçişlidir.

> **Önerme 3.4:** *A, G alanında B için bir otorite, B de aynı alanda C için bir otorite ise A da C için G alanında bir otoritedir.*

Bu önermeyi aşağıdaki şekille gösterebiliriz:

Şema 3.41

Özet olarak diyebiliriz ki taşıyıcı-süje-münasebeti (1) dönüşüksüz, (2) asimetrik ve (3) geçişlidir –son ikisi aynı alanda geçerlidir.

Otoritenin bu özellikleri her şeyden önce otoritelerin hiyerarşik yapıları nazarı itibara alındığında önemlidir; çünkü bu sadece onlar mevcut oldukları için mümkündür.

Umumi olarak otoritenin bazı özellikleri hakkında şimdilik bu kadar yeter. Şimdiye kadarki tahlillerin hepsi saf mantıki vasıtalarla yürütülmüştü, şimdi ise en azından tecrübi bir önermeyi ileri sürmenin vakti geldi, yani tahlillerle elde edilemeyen, ancak sadece tecrübeyle delillendirilebilen bir önerme. Bu önerme otoritenin varlığıyla alakalıdır.

Zira biz şu soruyu sormak istiyoruz: *Bütün* insanlar için bir alanda otorite olan bir insan var mıdır? Gerçekte bu vardır. Bunu bir örnekle gösterelim: Küçük, fakat konuşabilen bir çocuk olsun ve bunun da karnı ağrısın. O bu durumda ağlayarak der ki: "Karnım ağrıyor." O hisleri hakkında bize bir bilgi verir, bunu bir iddiayla, üstelik ağlayarak yapar. Çocuk böyle bir şeyi ağlayarak söylediği zaman, biz de büyük bir ihtimalle bunu her zaman kabul edeceğiz. O halde –ki bu önerme 1.3'tür– bu çocuk bizim için karın ağrıları hakkındaki bilgiler alanında bir otoritedir. Bu ise mantıkidir –zira zikredilen karın ağrılarını çekip çekmediğini çocuktan daha iyi kimse bilemez. O bunu daha iyi bilir. O bu alanda bir otoritedir. O kimin için bir otoritedir? Biz diyoruz ki bütün diğer insanlar için –çünkü hepsi bizim durumumuzdadır, zira o çocuk bu konuda onlardan daha çok bilmektedir.

Bir çocuk bu durumda olursa, asli bir mantıki kanuna göre aşağıdaki önerme geçerlidir:

> **Önerme 3.5:** *En azından bir alanda bütün diğer insanlar için otorite olan en az bir insan vardır.*

Bu önerme umumileştirilebilir. Çünkü sadece bizim çocuğumuz yukarıda zikredilen durumda olmayıp, söylenen de sadece karın ağrıları ile alakalı değildir. Zira her insan dişi ağrıdığında, üzüldüğünde vs. doğrudan hissettiklerini herhangi birinden daha iyi bilir. Yani içimizden her biri bu alanlarda –hisler söz konusu olduğunda– diğer insanlar için bir otoritedir.

Buradan önermemiz 3.5'i aşağıdaki şekilde genelleştirebiliriz:

Önerme 3.6: *Her insan en azından bir alanda diğer insanlar için bir otoritedir.*

Burada bizim özel olarak bir otorite çeşidinden değil *genel olarak* otoriteden bahsettiğimiz hatırlanmalıdır. O halde önermemizden mesela her insanın herhangi bir alanda bütün insanların amiri olduğu sonucu çıkmaz, zira bu özel bir otorite çeşididir. Önerme, kesin olarak belirtmeksizin sadece *bir* otoritenin her zaman mevcut olduğunu ifade eder.

Önermemiz 3.6'dan önemli bir sonuç ortaya çıkar. Bu sonuca ulaşmak biraz karışık görünse de sosyal olarak önemli bir durumu ilgilendirdiği için buna çalışacağız.

Önerme her insanın –mesela çocuk– en azından bir alanda diğer insanlar için otorite olduğunu ifade eder –burada çocuğun karın ağrılarında olduğu gibi. O halde bu insan –çocuk– ile diğer bütün insanlar arasında bu alanda taşıyıcı-süje (TS)-münasebeti mevcuttur. Önerme 3.3'ten bildiğimiz gibi bu münasebet asimetriktir: Çocuk onun karın ağrıları konusunda benim için bir otorite ise benim aynı konuda onun için bir otorite olmam mümkün değildir. Buradan da başka diğer her bir kimsenin bu çocuk için otorite olmadığı en azından bir alan mevcut olduğu sonucu çıkar. Aynı şey herhangi biri için de geçerlidir:

Önerme 3.7: *Hiç kimse herhangi başka bir insan için bütün alanlarda bir otorite değildir.*

O halde başka bir tek insan için *bütün* alanlarda otorite olan bir insanın bulunduğu doğru değildir. Böyle –bütün alanlara yayılan– bir otoriteye "mutlak otorite" denilebilir. O halde hiçbir mutlak insani otorite mevcut değildir.

Bu yeteri kadar açık olmalı –ancak belirli bazı insanlara tekrar tekrar böyle bir otorite hamledilebilmekte, öyle ki daha da ileriye giderek daha fahiş hatalar yapılabilmektedir. Şöyle ki: "*Bütün* insanlar için bütün alanlarda otorite olan insan vardır." Böyle bir şey şu faşist sloganda "Mussolini ha sempre ragione/Mussolini her zaman haklıdır", "lider Mao"nun yüceltilmesinde ve genel olarak büyük diktatörlerin sahip olduğu otoritelerin yer aldığı mitolojilerde bulunmaktadır. Ancak bu mitoloji çok açık bir şekilde yanlıştır: *Mutlak bir insani otorite yoktur.*

Çocuk ve onun karın ağrıları hakkındaki basit gözlemlerimiz bize sadece bu mitolojiyi yabana atma hakkını vermez. Aynı zamanda buradan radikal anti-otoriter mitolojinin çürütülmesinde de faydalanılabilir. Son olarak zikredilenin taraftarları şöyle söylerler: "Hiçbir otorite yoktur."

Bu görüşü rasyonalizm ve anarşizm bölümlerinde ele alacağız. Burada sadece hakikatin bu iki mitolojinin arasında olduğunu söylemekle yetiniyoruz: Mutlak bir insani otoritenin varlığı da yanlıştır, hiçbir otoritenin olmadığını söylemek de.

Bu gözlemlere bir ek olarak en azından teolojik bir önerme/cümle ilave edilebilir. Çünkü *Tanrı* kavramı bu tür bir otorite kavramıyla tarif edilebilir. Tanrı otoritenin sınır kavramıdır, yani öyle bir varlık ki –her bir insanın aksine– mutlak otorite sahibidir. Bu fikir daha açık bir şekilde aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

> **Önerme 3.8:** *Tancak Tanrı ise o zaman bütün süjeler için bütün alanlarda otorite taşıyıcısıdır.*

Buradan da şu sonuç çıkar: Böyle mutlak bir otoriteyi bir insana veya insan grubuna hamledenler bunları tanrılaştırmaktadırlar. O halde bunlar putperesttirler, hem de çok kötü bir türünden.

Son olarak otoritenin *suistimali* tabiri ile meşgul olmak istiyoruz. Bu suistimalin iki türü vardır. Bir taraftan bir *alan*, diğer taraftan da *süje* ile alakalı suistimal söz konusudur. İlk durum taşıyıcının kendisiyle alakalı olmayan bir alanda otorite uygulamaya çalışmasıdır. Buna klasik bir örnek olarak aslında sadece Paleografi, Mısır Tarihi, Fizik veya Ay Coğrafyası konularında salahiyet sahibi olan profesörlerin siyasi demeçler vererek böylece sanki bu alanda da otorite sahibi imişler gibi bir görünüş sergilemelerini verebiliriz. İkinci durumda da bazılarının üzerlerinde hiçbir otoritesi olmadığı süjeler üzerinde otorite uygulamaya çalışması söz konusudur; mesela bir astsubayın sadece askerlerine değil de sivillere de emir vermeye kalkışması gibi.

İlk türden suistimalin yapısında şu özellikler bulunur: (1) kötüye kullanan kişi G_1 alanında otorite taşıyıcısı olduğu halde, (2) G_2 alanında da otorite kullanmaya kalkmaktadır, fakat (3) onun bu alanda hiçbir otoritesi yoktur. İkinci türden suistimalin yapısında da şu özellikler bulunur: (1) belirli bir alanda bir süje S_1 üzerinde otorite sahibi olan bir taşıyıcının (2) bu otoritesini bir başka süje

(S_2) üzerinde kullanmaya kalkışmasıdır ki (3) bu taşıyıcı, süje (S_2) üzerinde hiçbir otoriteye sahip değildir.

Burada mantıki bir zorlukla karşılaşırız. Önermemiz 1.3'e göre eğer bir süje taşıyıcı tarafından bir alanda iddiayla bildirilen her şeyi tanırsa o takdirde bu taşıyıcı onun için bu alanda da bir otoritedir. Şimdi bir işçiye Vietnam Savaşı hakkında ders vermek isteyen bir kimya profesörünün durumunu ele alalım; diyelim ki bu işçi profesörün kimya alanındaki bilgisinden etkilendi ve böylece Vietnam Savaşı ile ilgili olarak ne söylediyse kabul etti. Bu durumda önermemiz 1.3'e göre bir otorite suistimali değil, otorite söz konusudur. Buradan da otoritenin kötüye kullanılmasının hakiki otoriteden bu şekilde ayrılamayacağı sonucu ortaya çıkar.

Gerçekten bunun için başka bir tabirin, yani *temellendirilmiş otorite (begründeten Autorität)* tabirinin kullanılması gerekecektir. Ele aldığımız durumda kimya profesörü kimya söz konusu olduğunda temellendirilmiş, Vietnam Savaşı söz konusu olduğunda ise temellendirilmemiş bir otoriteye sahiptir.

Otoritenin temellendirilmesinin ne olduğuna gelince, bu konuda genel bir şey söylenemez, zira otoritenin türüne göre temellendirme de çok çeşitlidir. Bu sebepten geçici olarak temellendirilmiş otoriteyi tarif edilmemiş olarak kabul etmemiz gerekecektir; bu daha sonra her türe göre detaylı bir şekilde tarif edilecektir. Biz şimdilik aşağıdaki önermeyi oluşturuyoruz:

> **Önerme 3.9:** *Otorite taşıyıcısı otoritesinin temellendirilmediği bir süje üzerinde veya bir alanda otorite uygulamaya kalkarsa o zaman otoritesini suistimal etmiş olur.*

Bu iki tür suistimalden hiç şüphesiz alan suistimali en çok yaygın olanıdır. Bu özellikle bizim dönemimizde o kadar çok vuku buluyor ki, biz kendi kendimize neden bir süjenin kötüye kullanılan bir otoriteyi tanıdığını sormak zorunda kalıyoruz.

Mantık noktai nazarından cevap, süjenin bu durumlarda meşru olmayan bir genelleştirmeye gittiği şeklindedir. Taşıyıcı kendisini *bir* alanda, diyelim ki kimyada, gösterdiği için süje bundan onun diğer *bütün* alanlarda da otorite sahibi olduğu sonucunu çıkarır. Bu ise Latincede "ab uno disce omnes", yani "bir şeyden her şeyi çıkarma" olarak ifade edilen klasik bir kıyas-ı fasittir. Buradaki kıyas-ı fasit o kadar göze batıyor ki insan kendi kendine, suistima-

le kurban giden kişinin sözde otoriteyi kabul etmesine sebep olan zımnen üstlenilen bir varsayıma ihtiyacı olup olmadığını sormak zorunda kalıyor.

Aslında böyle bir varsayım kolayca ortaya konabilir: Süje önceden taşıyıcının o kadar zeki, güçlü vs. olduğunu varsayar ki onun diğer alanlarda da kendisinden –süjeden– daha üstün olması gerektiğini düşünür. Mesela profesör bir bilgin, üstün zekalı bir adamdır. Onun Vietnam'daki savaş konusunda da benim gibi basit bir yamaktan daha fazla bilgisi olması gerekir. Bu, görünüşe göre bir varsayımdır. Göreceğimiz gibi bunun kendisi oldukça temelsizdir. Ancak bu kabul edildiği takdirde, zikredilen fasit kıyasa sebep olur.

Meseleye psikolojik açıdan bakılınca sahte otoritenin tanınması çoğu durumda alışkanlıkla izah edilebilir. Açıkçası süje taşıyıcıyı otorite olarak görmeye alışmıştır. Başlangıçta otorite sadece bir alanda söz konusudur; ancak süje bunu o kadar sık tanımıştır ki, bu otoriteyi diğer alanlara da taşıması çok kolay olmaktadır. Mesela bir öğrenci öğretmenin konusu hakkında söylediği her şeyi kabul etmeye alışmıştır; şimdi öğretmen artık kimya veya coğrafya hakkında değil de daha başka şeyler –mesela din veya siyaset– hakkında konuşmaya başlasa, öğrenci alışkanlığından dolayı onun söylediği her şeyi kabule meyledecektir. Veya bir asker, başçavuşun askeri konulardaki emirlerini yerine getirmeye alışmıştır. O başka konularda da –mesela özel hizmetler– kolayca bunları yerine getirmeye meyledecektir.

Bu alışkanlık belirli bazı durumlarda bir otomatizme sebep olup "sıkı bir alıştırmaya" dönüşebilir. Süje bu durumda tamamen otomatik olarak tepki gösterir ve hiçbir şey düşünmez. O artık bir insan olarak değil de bir köpek veya bir makine gibi hareket etmektedir.

Bugün dünyada ne kadar otorite suistimali –özellikle de alan suistimali– olduğu şaşılacak bir şeydir. Bu özellikle bizim daha sonra "bilgi" otoritesi, yani bilenin otoritesi diyeceğimiz tür için geçerlidir. Yukarıda sayın profesörlerin bu konudaki suistimalleri ile ilgili hoş olmayan bir örnek verildi. Ancak bu suistimalin sorumlusu çoğu zaman sadece onlar değildir. Bir dizi –siyaset ekonomisi, sosyoloji, felsefe, teoloji, savaş ilmi gibi, "fütüroloji"den bahsetmiyoruz bile– talihsiz ilim dalı vardır ki, bunlar hakkında pek çok

kişi tamamen konunun cahili oldukları halde, sanki bir şey biliyorlarmış gibi konuşurlar. İnsanlar bunlardan ekseriya "kahvehane ekonomistleri", "kahvehane stratejistleri" vs. olarak bahsederler. Bunlar hangi "otorite"yle enflasyonun önünü kesmenin ve sosyal kötülükleri bertaraf etmenin tek çaresi hakkında veya Vietnam'daki savaş ve Profesör Freisex'in (bir teoloğun) durumu hakkında konuşuyorlar? Eğer bunların hepsi akıl dışı ve dolayısıyla da acıklı olmasaydı gülünç olurdu. Çünkü en üzücü şey, insanın akılsız bir yaratık gibi davranmasıdır.

Aslında profesörlerin durumu kahvehane ekonomistlerininkinden çok daha ciddidir. Zira ilim adamları alanlarında gerçek bir otoriteye *sahiptirler* ve böylece otoriteye sahip olmadıkları bir alanda sahipmiş gibi davranmaları daha kolaydır. Ayrıca asıl onlardan akıllıca davranmaları beklenirdi.

4. Otoritenin Çeşitleri

Şimdiye kadar otoriteyi bunun çeşitli türlerini göz önüne almadan genel olarak ele aldık. Böylece otorite hakkında tamamen mücerred bir seviyede bir şeyler söylenebileceği ortaya çıktı. Ancak bunların hepsi şimdi ayrımını yapıp inceleyeceğimiz otoritenin ana türlerinin tahlillerine nazaran pek az şey ifade ederler.

Bu ayrımı yapmak için *alanı* ele alalım. Zira otoritenin çeşitli türlerinin ayrımı alana göre yapılmalıdır. Mesela profesör ilimle uğraştığı için bir tür otoriteye, çavuş ise ilimle değil de askeri konularla meşgul olduğu için başka bir tür otoriteye sahiptir. O halde bizim otoritenin çeşitlerini ortaya çıkarmamız gerekecektir.

Alanlar neden oluşmaktadır? Söylenildiği gibi (önerme 2.2) bunlar her zaman ideal yapılardan oluşan sınıflardır. İdeal yapılar ise daha eski stoacılar tarafından iki türe ayrılmıştır: Başka bir şeye ihtiyaç olmaksızın sadece bir iddiayla bildirilen *müstakiller* ve daha karışık, müstakil yapıların sadece bir parçası olarak ortaya çıkan *müstakil olmayanlar*. Böyle bir ifade ile bildirilen ideal yapılar (bunlara "Proposition" denir) müstakildir; zira ben başka bir şeye ihtiyaç olmadan bir iddiayla eski başkan Truman'ın öldüğünü, 2+2'nin 4'e eşit olduğunu, benim şimdi yazı yazdığımı vb. bildirebilirim. Ancak ben "Truman" veya "eşittir" veya "yazıyorum" kelimelerinin ne anlama geldiklerini sadece bunları bir önermenin içinde kullanarak bildirebilirim. Bazen bana sorulan bir soruya basit bir kelimeyle cevap verebilirim, açıkçası müstakil olmayan bir yapı hakkında bilgi verebilirim. Mesela birisi bana "Kim öldü?" diye sorsa, ben de "Truman" diye cevap veririm. Bana "2+2, 4'le nedir?" dese, ben de "eşittir" derim. Ancak burada bu tek kelimele-

rin bütün bir ifadenin yerini tuttukları bilinmelidir: Ben *Truman'ı* değil, Truman'ın öldüğünü, *eşittir*'i değil 2+2'nin 4'e eşit olduğunu bildiriyorum, yani önermeleri.

Otoritenin alanı zorunlu olarak müstakil yapılardan oluşmaktadır. Çünkü onun unsurlarının bir iddiayla bildirilebilmesi gerekmektedir (önerme 1.3) ve sadece müstakil yapılar böyledir.

Bir sonraki soru şöyledir: Müstakil yapıların ana tipleri nelerdir? Eski Stoacılar bu soruya da bir cevap vermişlerdir. Demişlerdir ki müstakil anlamların ana tipleri bir taraftan *önermeler* (*Propositionen*, bunlara aksiyom dediler), diğer yandan *emirlerdir* (*Weisungen*). Teknik bir terim olan "Propositionen" yerine Almanca eski bir kelime olan *Satz* (önerme/cümle) kelimesini kullanmak istiyoruz, fakat aşağıda belirtilen önemli bir sınırlamayla. *Satz* kelimesi altında Almancada *ifade* (*Aussage*) –yani kelime dizisi– anlaşıldığı gibi bu ifadenin ne *anlama* geldiği de anlaşılır. Son zikredilen durum teknik terimle "Proposition" olarak ifade edilir. Biz "Satz" (önerme/cümle) kelimesini *sadece* bu manada kullanacağız: Yani bize göre *önerme* kelimesi *bir açıklamanın kastettiği manadır.*

Bir önerme ile emir arasındaki fark ilkinin var olan hakkında bir şey söylemesidir; mesela yağmurun yağması, kapıların kapalı olması, 2+2=4 olması vs. Buna karşılık bir emir ne olduğunu değil *insanın ne yapması gerektiğini* belirtir.

Fakat bir otoritenin alanının müstakil anlamlardan oluşması ve bunların da esas olarak ya önerme ya da emir olmaları hasebiyle buradan önemli bir önerme ortaya çıkmaktadır:

> **Önerme 4.1:** *Otoritenin alanı önerme veya emirlerden oluşan bir sınıftır.*

Her mantıkçı için malum olan bu ikisi arasındaki fark mantıkçı olmayanlar tarafından çok iyi bilinmemektedir. Ancak bu otorite konusunda çok ama pek çok önemli bir meseledir. O halde bizim daha detaylı olarak bunu ele almamız gerekmektedir.

Önermeden başlayalım. Önermenin ilk alamet-i farikası onun her zaman ya *doğru* ya da *yanlış* olmasıdır. Tabii ki bazen verilen bir önermenin doğru mu yanlış mı olduğunu bilmediğimiz durumlar da olur, ancak o her zaman bu ikisinden birisidir. Mesela, ben cebimdeki bozuk paraları saymadım ve bunların sayısının 3'e bö-

lünebilir olup olmadığını bilmiyorum. Ancak bu sayının 3'e bölünebildiğini söyleyen önerme ya doğru ya da yanlıştır, çünkü o 3'e ya bölünebilir ya da bölünemez.

Bildiğimiz kadarıyla önermenin başka bir özelliği daha vardır: Onun çeşitli *ihtimal* dereceleri olabilir. Mesela, Karl'ın yarın bana ziyarete gelmesi benim için çok muhtemeldir, zira onun düzenli olarak her cuma bana geldiğini biliyorum ve yarın da cumadır. Ancak onun bana bir şişe içki getirmesi muhtemel değildir, zira o benim böyle bir şeyi hiçbir zaman içmediğimi bilir. Nihayet, onun siyah ayakkabı giyip giymeyeceği ise ne muhtemeldir ne de muhtemel değildir, çünkü ben onun bir çift de kahverengi ayakkabısı olduğunu biliyorum. İstatistikçiler böyle bir durumda doğruluk ihtimalinin 1/2'ye eşit olduğunu söylerler.

Üçüncüsü, bir önerme her zaman bir *durum* ile alakalıdır, yani o var *olan* şeylerin nasıl olduğunu söyler. Bunun için o doğru veya yanlış olabilir: Eğer önermenin dediği gibi olurlarsa doğru, başka olurlarsa yanlış.

Şimdi de emire (*Weisung*) bakalım. Bunun zikredilen üç özellikten hiçbirini taşımadığını görürüz. İlk olarak bir emir ne doğrudur ne de yanlıştır. O isabetli, adaletli, ahlaki, maksada uygun vs. olabilir –ancak doğru veya yanlış kesinlikle olamaz. Bir örnek: Birisi bana diyor ki "Kapıyı kapat!", yani bana kapıyı kapatmama dair bir emir vermektedir. Bu doğru mudur? Bu sorunun hiçbir anlamı yoktur. O yanlış mıdır? Bunun da anlamı yoktur. Olabilir ki zikredilen emir akıllıcadır (mesela dışarıda hava çok soğuk ise) veya delicedir (aksine odada hava çok sıcak ise) veya maksada uygun değildir vs. –ancak ne doğru ne de yanlıştır.

İkinci olarak, bir emrin doğruluk ihtimalinden de bahsedilemez. "Kapıyı kapat!" muhtemel midir? Soru manasızdır. Tabii ki emir *hakkında* soru sorabiliriz, bu durumda cevap doğru veya yanlış, az veya çok muhtemel olacaktır. Ancak bu cevabın kendisi bir emir değil, bir emir hakkında bir önerme olacaktır. Mesela ben şöyle sorabilirim: "Benim kapıyı kapatmam faydalı mıdır?". Birisi de "Evet faydalıdır" diye cevap verdiği zaman bu cevap doğru veya yanlış olacaktır. Ancak emrin kendisi hiçbir zaman doğru, hiçbir zaman yanlış ve hiçbir zaman da muhtemel değildir.

Nihayet bir emir her zaman neyin var *olduğunu* değil, neyin *olması gerektiğini* ifade eder. Söz konusu durum ancak benim davranışımla gerçekleşeceği için onun ne olduğunu söyleyemez.

Görünüşe göre önermeler ile emirler arasındaki fark yeteri kadar açıklığa kavuştu. Ancak burada bazı yanlış anlamalar ortaya çıkmaktadır. Mesela aşağıdaki durumu ele alalım. Teğmen olan bir amir emri altındaki takım komutanına bir talimat verir. O halde o ona bir emri bildirmektedir. Bu da şu şekildedir: "Şöyle şöyle davran!" Çok zeki olan takım komutanı (teğmen zeki görünmüyor) emredilen davranışın faydalı olmadığını görüyor, öyle ki bu mesela kesinlikle bir yenilgiye sebep olabilir. O bu durumda iki yapı ile karşı karşıyadır: Bir taraftan "şöyle şöyle davran!", diğer yandan "şöyle şöyle davranmak faydalı değildir" önermesi.

Böyle durumlarda ikinci yapının bir emir değil bir önerme olduğu hususunu vuzuha kavuşturmak çok önemlidir. Zira o doğru veya yanlış olabilir ki böyle bir şey bir emir için hiçbir zaman söz konusu olamaz. Buna rağmen o özel bir önerme çeşididir, yani *pratik önerme* (*praktischer Satz*). Pratik önerme de bir davranışla ilgili olduğu için kolayca benzer bir emir ile karıştırılır. Ancak bunlar tamamen birbirinden farklı yapılar olup, bunların ayırt edilmeleri otorite teorisi için çok önemlidir.

Mantığın temelleri hakkındaki bu istitrattan (*Exkurs*) sonra tekrar otoriteye dönelim. Otoritenin alanını oluşturabilen ilgili ideal yapının iki türü olduğu için otoritenin de iki türü vardır: birisinin alanı önermeler, diğerininki de emirlerdir. Bunlardan ilkini "bilgi otoritesi", Yunanca "epistemik otorite" ("episteme" "bilgi" ile aynı anlama gelir) olarak adlandıracağız. Alanında emirler yer alan diğerini ise "amir otoritesi", Yunanca "deontik otorite" ("*deomai*" "yapmam gerek" anlamına gelir) olarak adlandıracağız. Bunun için aşağıdaki önerme:

Önerme 4.2: *Her otorite ya epistemik ya da deontik otoritedir.*

Bu âlimane sözler bizi bu önermenin basit anlamı hakkında yanıltmamalıdır. Bu kısaca şöyle demek istiyor: birisi bilenin, diğeri de amirin otoritesi. Epistemik otorite, süjeden daha fazla bilen kişinin otoritesidir. Mesela öğretmenin öğrenci için olan otoritesi epistemiktir. O mütehassıs olanın otoritesidir. Buna karşılık deon-

tik otorite daha iyi bilenin değildir. O amire, şefe, kumandana, yöneticiye vb. aittir.

Şu da bilinmelidir ki bir tek kişi aynı süje için aynı alanda her iki otoriteye sahip olabilir. Açıkçası burada söz konusu olan aynı alan değil, birbiriyle sıkı sıkıya alakalı iki alandır. Bu durumda deontik otoritenin alanı belirli bazı emirlerden ve epistemik otoritenin alanı da uygun pratik önermelerden oluşmaktadır. Mesela, bir kimya fabrikasındaki iyi bir servis şefinin otoritesini ele alırsak, onun burada çalışan insanlara nazaran iki türlü otoritesinin olduğunu görürüz. O bir yandan deontik otoriteye sahiptir: Çalışanlara emir verme yetkisine sahiptir. Birine diyebilir ki: "X malını yapmak için ne kadar su gerekli olduğunu hesapla!"; diğerine: "Bu kazandaki ısıyı 320 dereceye getir!". Eğer iyi bir yönetici ise onun aynı zamanda epistemik otoritesi de vardır. Mesela o zikredilen hesaplamayı şimdi yapmanın faydalı, hatta zorunlu olduğunu, istenilen sonuca ulaşmak için kazandaki ısının 320 derece olması gerektiğini süjelerinden daha iyi bilir. Bunların hepsi de önermedir. Ancak bunlar yukarıda zikredilen emirlere mutabıktırlar: Emirlerin önermelerin temel taşını oluşturdukları söylenebilir. O halde deontik ve epistemik otorite birbirine mani olmaz.

> **Önerme 4.3:** *Bir alandaki deontik otoritenin taşıyıcısı aynı zamanda buna mutabık bir alanda epistemik otoritenin taşıyıcısı da olabilir.*

Bu otoriteler birbirlerine mani olmadıkları gibi, bunların birlikte bulunmalarının iyi olduğunu herkes itiraf edecektir. İyi bir bölüm şefi, iyi bir komutan, iyi bir başhekim ve diğer amirlerin hepsi de aynı zamanda epistemik otoriteye sahip olup, konu ilgili pratik önermelerle alakalı ise onlar aslında süjelerinden daha fazla bilgiye sahiptirler. Eğer bir amir (deontik otorite) alanında bilgisiz birisi ise (epistemik bir otorite değilse) işler eninde sonunda kötüye gidecektir. Her halükârda iş disiplini bundan olumsuz etkilenecektir. Herkes bunu bilir ve mesela bir başhekimin daha detaylı bilgi sahibi olması beklenir. Bununla alakalı olarak şöyle genel bir pratik kaide ortaya konabilir:

> **Önerme 4.4:** *Deontik otoritenin taşıyıcısının aynı alanda aynı zamanda epistemik otoritenin de taşıyıcısı olması arzu edilen bir şeydir.*

Ancak şu da çok önemli bir vakıadır ki, bu iki otorite karşılıklı olarak *bağımsızdırlar*. Bir kimse epistemik otoriteye sahip diye onun bu alanda aynı zamanda deontik otoriteye sahip olduğu söylenemez. Mesela bir bilirkişinin mahkemede epistemik otoriteye sahip olması onun ceza verebileceği sonucunu ortaya çıkarmaz: O halde onun mutabık alanda deontik otoritesi yoktur. Daha da önemlisi deontik otoritenin taşıyıcısının her zaman mutabık alanda epistemik otoritenin de taşıyıcısı olmak zorunda olmadığıdır. Bu önerme 4.4'e göre arzu edilmekte olup ne yazık ki durum her zaman böyle değildir. Deontik otoritenin sahibi bir amir, amir olduğu için amirdir, daha iyi bildiği için değil. Öyle durumlar olabilir ki –ve gerçekten de olmaktadır– onun süjesi ilgili pratik önermeler hakkında ondan daha fazla ve daha iyi bilgiye sahiptir. Bir teğmen taktik hakkındaki önermeler alanında haddi zatında bir albaydan daha iyi yönlendirme yapabilir, basit bir doktor bir hastalığı başhekimden daha iyi teşhis edebilir ve diğer alanlarda da durum aynıdır. O halde şu önermeyi yazıyoruz:

> **Önerme 4.5:** *Bir alandaki deontik otorite ile buna uygun alandaki epistemik otoritenin birlikte olmaları zorunlu değildir.*

Bunun neden böyle olduğunu aşağıda teorik olarak izah edip bu önermenin sonuçlarına da değineceğiz. Burada şu kadarını söylemek gerekir ki, biz özellikle burada en büyük otorite suistimali ile sık sık karşı karşıya gelmekteyiz. Bu suistimal en çok da deontik otoritenin taşıyıcısının gayrimeşru olarak epistemik olanı da sahiplenmesi şeklinde ortaya çıkar; yani bir amir, amir olduğu için işin ehli gibi görülmek istemektedir. Hatta bazen böyle bir suistimal teori olarak bile kabul edilmiştir –süjenin deontik otoritenin taşıyıcısının bu alandaki pratik önermeler hususunda her zaman haklı olduğuna inanmak zorunda olduğu söylendi. *Mussolini ha sempre ragione.*[1] Âmirin emirlerinin doğruluğu hususunda şüpheye düşmek günahtır. Sayın müdür ne istediğini bilir ve saire.

Yanlış anlaşılmaları bertaraf etmek için tekrar ediyoruz ki, bu önerme aldığımız emirlerin doğruluğu hakkında her zaman şüpheye düşmemiz gerektiğini tazammun etmez. Normal bir durum-

• • • •

1 Mussolini her zaman haklıdır. (çev.)

da –ki bu da arzu edilen bir şeydir– her iki otorite de, önerme 4.3'te denildiği gibi, birlikte bulunur.

Bir savaş hatırası. Ben ilk defa savaş gördüğümde 17 yaşında idim, cepheye gitmeden önce çok kısa süren bir eğitim almıştım. Orada biz gençler için gerçek bir despot olan genç ve çok sert bir astsubayın (Remarque bunun harikulade bir tasvirini Himmelstoß'da yapmıştır)[2] otoritesi altına girdim. Ancak şu var ki adam savaştan anlıyordu! Bizim için inanılmaz karışık, korkunç, imkânsız olan şeyleri o çok çabuk ve rahat bir şekilde hallediyordu. İçimizden hiçbiri ona karşı sempati duymamasına rağmen –ki o bunu hak etmek için bize karşı haddinden fazla despottu– ona biraz olsun hayranlık duymamak imkânsızdı. O bizim için sadece bir amir, deontik bir otorite değil, aynı zamanda fevkalade epistemik bir otorite idi. Bu çok sık olur ve olması da gerekir. Önermenin demek istediği sadece bunun başka bir şekilde *olabileceğidir*. Ancak tecrübeyle sabit olmuştur ki, çok ama pek çok amir benim astsubayım gibi olmayıp, hiç veya sadece çok cüzi bir epistemik otoriteye sahiptir.

• • • •

2 Erich Maria Remarque, *Im Westen nichts Neues*, Berlin: Propyläen-Verlag, 1928; *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, terc. Nurten Tunç, İstanbul: Oda Yay. 2002. Himmelstoß, Remarque'ın savaş karşıtı bu romanının ana karakterlerinden biri olup despot bir astsubaydır. (çev.)

5. Epistemik Otorite

Epistemik otoritenin –bilenin, bilirkişinin otoritesi– alanında önermeleri vardır: O emir vermez, taşıyıcı amir değildir ve böyle biri olarak süjeye hiçbir davranışı emredemez, emretme yetkisine de sahip değildir, ancak önermeler teklif eder. Eğer birisine bir otorite taşıyıcısı tarafından bir iddiayla bir önerme bildirilirse o bunu bir önermenin kabul edildiği şekilde kabul eder, yani o doğru veya en azından muhtemel kabul edilir.

Bizim burada ilk olarak ele almak istediğimiz mesele bu tür bir otoritenin tarifidir. O halde şöyle sorarız: Birisi benim için bir alanda ne zaman bir otoritedir? Buna önerme 1.3'te geçici bir cevap vermiştik. Bu önermeyi şimdi epistemik otorite için kullanıp şu şekilde değiştirebiliriz:

> **Önerme 5.1:** *S, T tarafından G alanında doğruluk iddiasıyla bildirilen her önermeyi prensipte tanırsa, o zaman T, S için G alanında epistemik bir otoriteye sahiptir.*

1.3'teki önermeler ile 5.1'deki bu önerme arasındaki fark önerme 1.3'te "her şey" söz konusu iken burada önermelerden bahsedilmesidir.

Bu tarif bir önermenin subjektif doğruluk ihtimali[1] de ileri sürülerek daha detaylı bir hale getirilebilir. Bizim burada bahsettiğimiz

• • • •

1 Almancadaki *Wahrscheinlichkeit* kelimesini Türkçedeki kullanımı da dikkate alarak duruma göre "ihtimal" veya "doğruluk ihtimali" olarak tercüme ettik. Alternatif olarak "olasılık" kelimesi de kullanılabilirdi, fakat bunun anlamı daralttığı görüşündeyiz. (çev.)

tanıma daha özeldir; görünüşe göre bu tanıma da ilgili önermenin daha yüksek bir ihtimal kazanmasında yatmaktadır. Bunu açıklığa kavuşturmak için önermelerin doğruluk ihtimali hususunda bir iki noktaya dikkat çekmek gerekecek.

Önce şunu söylememiz gerekir ki, haddi zatında sadece önermeler muhtemel veya ihtimal dışı olabilir. Muhtemel ifadelerden, muhtemel hadiselerden vb. bahsedilmektedir. Ancak dikkatli bir tahlil sonucunda bunun aslında her zaman önermelerle alakalı olduğu ortaya çıkar. Bir ifade ancak bununla kastedilen önerme öyle olduğu zaman muhtemeldir. Ve bir hadise de aslında hiçbir zaman muhtemel değildir –ya *olmuştur* ya da olmamıştır–, sadece bir hadise hakkındaki bir önerme muhtemel olabilir.

Dikkat çekmemiz gereken ikinci nokta da burada bahsettiğimiz subjektif doğruluk ihtimalinin nisbi bir kavram –yani aslında bir münasebet– olduğudur, zira o her zaman *bilgi durumu* ile alakalıdır. Mutlak olarak şöyle söylemenin hiçbir anlamı yoktur: "Bugün yağmur yağması muhtemeldir". Çünkü benim bugünkü gerçek bilgi durumuma göre –ki benim meteorolojik durum hakkında hiçbir bilgim olmadığı gibi gökyüzünü bile incelemedim– o belli değildir, yaklaşık % 50 bir ihtimal söz konusudur. Ancak cephe, basınç, siklon ve antisiklon hakkındaki bütün bilgilere sahip olan Cenevre havaalanındaki meteorologların bilgisine göre bu önermenin doğruluk ihtimali belki çok daha yüksektir.

Şu halde "bilgi durumu" ne demektir? Bu açıkçası benim doğru olarak bildiğim bütün önermeler kümesi, sınıfıdır. Buradan da şu ortaya çıkar: Doğruluk ihtimali, yani bir önerme ile bu sınıf arasındaki ilişki, her an herkesin önünde bulunan bir olgudur; bu benim irademden bağımsızdır. Benim şimdiki bilgi durumuma göre "yağmur yağıyor" önermesinin belirli bir doğruluk ihtimali vardır. Göreceğimiz gibi bu hiç de önemsiz bir hatırlatma değildir.

İhtimal/doğruluk ihtimali tabiri ile mücehhez olarak epistemik otorite tabirini tasrih edebiliriz. Görüldüğü üzere bir önermenin doğru olma ihtimali, bu önermenin belirli bir kişi tarafından iletilmesi sebebiyle artıyorsa bu kişi benim için epistemik otoritedir. Neden bir doktor benim için epistemik bir otoritedir? Çünkü, benim mesela deri kanseri olduğuma dair bir şüphem olsa ve o da bana "evet, bu bir deri kanseridir" dese o zaman ilgili önermenin

doğruluk ihtimali artar. Neden bir matematikçi birçok durumda bir fizikçi için otoritedir? Çünkü birincisi ikincisine matematiksel bir önerme bildirdiğinde önermenin doğruluk ihtimali fizikçi için daha büyüktür. Ancak bunun tersi de geçerlidir: Diyelim ki bir alandaki bütün önermelerin doğruluk ihtimali birisinin bunları bana bildirmesiyle artsın. Bu durumda bu kişi benim için bu alanda epistemik bir otoritedir. O halde biz epistemik otoriteyi aşağıdaki gibi tarif edebiliriz:

> **Önerme 5.2:** *Eğer G alanına ait her önermenin doğru olma ihtimali –S'nin bilgisinin durumuna nazaran– T'nin S'ye bildirmesiyle artıyorsa bu durumda T, S için G alanında epistemik bir otoritedir.*

Burada da yukarıda önerme 1.3'te yapıldığı gibi sınırlamalar yapılmalıdır zira istisnalar mevcuttur. Birisi benim için çok büyük bir epistemik otoriteye sahip olduğu halde, öyle olabilir ki onun –üstelik de kendi otorite alanında– bana bildirdiği bir önermenin doğruluk ihtimali sırf o bildirdiği için artmaz. Bazen taşıyıcıların söyledikleri veya yazdıkları arasında açıkça yanlışlar da olabilmektedir; böyle bir durumda bununla alakalı olarak doğruluk ihtimali de artmaz. Bir profesör yanlış yazdığı zaman da böyledir. Ancak bunlar insan hayatının bir parçası olan istisnalardır. Normalde önermemiz geçerlidir.

Epistemik otoritenin tarifi hakkında bu kadar yeter. Bir sonraki soru şudur: Söylenen önermenin doğruluk ihtimalinin artması için, yani birisinin benim için epistemik otorite olabilmesi için ne gereklidir? Görünüşe göre aşağıdaki şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Önce benim söylenildiği gibi taşıyıcının alanına gerçekten hakim olduğuna, onun bu konuda *salahiyeti olduğuna* inanmam gerekir. İkinci olarak benim onun en azından herhangi bir şekilde bu alanda benden *daha çok* bildiğini, yani daha fazla salahiyeti olduğunu kabul etmem gerekir. Benim onun yalan söylemediğini, aksine onun bana gerçekten bildiği şeyi söylediğini varsaymam gerekir. Kısacası iki şeyin taşıyıcıda olduğu kabul edilmelidir: bendekinden *daha büyük bir salahiyet* ve samimiyet. Şunu da zikretmek gerekir ki salahiyet otoriteyle aynı şey değildir. Salahiyet bir taşıyıcı ile alan arasında mevcut olan ikili bir münasebet-

tir –mesela birisi mikrobiyolojide salahiyet sahibidir; o bu manada "mutlaka" bir süje ile irtibatlı değildir. Buna karşılık epistemik otorite üçlü bir münasebet olup her zaman bir süje ile alakalıdır. Bir kimse bir alanda gerçekten salahiyetli olmasına rağmen benim için bu alanda otorite olmayabilir, zira ben de en az onun kadar veya ondan daha fazla biliyorumdur.

Bu aşağıdaki önerme ile ifade edilebilir:

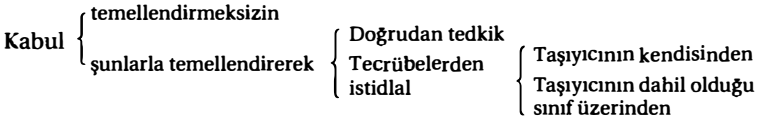
> **Önerme 5.3:** *Taşıyıcının alanda daha büyük bir salahiyete sahip olması ve samimiyeti epistemik otoritenin tanınmasının zorunlu şartıdır.*

Aşağıdaki kuşku bu önermeye karşı kullanılabilir: Öyle durumlar olabilir ki ben birisinin bir alanda benden çok daha salahiyetli olduğunu biliyorum ancak bana sık sık yalan söylediği zannıyla ondan şüpheleniyorum. Bu durumda onun buna rağmen benim için otorite olduğu söylenemez mi? Bu büyük ölçüde "otorite" tabirinin nasıl kullanıldığına bağlıdır. Genel itibarıyla bizim böyle bir yalancıyı otorite olarak isimlendirmeyeceğimiz aşikârdır. Epistemik otorite tabiri bu itimadı da ihtiva etmektedir. Böyle bir şey olamaz, bu adamın benim için bir otorite olmasını nasıl isteyebilirsiniz? İşte bu yüzden bu itiraza rağmen biz önerme 5.3'e bağlı kalıyoruz.

Bir not daha: Önceden dediğimiz gibi, daha büyük bir salahiyetin tanınması, yani taşıyıcının süjeye göre üstünlüğü epistemik otorite kavramının bir parçasıdır. Bazen böyle bir üstünlüğün her otoritenin tabiatına/özüne ait olduğu söylenir: *T*'nin *S* için otorite olması için *S*'nin onu üstün görmesi gerekir. Ancak bunun her zaman böyle olmadığı görülüyor. Böyle bir üstünlüğün tanınmadığı otorite çeşitleri de vardır. Ancak epistemik otorite söz konusu olduğu zaman hiç şüphesiz ki bu her zaman mevcuttur. Süje taşıyıcıyı (bilgi) alanında üstün kabul ettiği için önermeleri kabul etmektedir.

Daha büyük salahiyet ve samimiyet epistemik otoritenin zorunlu bir şartı ise bu durumda şu önemli, hatta can alıcı soru ortaya çıkar: Bu ikisini *niçin* kabul ediyorum? Bundan önce bu konuda yaptığımız açıklamalara dayanarak önce zikredilen kabulün mümkün olan çeşitlerini ortaya koyan bir şema çizmek istiyoruz:

Şema 5.31

Önce şunu söylemek gerekir: Bir insanın bir önermeyi kabul etmesini sağlayacak sadece iki yol vardır; burada açıkçası aşağıdaki ifadelerde vurgulanan önermeler söz konusudur: "O benden daha salahiyetlidir" ve "O düşündüğünü söyler, yani yalan söylemez." Bu yollar ya *irrasyonel bir karar* ya da bir *temellendirme*dir. Bunlardan ilki zikredilen iki önermeyi hiçbir temellendirmeye gitmeden tanımasıdır. Bazen öyle oluyor ki süje önermeler hakkında hiç düşünmeden otoriteyi doğrudan tanımaktadır, yani taşıyıcının ona doğruluk iddiasıyla bildirdiği her önermeyi kabul etmektedir. Yukarıda genel olarak otoritenin suistimalinden bahsettiğimizde bu konuyu ele almıştık. Böyle bir suistimal epistemik otoritede de vuku bulmaktadır, hatta öyle durumlar vardır ki, insanlar taşıyıcı tarafından onlara bildirilen her sözü otomatik olarak kabul etmektedirler. Elbette bu bizim alanımızda deontik otoritede olduğu kadar sık vuku bulmamaktadır.

Ancak şurası açık olmalıdır ki, bu davranış tarzı irrasyonel, yani akıldışıdır. İnsanın ahlakın temel kaidesine göre her zaman akıllı –yani hayvani değil, sadece insani– davranması gerektiğinden aşağıdaki önerme söylenebilir:

> **Önerme 5.4:** *Epistemik otoritenin temellendirilmeksizin tanınması ahlaki sebeplerden dolayı reddedilmelidir.*

Bunun vuku bulması ayrı şeydir. Buna rağmen bu yolun/davranış tarzının reddedilmesi gerekir.

Diğer yol ise insanın otoriteyi tanıması için bir *sebebi* olmasıdır. Epistemik otoritenin her kabulünün akıldışı ve gözü kapalı bir şekilde olması gerekmiyor. Aksine çoğu epistemik otorite kanıtla/delillendirmeyle kabul edilir. Bu açık gerçek sözde rasyonalistler tarafından çoğu zaman fark edilmez. Düşünüyorlar ki "akıl" ve "otorite" birbirine mani olan tezat şeylerdir: İnsan ya aklını kullanır ya da körü körüne bir otoriteye inanır –fakat ikisi birden olamaz. Buradan epistemik otoriteyi tanıyan herkesin sanki akıldışı

davrandığı gibi bir sonuç ortaya çıkar. Bu konuda söylenebilecek en basit şey, asıl böyle bir iddianın akıldışı, hatta tuhaf olduğudur.

Zira insanın ancak epistemik bir otoriteyi tanıdığı takdirde akıllı davrandığı pek çok durumun varlığı aşikârdır. Öyle ya doktoruna güvenen bir hasta, tamircisine güvenen bir araba sahibi, hocasına güvenen bir pilotluk öğrencisi, annesine güvenen bir çocuk, kimyacısına güvenen bir doktor akılsız davranmamaktadır. Eğer onlar bu otoriteleri tanımamış olsalardı o zaman akıldışı davranmış olurlardı.

Zikredilen "akılcılık" mitolojisi bugün çok yaygın olduğu için bunun zıddını ifade etmekte fayda vardır:

> **Önerme 5.5:** *Epistemik otorite rasyonel bir şekilde temellendirilebilir ve bir çok durumda da böyle olur.*

Bir temellendirme aşağıdaki şekilde ortaya çıkabilir: Biz bir önermenin doğruluğuna ya doğrudan *şehadet ederiz*, mesela yağmurun yağdığını gördüğümüzde olduğu gibi. Ya da *istidlal* yoluyla, mesela ben ıslak bir yer gördüğümde, oranın daha önce kuru olduğunu bildiğim için, yağmur yağmış olması gerektiği sonucunu çıkarırım. Aynı şey otoritenin temellendirilmesinde de geçerlidir.

> **Önerme 5.6:** *Temellendirilmiş her epistemik otorite ya doğrudan şehadet ya da istidlal yoluyla temellendirilmiştir.*

Acaba epistemik otorite doğrudan şehadet yoluyla temellendirilebilir mi? İki şarta –yani salahiyet ve samimiyet– nazaran bunun böyle olduğu görünüyor. Aşağıdaki misal bunu açıklığa kavuşturacaktır. Bir suçtan yargılanan birisi bana gelip gözlerimin içine bakarak diyor ki: "Ben olay yerinde değildim." Böyle bir durumda ona inanmış olabilirim. Ancak bu, herhangi bir şekilde (1) ne onun hakkında konuştuğu mevzuyu bildiğine ve (2) ne de onun doğruyu söylediğine kani olacağım bir şekilde onun şahsiyeti hakkında kanaatim olduğu anlamına gelir.

Ancak bunlar herkesin de itiraf edeceği gibi çok özel durumlar olup pratikte çok az anlamı olan şeylerdir. Temellendirmenin normal yolu istidlaldir:

> **Önerme 5.7:** *Çoğu durumlarda otorite istidlal yoluyla temellendirilir.*

Böyle bir kıyaslama nasıl görünmektedir? Her zaman *tecrübeden kaynaklı bir genelleştirme* söz konusudur. Tecrübeden kaynaklı, zira her kıyaslama nihayet sürekli bir tecrübeyle temellendirilmelidir. Bir genelleştirme, çünkü tecrübe bize sadece tek tek durumlar hakkında önermeler vermektedir. Otoritenin kurulabilmesi için ise genel önerme denilenin, yani genel bir ifadenin bulunması gereklidir. Bu, temellendirmenin bütün türleri için geçerlidir.

Ancak bunun da iki şekli vardır: Ben ya kendi tecrübemle taşıyıcı hakkında bir şeyler biliyorumdur ya da onun ait olduğu sınıf hakkındaki bir bilgiden sonuç çıkarırım. İlk durumda taşıyıcının kendi alanında konuştuğu *birçok durumda* doğruyu söylediği ortaya çıkmıştır. Bu genelleştirilir ve onun alanı hakkında *her zaman* doğru konuştuğu söylenir. Mesela ben birçok kere arkadaşımın posta pulları hakkında söylediklerinin isabetli olduğunu tecrübe ettim. Ben buradan onun bu güzel şeyler hakkında söyleyeceği her şeyin doğru olacağı, onun filateli[2] konusunda daha salahiyetli ve samimi olduğu sonucunu çıkarırım.

İkinci durumda taşıyıcının kendisinin ifadeleri hakkında değil de onun mensup olduğu sınıf hakkında bir dizi tecrübeler mevcuttur. Mesela uçakta aniden birisi rahatsızlandığında durum böyledir. Hostes sorar: "Burada doktor var mı?" Birisi ayağa kalkar ve bir de bakmışsınız ki uçaktaki herkes için bir otorite oluvermiştir. Neden? Açıkçası şu kıyaslamadan dolayı: Biz kendi tecrübelerimizden birçok doktorun hastalıklar hakkında doğruyu söylediğini bilmekteyizdir. Buradan *hepsinin* böyle yapacağı sonucunu çıkarırız. Bu da bir doktordur; o halde o da salahiyetli ve samimidir.

Biz her iki durumda da istikrai/tümevarım denilen, yani mutlak olarak kesin olmayan bir usul ile karşı karşıya bulunmaktayız: Max'ın sık sık doğruyu söylemesinden onun söylediği her şeyin doğru olması gerektiği sonucu çıkmaz; birçok doktorun doğruyu söylemesinden kesinlikle mantıki olarak hepsinin doğru söyleyeceği sonucu çıkmaz. Bu sebepten şu önerme:

> **Önerme 5.8:** *Epistemik otoritenin temellendirilmesinde kullanılan kıyaslamalar her zaman istikrai/tümevarımsal oldukları için bunlar hatasız değildirler.*

• • • •

2 Pullar hakkındaki öğreti. (çev.)

Bu temellendirme için başka istidlali/tümdengelimci metodların da olduğu söylenebilir. Mesela tahviller hakkında şurada konuşan bir adam senelerdir borsada çalışıyordur. Buradan da ben şu sonucu çıkarırım: "Yıllarca borsada çalışan biri tahviller konusunda benden daha salahiyetlidir." Bu ise istidlali bir metod olup istikrai değildir.

Bu gerçekten doğrudur. Ancak ilk öncülü, yani: "yıllarca borsada çalışan birisi tahviller konusunda benden daha salahiyetlidir" önermesini nereden biliyoruz diye soracak olursak, bunun cevabı, bunu sadece tecrübelerden bilebiliriz şeklinde olacaktır. Ancak bu bize –her tecrübede olduğu gibi– sadece münferit önermeler sunar ki biz burada da istikrai bir genelleme ile karşı karşıyayızdır.

Aynı usul hakkında şunu da ifade etmek gerekir ki, bir otoritenin temellendirilmesi sık sık başka otoritelere dayanır. Örnek olarak doktorların durumunu ele alalım. Şahsi olarak bu beyler hoşuma gitse de gitmese de itiraf etmem gerekir ki bunlarla şimdiye kadar mesleki olarak bir ilgim olmamasından memnunum. Böylece benim onların salahiyeti ve samimiyeti hakkındaki şahsi tecrübelerim sınırlıdır. O halde bunların hastalıklar hakkındaki otoritelerini nasıl tanıyorum? Çünkü başka insanlardan *doktorların* tecrübelerini duyduğum için. Bu başkaları ise burada epistemik otorite fonksiyonunu görmektedirler. O halde benim doktorların epistemik otoritelerini temellendirmem başka epistemik otoritelere dayanmaktadır.

Buradan da şu önemli sonuç ortaya çıkar:

> **Önerme 5.9:** *Epistemik otoritenin istidlal yoluyla yapılan her temellendirmesi mantıken zayıftır.*

Hatta skolastikler derler ki: "Bir otoriteye dayanan argüman hepsinin en zayıfıdır." Onlar çok aşırı gitmiş olabilirler. Her şeye rağmen biz bazen başka bazı sebeplerden dolayı epistemik otoriteye daha fazla ağırlık vermekteyiz. Mesela bir keresinde başıma şu olay geldi. Pilotluk öğrencisi olarak uzun bir uçuş (300 km) planlamam gerekiyordu. Bu, çeşitli bilgileri ve epeyce karışık hesaplamaları gerektiriyordu. Ben bunları yapabildiğim kadar kesin bir şekilde yerine getirdim, tekrar gözden geçirdim ve şu sonuca vardım: *A* noktasından *B* noktasına 9500 fit yüksekliğinde uçacağım. Benim hesaplarım bana eksiksiz ve doğru geldi. Fakat sonra benim ustam,

uçuş hocam bana dedi ki: "Saçma! O kadar yüksek uçmayın, 5500 yeter, hem A-B rotasını değil, C-D arasını uçun." "Niçin" diye sordum. Bana cevap vermeden uçağına bindi ve gitti.

Ne yapmalıydım? Kendi kendime çok az tecrübem olduğunu (o zamanlar 30 saatten daha az bir tecrübem vardı), belki bütün raporları görmemiş veya bunları doğru anlamamış olabileceğimi; muhtemelen bilgisayarı yanlış kullanmış olabileceğimi düşündüm. 6000 saat tecrübesi olan ustam ise bu rotada o kadar çok uçmuştu ki! Otoriteden çıkarılan argüman bana daha kuvvetli geldi –ve dediğini yaptım. Bilgi otoritesi bu şekilde insanın kendi hesaplamalarından ve görüşlerinden daha kuvvetli bir argüman *olabilir*. Bütün bunlarla beraber bilgi otoritesi çok zayıf bir argüman olarak kalır.

Bu bölümü epistemik otoritenin varlığı hakkındaki bazı mülahazalarla bitirmek istiyoruz. Bununla ilgili olarak otorite hakkında söylenen herşey genelde burada da geçerlidir. Seçilen örnek epistemik otoriteyle alakalıydı, deontik otorite ile değil. O halde şu önermeyi söylememiz gerekir:

> **Önerme 5.10:** *Her insan en azından bir alanda diğer bütün insanlar için epistemik bir otoritedir.*

Tecrübe bize bundan daha fazlasını öğretir. Sadece epistemik otorite değil, bizim bildiklerimizin *çoğu* böyle bir otoriteye dayanır. Diş doktoru benim için diş ağrıları konusunda; araba tamircisi motor arızaları; fizikçi elektronlar, protonlar ve benzeri yaratıklarla ilgili meselelerde; meteorolog hava ile ilgili şeyler söz konusu olduğunda; matematikçi matematikle alakalı bir şeye ihtiyaç duyduğumda bir otoritedir. Öyle görünüyor ki epistemik otoritenin önemi gittikçe büyümektedir. Bunun sebebi ise şudur: Bilgimiz o kadar ihtisaslaşmıştır ki bizim her şeyi doğrudan bilmemiz imkânsızlaşmış ve bizden daha salahiyetli kişilerin bildirdikleri şeylere dayanmak zorunda kalmışız.

> **Önerme 5.11:** *Şimdiki zaman diliminde bilgilerin çoğu epistemik otoriteye dayanır.*

Bu önerme günlük hayat için olduğu kadar *bilim* için de geçerlidir. İlkinde hakkında hiçbir malumatımızın bulunmadığı bilimsel araştırmaların sonuçlarını sürekli kullanırız. Mesela içimizden her biri Havai adalarının nerede bulunduğunu, dokuz tane gezegenin

olduğunu, radyo dalgalarının olduğunu ve bunun gibi bilim adamları tarafından –daha doğrusu bilimin sonuçlarının neşredicileri tarafından– otoriter bir şekilde bildirilen şeyleri bilir. Bilimsel araştırmanın kendisini bu otoriteden kurtaracağına inanmak bir hatadır. Şüphesiz birisi belirli ve sınırlı bir konuda araştırma yapıyorsa o mümkün olduğu kadar kendisi tecrübe edip hesabını yapar. Ancak o bunu yaparken sürekli başkalarının ortaya koyduğu pek çok sonucu kullanır. Bu sonuçlar otoriteler tarafından bildirildikleri için kabul edilirler. Bu konuda bilim ile günlük hayat arasındaki fark muhtemelen birincisinin neyin otorite olup, neyin olmadığı hakkında daha detaylı bir inceleme yapmasındadır. Ancak o da bir otoriteye dayanmaktadır.

Bu bağlamda ele alacağımız son soru değerlendirmeler ile, daha doğrusu *değer önermeleri* ile alakalıdır. Bununla alakalı epistemik bir otorite var mıdır?

Cevap zikredilen değerlendirmelerin önerme olup olmadıklarına bağlıdır. Eğer böyle iseler sırf mantık noktai nazarından alanlarında bir otorite olabilir, ancak önerme değillerse olamazlar.

Bu değer önermeleri de ne demektir? Filozoflar bu konuda hemfikir değillerdir –diğer yandan onlar hemen hemen hiçbir konuda hemfikir değillerdir. Biz bunların gerçek değer önermeleri olduğu tezini savunup, bunu kısaca temellendirmek istiyoruz.

Mesela aşağıdaki iki ifadeyi inceleyelim: "Freiburg Katedrali güzeldir." "90 masumun Würelingen'de uçakta öldürülmeleri kötü bir fiildir."[3] Bu sözler gerçek değerlendirmeleri ifade etmektedir: Birincisi katedrali güzel, ikincisi de Arapların işlediği katli kötü olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerin önermelerin alametlerini haiz olduğunu tespit etmek için bunları tahlil etmek yeterlidir. (1) Onlar neyin *olduğunu* söylüyorlar: Katedral güzel*dir*, katl kötü*dür*. (2) Onlar doğru veya yanlış olabilirler –burada söylenenler doğrudur. (3) Onlar bilgi durumuna göre az veya çok muhtemel olabilirler. Eğer böyleyse burada gerçek önermeler söz konusudur, emirler değil.

Ancak bunlar kendilerinden aynı zamanda doğrudan emirler de ortaya çıkması sebebiyle çok özel önermelerdir. Freiburg Ka-

• • • •

3 1970'te Würelingen'de içinde bomba patlayan bir uçak düşmüş ve bundan Filistinliler sorumlu tutulmuştur. (çev.)

tedrali güzel olduğu için yıkılmamalıdır. Würenlingen'de işlenen cinayet kötü olduğu için katiller cezalandırılmalıdır. Bu yüzden bunlar emir gibi *görünüyorlar*. Ancak bunlar aslında emir *olmayıp*, emirler için temel oluşturan önermelerdir.

Eğer böyle ise değer önermeleri otorite alanına dahil edilebilirler.

> **Önerme 5.12:** *Epistemik otoritenin alanında değer önermelerinin bulunması mantıken mümkündür.*

Bu acaba psikolojik olarak da mümkün müdür? Diğer bir deyişle gerçekten de bir insanın başka birinin gözünde değer önermeleri hakkında epistemik bir otorite olduğu vaki midir? Hemen hemen günlük tecrübeye dayanarak bu soruya da olumlu bir cevap vermemiz gereklidir.

İki örnek. Ben bir müzeyi ziyaret ediyorum ve arkadaşıma şaheser bir eserin reprodüksiyonu olan güzel bir posta kartı göndermek istiyorum. Birçoğunun arasından seçme hakkım var ve ben en güzelini göndermek istiyorum. Böyle bir durumda resim sanatını bilen birinin tavsiyelerini alıp onun kararını kabul etmem vaki olabilir. O benim için resim sanatı hakkındaki değer önermeleri alanında epistemik bir otoritedir.

Bilmiyorum sizin de kendinizden ahlaken daha yüksek olarak tanıdığınız birisiyle karşılaştığınız oldu mu? Benim başıma geldi. Belirli bir davranışta bulunmanın ahlaki olup olmadığı hususunun sizin için pek net olmadığını düşünün bir kere. İlgili kişiye "Ne dersiniz, bunu yapabilir miyim?" diye sorduğunuzda o da şöyle cevap verir: "Tabii ki yapamazsınız, bu vefasız ve iğrenç bir şey olur." Böylece onun kararı kabul edilir. Her halükârda benim başıma geldi. Bu adam böyle durumlarda ahlaki alanda epistemik bir otoritedir.

> **Önerme 5.13:** *Değer önermeleri alanında gerçekten de epistemik otorite mevcuttur.*

6. Akılcılık

Epistemik otorite kavramıyla akılcılık (*Rationalismus*) kavramı birbiriyle yakından alakalıdır. Çünkü biz "akılcılık" ile ya hiçbir epistemik otoritenin varlığını kabul etmeyen veya etse de çok sınırlı ve dar anlamda kabul eden bir öğretiyi kastediyoruz. Ancak tarihte bu kelime başka şekilde de kullanılmıştır. Mesela bu şekilde "doğuştan fikirler"in varlığına inanan bir grup 17. yüzyıl filozofu "akılcı" olarak adlandırılmışlardır. Bazen de bununla bütün ilahi dinleri inkâr eden bir filozof veya genel olarak bir insan kastedilmektedir. Bu bizimkiyle kısmen örtüşmekle birlikte bizimki kadar geniş olmayan bir kavramdır; bunu netleştirmek için bir dizi tasrihata ve ayrıma gitmek gerekir.

Durum sistematik olarak aşağıdaki şekilde tasvir edilebilir. Epistemik otoriteyi reddeden birisi böyle bir otoritenin olmaması *gerektiğini* değil, böyle bir otoritenin *var olmadığını* savunmaktadır. Bazen "meşru olmayan bir otorite"den bahsedilmektedir. Gerçekte ise meşru olmayan epistemik otorite, otorite olmayıp otoritenin suistimalidir. Çünkü önerme 5.2'ye göre bu otorite, önermenin doğruluk ihtimali arttığı takdirde vardır; ancak meşru olmayan bir otorite doğruluk ihtimalini arttıramaz, o halde o hiçbir şekilde bir otorite değildir. Kim epistemik bir otoritenin meşru olmadığını, daha doğrusu onun otorite olmadığını söyler? Bu arada söylemek gerekir ki, durum deontik otorite alanında daha farklıdır.

Önerme 6.1: *Akılcılık epistemik otoritenin varlığını kabul etmeyen bir öğretidir.*

Epistemik otoriteyi reddeden kimse, bunu ya *külliyen* ya da *sınırlamalarla* yapar. İlk durumda *köktenci* (*radikal*) ikincisinde *sınırlı* akılcılık söz konusudur. Sınırlı ise otoritenin sadece *bir türü* tanınır, diğerleri reddedilir. Bu sınırlama ya otoritenin *temellendirilmesine* ya da onun *taşıyıcısına* göre yapılır.

Temellendirmeye göre sınırlama ya "körükörüne", tamamen temelsiz otoritenin reddi ya da idrake dayalı olanın da reddi şeklinde ortaya çıkar. İkinci durumda sadece istidlal yoluyla yapılan temellendirmeye müsaade edilir ve karşımıza bir *istidlal akılcılığı* (*Schlußrationalismuß*) çıkar.

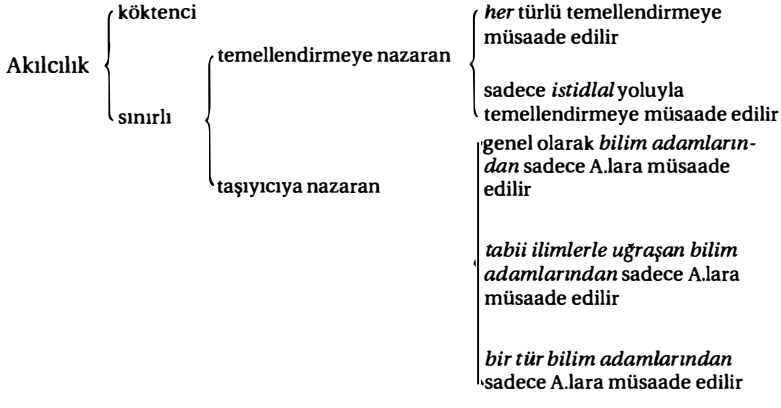
Diğer yandan bu istidlal akılcılığı taşıyıcılara bakılarak sınıflanabilir. Bunun bir türü istidlal yoluyla temellendirilmiş olan her otoriteye müsaade eder, bir diğeri ise mümkün taşıyıcılar sınıfını sınırlar, bunu da genel olarak bilimin uzmanlarıyla sınırlayarak yapar. Son olarak zikredilene göre müsaade edilen tek epistemik otorite "bilim"in yani daha az şairane ifadesiyle bilim adamının otoritesidir. Biz bu türü "bilimci" olarak adlandırırız.

Bilimci akılcılık da kendi içinde çeşitli türlere ayrılır. Birisi *her* bilim adamının mümkün bir otorite taşıyıcısı olarak mütalaa edilmesi gerektiğini söyler; diğer bir türü de bu sınıfı onların içinden birkaçıyla sınırlar ki genel olarak bunlar tabiat bilimcilerdir. Bu şekilde *tabiatçı* akılcılık (*naturalistische Rationalismus*) karşımıza çıkar. Ve nihayet öyle olur ki sadece *bir* bilim dalındaki uzmanlar otorite olarak tanınır; mesela fizikte salahiyetli olanlar gibi.

Görüldüğü gibi "akılcılık" kelimesi çok manalı olup haddizatında epeyce çeşitli öğretileri ifade edebilir.

Yukarıdaki tasnifler şema ile şu şekilde gösterilebilir:

Şema 6.01

İlk önce köktenci akılcılığı, yani hiçbir epistemik otoritenin varlığını kabul etmeyen görüşü ele alacağız. Buna göre başkalarının söylediği şeylere kesinlikle dayanmamamız, her şeyi kendimiz araştırmamız ve bir şeyi kendimiz araştırmadıkça kabul etmememiz gerekmektedir. Yukarıda daha önce zikredildiği gibi burada epistemik otoritenin her tanınması/kabulü "kör", temelsiz ve akıldışı addedilerek otorite sözde "aklın" karşısına koyulur. Bu garip görüşü daha önce tartışmıştık. Diğer yandan köktenci akılcılık, önerme 5.10'a göre –ki bu önerme açık seçik doğrudur– tamamen çürüktür.

Önerme 6.2: *Köktenci akılcılık bariz bir şekilde yanlıştır.*

O halde bu konuda hiçbir şüphe yoktur. Buna karşılık burada problem olarak başka bir şey oldukça ilginçtir: Gerçekten köktenci akılcılar var mıdır, varsa bu nasıl mümkündür?

İlk soruya gelince, tamamen köktenci bir akılcı muhtemelen bir garabettir, böyle köktenci bir akılcı tabiatta yoktur. Zira onun önermemiz 5.10'u inkâr etmesi gerekir, yani onun dişinin ağrıdığını söyleyen birisine bile inanmadığını iddia etmesi gerekir. Şuurunu tamamen kaybetmemiş hiç kimse bu kadar ileri gitmez. Ancak şahsıyla alakalı olarak diğer bütün otoriteleri reddeden kimse bunun istisnasıdır. Böyle davranan insan var mıdır?

Görünüşe göre durum bunu gösteriyor. Son olarak şöyle bir durum yaşandı: Öğrenciler profesörlerinin ilgili ilim dallarında kendilerinden daha salahiyetli olmadıklarını iddia ettiler. Aynı öğrenciler orada burada imtihanlarının değerlendirilmesinin kendilerine bırakılmasını istediler. Öğrenimin yerine eşit ortaklar arasında, yani bir tarafta profesörün diğer tarafta da kendilerinin bulunduğu sözde "diyalog"un geçmesi için uğraştılar. Bütün bunlar gerçekten olmuştur. Bunlar profesörün otoritesinin inkâr edildiğine şahitlik etmektedir. Şurası da var ki bir üniversite profesörünün otoritesi, alanında en iyi temellendirilmiş epistemik otoritelerdendir. Bu inkâr edilirse, bütün diğerlerinin de reddedileceği muhtemeldir –öyle ya diğerlerinin çoğu daha zayıf temellendirilmiştir. O halde bu anlamda köktenci akılcılar *vardır*.

Öyleyse bu hadisenin mantıki arka planının ne olabileceğinin sorulması gerekmektedir. Böyle arka planlar görünüşe göre aslın-

da iki türdür: Ya kesinlikle hiçbir doğruluk ihtimalinin varlığı kabul edilmez ya da bütün insanların bilgide eşit olduğu kabul edilir.

Birincisi kabul edilirse, tabii olarak hiçbir epistemik otorite olamaz, zira bu her zaman bir önermenin doğruluk ihtimaline dayanmaktadır –bu otorite özellikle bu doğruluk ihtimalinin belirli şartlar içerisinde artmasıyla *mevcut olur*. Bu durum koyu bir *şüpheciliğe* girmektedir: Hiçbir doğruluk ihtimali yoksa biz de bir şey bilemeyiz. Radikal akılcılığın olası nedenlerinden biri bilginin imkânı hakkında duyulan genel şüphedir. Anti-otoriter kişilerle yapılan tartışmalardan çoğu zaman bunun böyle olduğu ortaya çıkar.

İkinci durumda insanın bir şeyler bilebileceği inkâr edilmemekle birlikte, hiçbir kimsenin herhangi bir şeyi başka birinden daha iyi bilemeyeceği, yani bütün insanların bilgi bakımından eşit olduğu iddia edilmektedir. Biz buna "*epistemik eşitlikçilik*" demek istiyoruz. Böyle bir şey şart koşulursa bundan da tabii olarak hiç kimsenin bir başkası için epistemik otorite olamayacağı sonucu ortaya çıkar.

Bu eşitlikçilik ise açık seçik yanlıştır. Bu doğru olsaydı hiçbir epistemik otorite olmazdı; ancak gördük ki böyle bir şey mevcuttur (önerme 5.11).

Bu saçmalığın oldukça yaygın görünmesi mantıken önemsiz, fakat kültürel olarak çok ilginç bir hadisedir. Zira bu belirli bazı kişilerin açık seçik yanlış olan önermeleri ne kadar kolaylıkla cidden kabul ettiklerini göstermektedir. Sırası gelmişken şunu da söylemek gerekir ki, eşitlikçiliğin bu kadar bariz bir şekilde yanlış olmasa bile ya anlamsız veya yanlış başka şekilleri de mevcuttur. Mesela "bütün insanlar eşittir" şeklindeki bir iddia onların *hangi konuda* eşit oldukları düzgün bir şekilde açıklanmadığı sürece basitçe anlamsızdır; ancak onların hangi konuda eşit olmaları gerektiğini söylemek, salt dini ve hukuki kabuller dışında, çok ama çok zordur. Çünkü insanlar ne fiziki olarak ne de psikolojik ve ahlaki olarak eşittirler. Daha kuvvetlileri ve daha zayıfları, daha zekileri ve daha aptalları, daha iyileri ve daha az iyileri, hatta canileri vardır. O halde onlar hangi konuda eşittirler? Konumuza dönecek olursak onlar her halükârda bilgide eşit değillerdir. Şu önermeyi söyleyebiliriz:

Önerme 6.3: *İnsanlar bilgilerinde eşit değillerdir.*

Köktenci akılcılık tarihte onu farkına varılamayan bir hale sokan başka bir şekilde de savunulmuştur. Bu özellikle skolastikte yaygın

olan şekildir. Skolastiklerin irrasyonel düşündüklerini sanmak tümüyle bir yanlış anlamadır; onların içinden bazıları tam manasıyla akılcı kimselerdi ve eskiden akılcılığa olan temayül bugünkünden daha yaygındı. Bunların formülleri şu şekildedir: "Otoritenin getirilen delil kadar ağırlığı vardır" (*tantum valet auctoritas, quantum allatum argumentum*). Buradaki "delillendirme" kendi tarafından herhangi bir otoriteye dayanmayan bir meşrulaştırma anlamına gelmelidir. Yani kendi idrakiyle veya kendi tecrübesinden sonuç çıkarma yoluyla temellendirmelidir/delillendirmelidir.

Bu formül ancak otorite taşıyıcısından ifadelerini/önermelerini rasyonel olarak meşrulaştırması talep edildiğinde kabul edilebilir bir mana kazanır. Hatta bu meşruiyet, epistemik otorite kavramında bulunur, çünkü epistemik otorite bir önermenin doğruluk ihtimali derecesini arttırır. Ancak taşıyıcı süjeden daha fazla bilmezse ve aynı zamanda ondan daha fazla delil getiremezse bu mümkün olmaz. Biz sadece belli sınırlar içinde otorite taşıyıcısının kısmen diğer otoritelere de dayanabileceğini söyleyebiliriz; bu ise uygulamada hep vaki olmuştur.

Buna karşılık önerme süjenin sürekli taşıyıcının delillendirmelerini anlayacak durumda olmasının zorunlu olduğu şeklinde açıklanırsa yanlış olur. Bu zorunlu olmadığı gibi çoğu zaman mümkün de değildir. Epistemik otoritenin fonksiyonu bizim bir önermeyi onu doğrudan meşrulaştıracak kapasitede *olmaksızın* tanımamızı sağlamasıdır. Bu, bu önermenin kabulünün temelsiz olduğu anlamına gelmez; ancak doğrudan süje yoluyla değil, otoritenin temellendirmesiyle dolaylı yoldan temellendirilmiştir.

Burada şimdiye kadar bahsedilen akılcılık türlerinin hepsi herhangi bir şekilde anti-otoriter iken, otoriteyi taşıyıcı türleriyle sınırlayan tarafa göre durum tam tersidir. Otoriteyi böyle anlayanlar otoriteden pek az *konuşurken* aslında onlar bunu bir insan tipi için, çoğunlukla da ilim adamları için varsaymaktadırlar. O halde akılcılığın bu türlerine göre insanlar bilgi bakımından hiç de eşit değillerdir. Daha iyi bilen insanlar vardır ki bunlar da ilim adamlarıdır. Sadece bunlar –veya sadece tabiat bilimciler veya hatta tek bir tabiat bilimindeki uzmanlar– epistemik otoriteye sahip olmalıdırlar. Diğer bütün otoriteler meşru değildir, yani bunlar kesinlikle bir otorite değildirler.

Neden böyle? Çünkü deniliyor, *T*, *G* alanını *S*'den daha iyi tanıyorsa *G* alanında *S* için bir otoritedir. Ancak ilim adamları alanlarını hiç şüphesiz başkasından daha iyi bilirler. O halde onlar burada epistemik otoritenin tek taşıyıcılarıdır. Bilim alanına ise istisnasız her şey dahildir. O halde ilim adamları istisnasız bütün alanlarda epistemik otoritedirler.

Acaba bu çıkarım doğru mu? Epistemik otoritenin varsayılan tarifi doğrudur; biz de "otorite"den bunu anlıyoruz zaten. Hakiki bir ilim adamının kendi alanını bu konuda uzman olmayan kişilerden daha iyi tanıdığı da doğrudur. O halde ilim adamlarının sadece *kendi* alanlarında epistemik otoriteye sahip oldukları şüpheden aridir.

Burada önemli olan nokta bunun *kendi* alanlarında böyle olmasıdır, başkalarının değil.

Bir entomolog (böcek bilimci) muhakkak böcekler konusunda, Fransız Devrimi tarihçisi bu devrim hakkındaki ifadeler hususunda vs. bir otoritedir. Kimse böcekleri iyi bildiği için bir entomoloğun astronomi hakkında da salahiyetli olması gerektiğini veya Fransız Devrimi'ni inceleyen bir tarihçinin aynı otoriteyle Aztekler hakkında, nerede kaldı ki atomların yapısı hakkında konuşabileceğini söyleyemez. Bunun böyle olduğu aşikârdır.

Buna rağmen öyle oluyor ki bilginler bunu unutuyor ve *bir* alanda salahiyetli oldukları için diğer başkalarında da böyle olduklarını sanıyorlar. Bunun için aşağıdaki önermeyi söylemek faydalıdır:

> **Önerme 6.4:** *Bir alandaki epistemik otorite kesinlikle başka bir alandakini temellendiremez.*

Bu sebepten otoriteyi sadece *bir* tür tabiat bilimcilere hasretmek isteyen akılcılığın son türü kesinlikle yanlış olarak reddedilmelidir.

Yukarıda akılcılığı temellendirirken takip ettiğimiz çıkarım/istidlal aynı şekilde *her şey*in ilim alanına dahil olduğunu ifade etmektedir. Bununla her şeyin *bir* ilim dalının alanına dahil olması gerektiği kastedilmemektedir. Buradaki fikir daha ziyade şudur: Bütün ilim dalları hep birlikte alınırsa bunların alanları bütün doğru ve muhtemel olan önermeleri kapsar. O halde bütün ilim adamları *hep birlikte* bütün alanların münferit otoritesidir; başka bir otorite yoktur. Şimdi bu önermeyi ele alacağız.

O bütün önermelerin herhangi bir ilim dalının alanına ait olduğunu söylemektedir. Bu doğru mudur? Bu soruya cevap vermek için önce *teorik* ve *pratik* önermeler arasında bir ayırım yapmamız gerekmektedir. Eski bir görüşe göre insan teorik bir alanı çok iyi tanımasına rağmen bununla alakalı olarak pratik alanda çok kötü olabilir. Bunun iyi bir sebebi vardır. Çünkü teori her zaman mücerrettir, müşahhas durumları nazarı itibara almaz; pratik önermeler ise her zaman tamamen müşahhas durumları ele alır ki bu pek çok, belki sayısız halleri kapsar. Buradan da nazariyatçının pratikçiden daha farklı marifetlerinin, daha başka bakış açısının olduğu sonucu ortaya çıkar. Öyle ya birincisi teorik, yani mücerret, ikincisi de pratik, yani müşahhas düşünür. İlim adamları da böyle nazariyatçıdırlar: Onların alanları pratik değil, teorik önermelerden oluşmaktadır. O halde bir ilim adamı, ilmiyle ilgili müşahhas alanda bir otorite değildir. Genel olarak o hiç de böyle bir otorite değildir.

Bu bir zamanlar Sokrates ve onun büyük talebesi Eflatun tarafından inkâr edildi. Eflatun filozofların (yani ilim adamlarının) kral olmaları gerektiğini savunmuştu. Çünkü o siyaset teorisini en iyi bilenin, siyasetin tatbikinde de en iyi olacağını sanmıştı.

Gerçekte ise durum tam tersidir. İyi bir pratikçi olan ilim adamları *vardı* –Fransız eski başkanı Pompidou'nun mükemmel bir Latince profesörü olması bir örnektir. Genel olarak ise Heine şu mısraları söylediğinde haklı görünmektedir: "Yirmidört profesör, Anavatan sen kaybettin!"[1] Tarih onun bu katı hükmünü doğrulamaktadır.

O halde ilk olarak: Pratik önermeler hiçbir ilim dalının alanına girmez. Bu yüzden siyaset ilim değildir. Savaş sanatı da bir ilim değildir. Muhakkak ki bu alanlarda teorik ilim dalları vardır: siyaset ilmi, savaş ilmi. Ancak siyaset ilmi ile siyaset, savaş ilmi ile savaş stratejisi aynı şey değildir.

• • • •

1 "Vier und zwanzig Professoren, Vaterland du bist verloren!" Almanya'daki 1848 Mart Devrimi neticesinde Frankfurt'ta ilk Alman Milli Meclisi (Deutsche Nationalversammlung) toplanmıştır. Mayıs 1848-Mayıs 1849 arasında görev yapan bu kurucu mecliste çok sayıda akademisyen yer almıştır. Bu meclise eleştirel yaklaşan Heinrich Heine'nin yukarıdaki mısraları söylediği rivayet edilir, fakat biz hangi şiirinde geçtiğini tespit edemedik. (çev.)

Önerme 6.5: *Hiçbir ilim adamı ilim adamı olarak pratik önermeler alanında otorite taşıyıcısı değildir.*

Bu birincisi. Devam ederek diyoruz ki, teorik önermelerin iki türü vardır: gerçek olaylarla ilgili olanlar ve değer önermeleri. İlim haddi zatında hiçbir zaman değer önermeleri iddia etmez. *Değerleri* araştıran ilim dalları vardır –mesela bunlar sadece verili bir toplulukta hangi değer önermelerinin bulunduğunu tespit ederler. Ancak onlar hiçbir zaman değer önermeleri ileri sürmezler. İlim, denildiğine göre, "değerden ari"dir. Bu da hiçbir değer önermesinin onun alanına dahil olmadığı ve olamayacağı anlamına gelir.

Mesela tıp bize kürtaj yaptırmadığımız takdirde neler olabileceğini söyler. Ancak mevcut şartlarda bir kürtajın caiz olup olmadığını ne tıp ne de başka bir ilim dalı söyleyebilir. Tıp bununla alakalı bir değer önermesini söyleyemez. Basitçesi değer önermesi, tıbbın alanına ait değildir. Bundan şu önerme çıkar:

Önerme 6.6: *Hiçbir ilim adamı ilim adamı olarak değer önermeleri alanında otorite taşıyıcısı değildir.*

Nihayet aynı şey kendilerine felsefi denilen tümüyle dünya ve hayatla alakalı meseleler için de geçerlidir. Mesela bir biyolog bize ölmek zorunda olduğumuzu söyleyebilir. Ancak bu acı gerçek yüzünden bizim hayatımızın bir anlamı olup olmayacağı tamamen onun salahiyetinin dışında kalmaktadır. Bu şekilde gerçek dini meseleler de herhangi bir bilim dalının salahiyeti dışında kalmaktadır. Mesela pek çok filozof, insicamlı ve rasyonel düşünürsek Tanrı'nın varlığını kabul etmek zorunda olduğumuzu düşünüyorlardı ve hala böyle düşünüyorlar. Ancak bu Tanrı'nın bir şahıs, yüce bir varlık, bizim rabbimiz vs. olup olmadığını hiçbir felsefe söyleyemeyeceği gibi, tabiat bilimi de söyleyemez. Bu tip meseleler de tamamen bunların alanlarının dışında kalır.

Buradan tabii olarak insicamlı bir dünya görüşü ortaya koyan birisinin, insicamlı bir dini fikir oluştururken bilim adamlarının sonuçlarını göz ardı edebileceği neticesi çıkmaz. Aksine böyle bir tablo ortaya koyabilmek için onun onları da nazarı itibara alması gerekir. Ancak böyle bir tablo her zaman bilimin sonuçlarına ilaveten bilimin salahiyetli olmadığı –felsefi, dini ve dünya görüşüyle ilgili– çok daha başka şeyler ihtiva edecektir.

Ancak acaba sözde bilimsel dünya görüşü hakkında ne söylemeli? Kısaca şu kadarını söylemek gerekir ki bu kesinlikle bilimsel değildir. Çünkü bilim kendi tabiatı gereği dünya görüşüyle alakalı gerçek meselelere cevap verecek kabiliyette değildir. Kim böyle bir dünya görüşünü kabul ederse şunun farkında olmalıdır ki o bu görüş için bilimin otoritesini talep edemez.

Bu problematik için aşağıdaki önermeyi formüle edebiliriz:

> **Önerme 6.7:** *Hiçbir bilim adamı bilim adamı olarak felsefi, dünyevi ve dini meselelerde otorite taşıyıcısı değildir.*

Bütün bu münferit incelemelerden bilimsel akılcılığın reddedilmesine dair genel bir sonuç çıkarabiliriz.

> **Önerme 6.8:** *Bilimsel akılcılık yanlıştır.*

Aslında bunun hakkında daha sert bir hüküm de formüle edilebilirdi. Bilim adamları bilim adamı olarak sadece kendi alanlarında salahiyetli oldukları, yani epistemik otoriteye sahip oldukları için, bu otoriteyi başka alanlara taşımak için gösterilen her çaba yukarıda (önerme 3.9) gösterildiği gibi tipik bir alan-*suistimalidir*.

Dikkati çeken ve acıklı olan nokta özellikle bu suistimalin çok sık ve çoğunlukla da akılcı düşünce hakkında eğitim almış kişiler tarafından yapılmasıdır. Çünkü böyle anlaşılan bir akılcılık haklı olarak çok derin bir irrasyonalizmin ifadesi olarak isimlendirilmiştir. O bulanık ve hissi bir düşünceden ortaya çıkmıştır, o halde akıl –*ratio*– ile hiçbir alakası yoktur.

Yukarıdaki açıklamalar gösteriyor ki, akılcılığın türlerinin çoğu müdafaa edilemez bir durumdadır; buna rağmen bunlar sanki doğru bir çekirdeğe sahipmiş gibi görünüyorlar. Bu çekirdeğe muhtemelen önermemiz 5.9'da işaret edilmişti. Buna göre istidlal yoluyla temellendirilmiş bir otorite mantıken zayıftır. Epistemik otorite de çoğu durumda istikrai bir istidlal yoluyla temellendirilmiştir –o halde bunun mantıki değeri çok azdır. Otoriteden alınan bir argüman başkalarıyla –mesela doğrudan nüfuzla– karşılaştırıldığında normalde daha zayıftır. O halde akılcılık sadece bunu söylemek istiyorsa tamamen haklıdır. Epistemik bir otorite daha iyi temellendirilmiş bir ifade ile karşı karşıya getirilmemelidir.

Söylenenlerin dışında doğru olan bir akılcılık türü vardır. İşte bu, her epistemik otoritenin *temellendirilmesini* isteyen akılcılıktır (önerme 5.4). O halde o bizim temellendirilmemiş hiçbir otoriteyi tanımamamızı istemektedir ki böyle bir şey zaten akıldışı olurdu. Zira biz epistemik otoriteye bilmek için başvururuz. Ancak bu amaca sadece bu otorite *hakiki* ise, yani denildiği gibi, taşıyıcı bizden daha fazla biliyor ve doğruyu söylüyorsa ulaşabiliriz. Bunun böyle olduğunu ise herhangi bir şekilde *bilmek* zorundayız. O halde bizim bu otoritenin temellendirilmesine sahip olmamız gerekmektedir.

Muhtemelen rasyonalistlerin yaygın hataları temeldeki doğru ilkeyi tek taraflı yorumlamalarıdır. Her epistemik otorite için bir temellendirmemiz bulunması gerektiğini savunan öğreti "akılcılık"tan ziyade "eleştiri/tahkik ruhu öğretisi" (*Lehre vom kritischen Geist*) olarak isimlendirilmeye layıktır.

7. Deontik Otorite

Birinci tür otoritenin, yani epistemik otoritenin açıklamasından sonra şimdi de "deontik otorite" dediğimiz ikinci otorite türünü ele alalım. Bu ikisi arasındaki fark çarpıcıdır, çünkü epistemik otorite *önermeler*le alakalı iken deontik otorite alanında önermelere değil *emirler*e, davranış kaidelerine sahiptir. Bu, temel fark olmakla birlikte tek fark değildir. Yakından tahlil edilirse bu iki tür otorite arasında diğer birçok bakımdan da fark olduğu ortaya çıkar.

Böyle bir farklılık deontik otoriteyi kabulün her zaman pratik bir *amaç*la bağlantılı olmasında yatar. Bu pratik sonuçlara yönelik bir kabuldür; ancak epistemik otoritede böyle bir şey söz konusu değildir. Burada da bir amaç vardır, ancak bu bir bilgi olup en azından doğrudan pratik bir sonuç değildir.

Bunu basit ve kaba bir örnekle gösterelim. Bir haydut veya bir gerilla ideoloğu (burada aralarında bir fark yoktur) silahını bana doğru yöneltiyor ve şöyle söylüyor: "Bana paranı ver!" O halde o bana bir emir veriyor. Ben itaat ediyorum, yani onun emrini kabul ediyorum ve hemen ona cüzdanımı veriyorum. Neden? Cevap açıktır: Beni vurmasından kaçınmak için. Öyle oluyor ki bu adamlar kurbanlarını bazen parasını aldıktan sonra da vurmaktadırlar –ancak bu her zaman vuku bulmamaktadır, ben de paramı vererek en azından hayatımı kurtarmayı umuyorum. Ben gangsterin veya gerilla ideoloğunun (deontik) otoritesini tanıdım, çünkü bir *amaca* –hayatımın bağışlanması amacına– ulaşmak istiyorum.

Veya: Vergi dairesinden bir ödeme talimatı alıyorum. Bu da tekrar bir emirdir, zira demektedir ki: "Şu kadar parayı şu zamana kadar ödeyin!" Aynen gerilla ideologlarının durumunda olduğu gibi

paramı veririm, yani vergi dairesinin deontik otoritesini tanırım. Niçin bunu yaparım? Bir cezaya mani olmak istediğim için. Tekrar bir *amacı*, üstelik tamamen pratik bir amacı göz önünde bulunduruyorum. Bu amaç için otorite taşıyıcısının otoritesini tanıyorum.

Veya: Futbol oynuyoruz. Antrenör bana diyor ki: "Sen şimdi sol hücumda oynamalısın!" Kabul ettiğim bir emir daha, yani antrenörün otoritesini tanıyorum. Neden böyle? Çünkü ben doğru oynanması, yani yenme şansına sahip olunabilmesi için böyle durumlarda birisinin tayin edici olması gerektiğini biliyorum. Bu da tekrar pratik bir *amaç*tır ve ben antrenörün otoritesini bu amaç yüzünden kabul ettim.

Böyle durumlarda vaziyet şöyledir: Süje kendisine G alanına ait ve taşıyıcı tarafından bir iddiayla bildirilen bütün emirleri yerine getirmenin, arzu edilen olaya, yani amaca ulaşmanın zorunlu bir şartı olduğuna inanır. İleride söyleyeceğimiz gibi, burada yapısı oldukça basit olan enfüsi-ferdi bir deontik otorite söz konusudur. Göreceğimiz gibi, durum grup otoritelerinde daha da karışıktır. Bizim basit türdeki deontik otoritemiz için aşağıdaki önermeyi söyleyebiliriz:

> **Önerme 7.1:** *T, S için G alanında ancak şu türden bir Z olayı varsa deontik bir otoritedir: (1) S, Z'nin gerçekleşmesini istiyor, (2) S, T'nin ona bir iddiayla bildirdiği ve G alanına ait bütün emirleri kendisinin yerine getirmesinin bu gerçekleşmenin zorunlu bir şartı olduğuna inanıyor.*

Gerilla ideologlarının durumu şöyledir: Ortada benim ciddi bir şekilde gerçekleşmiş olarak görmek istediğim bir hadise mevcuttur –ki bu benim hayatta kalmamdır. Bunun için benim cüzdanımı vermemin zorunlu bir şart olduğuna inanıyorum. Vergi dairesinin durumu da buna benzer: Benim burada arzu ettiğim hadise bir cezanın tahakkuk etmemesidir, yani insan "şu kadar parayı ödemek zorunda kalmamayı" sağlamak istiyor. Diğer yandan haklı olarak inanıyorum ki, vergiyi zamanında ödemezsem bunu sağlayamayacağım –ödemek amacımın zorunlu bir şartıdır. Benim sol hücumdaki oyunum söz konusu olduğunda da durum aynıdır: Takımımın zaferini arzu etmekteyim ve bunun için de antrenörün otoritesini kabul ediyorum.

Bu tanıma dayanarak deontik otoritenin bazı özellikleri tespit edilebilir ki bunlara grup otoritesinde de rastlanır.

Önce şuna işaret etmek gerekir ki, bu otoritenin varlığı her zaman daha gerçekleşmemiş, gelecekte yatan bir hadise olan ve süjenin de arzu ettiği *pratik bir amacı* şart koşar. Böyle bir amaç epistemik otoritenin tanımında hiçbir zaman bulunmaz. Ancak epistemik bir otoriteyi tanıyan kişinin de bir amacı vardır –zira o bilmek istemektedir–, fakat bu amaç tabir caizse otoritenin kendisinin varlığının dışındadır.

Sonra burada bir *inanç* söz konusudur: Zira süje, taşıyıcının ilgili emirlerini yerine getirmenin amacına ulaşmak için zorunlu, vazgeçilmez bir şart olduğuna inanmak zorundadır. Epistemik otoritede de bir inanç mevcuttur ki bu da taşıyıcıya olan bir tür güvendir. Ancak burada bambaşka bir şey söz konusudur: Deontik otoritede bir kişiye olan güven değil, hadiseler arasındaki irtibatla alakalı bir fikre olan güven söz konusudur.

Bu güvenin *doğruluğu*nun otoritenin varlığı için ehemmiyetsiz olduğunu ifade etmek gerekir. Mesela gerilla ideoloğunun elinde gerçek değil de beni öldüremeyeceği oyuncak bir tabanca da olabilirdi ve böylece benim ona olan itaatim benim hayatta kalmamın zorunlu bir şartı olmazdı. Veya vergi dairesine bir düzensizlik hakim olabilirdi ve böylece bana ceza vermek unutulabilirdi (gerçekten imkânsız bir hipotez; ne yazık ki bu bağlamda çoğu vergi dairelerinde örnek olacak bir düzen mevcuttur). Bu durumda benim ödemezsem ceza alacağıma dair inancım temelsiz olurdu. Ancak bütün bunların hepsi deontik otoriteyi ortadan kaldırmaz: O, ben itaatimin amacımın zorunlu bir şartı olduğuna *inandığım* sürece bu inanç ister temelli ister temelsiz olsun vardır. Bu oldukça önemli bir durumdur ve ayrı bir önermede ele alınmaya değer:

> **Önerme 7.2:** *Deontik otoritenin kabulü için şart olan inancın doğru ve temelli olup olmadığı otoritenin varlığı için önemsizdir.*

Şunu da ifade etmek gerekir, *kabul etme* (*Anerkennung*) ile *icra* (*Ausführung*) aynı şey değildir. Zira insan öyle şekillendirilmiştir ki, çoğunlukla bir şeyi doğru olarak tanır, fakat tanıdığına/bildiğine uygun davranmaz. Romalı bir şair şöyle demişti: "*Video meliora probaque deteriora sequor*/Neyin iyi ve uygun olduğunu görüyorum, fakat kötüye tabi oluyorum." Ancak tarihte öyle filozoflar var-

dı ki bunlar böyle bir durumu yalanlamışlardır –bunlar kendilerine ahlaki entellektüalistler denenlerdir. Bunlara göre insan bildiği bir kaideye karşı duramaz, o ona göre davranmak zorundadır. Bu görüş mesela Sokrates'e mal edilir. Ancak bu –maalesef– yanlıştır. Sık sık bir şeyi kabul ederiz ama onun gerektirdiğinden farklı davranırız. Bu sadece otorite alanında vuku bulmaz, insanların günlük hayatlarında da sık sık ortaya çıkar. Birçok kişi sigara içmemeleri gerektiğini bal gibi bildikleri halde sigara içmeye devam etmektedirler. İçimizden kim her zaman vazife bildiği şeyi yaptığını söyleyebilir? Her halükârda ben değil (vicdanen rahat etmesem de çok sigara içerim).

Durum böyle ise bundan taşıyıcının emirlerinin yerine getirilmesinin hiç de otoritenin varlığına ait bir şey olmadığı sonucu ortaya çıkar. İnsan deontik otoriteyi tanıyabilir ve buna rağmen ona itaat etmeyebilir. Bu oldukça önemli bir konudur ve bir önermeyle ele alınmaya değer:

> **Önerme 7.3:** *Otorite taşıyıcısının alanla ilgili bütün emirlerinin süje tarafından fiilen yerine getirilmesi deontik otoritenin mevcudiyetinin zorunlu bir şartı değildir.*

Şimdi süjelerden (taşıyıcılardan değil) oluşan bir grubun kastedildiği daha karışık bir grup otoritesine geliyoruz. Burada önce şunu tespit etmek gerekmektedir: Bir insan grubuna nispetle otorite söz konusu olduğunda eğer bu otorite tamamen bu grubun tek tek fertleri tarafından tanınma yoluyla mevcutsa, o zaman bundan otorite olarak bahsedilmektedir. Başka bir deyişle bu tür bir grup otoritesi ferdi otorite olarak tahlil edilebilir.

Ancak bu her zaman böyle değildir. Mesela bir gemi tehlike halinde bulunsun. Böyle bir durumda gemi mürettebatı alışılmıştan daha sıkı bir şekilde kaptana tabi olur. Bu ne demektir? Bütün veya en azından çoğu tayfaların ve subayların kaptana tabi olması normaldir. Bunu aşağıdaki önermeyle ifade edebiliriz:

> **Önerme 7.4:** *Eğer bir insan grubu olan K'nın üyelerinin hepsi veya en azından çoğu G alanında T'nin otoritesini tanıyorlarsa, T bu grup için bu alanda deontik bir otoritedir.*

Ancak burada şayanı dikkat olan nokta şudur: Grup otoritesi bu şekilde ferdi otoriteye irca edilebilirken, bu otoritenin tarifi ferdi

olandan daha farklı yapılmaktadır. Bu da şuradan kaynaklanmaktadır: Grup otoritesinde, grubun her bir üyesinin emirlerin *kendisi tarafından* yerine getirilmesinin amacın gerçekleşmesi için zorunlu şart olduğuna inanması zorunlu değildir. Onun, grubun üyelerinin *çoğunun* bunu yerine getirmesinin bu şartı karşıladığına inanması tamamen yeterlidir.

Örneğimizdeki kaptanın belli bir tayfa nezdinde –diyelim ki Fritz– deontik otorite olması için tayfanın geminin kurtulması için kaptanın emirlerine *kendisinin* itaatinin zorunlu olduğuna inanması gerekmez. Fritz'in bu itaati tayfaların *çoğunun* göstermesinin önemli olduğuna inanması tamamen yeterlidir.

Durum vergi konusunu yukarıda ele aldığımızdan biraz farklı bir şekilde ele alırsak muhtemelen daha açık olacaktır. Biz orada vatandaşların vergilerini cezadan korktukları için ödediklerini varsaymıştık. Bu –en azından birçok durumda– tam doğru değildir. Benim tahminime göre bu korku vergi ödemede büyük rol oynasa da, görünüşe göre vergi ödeyen vatandaşların bunu yaparken başka saiklere sahip oldukları da yadsınamaz. Zira onlar doğru işleyen bir devlete sahip olmak istemekteler ve vergi almadan hiçbir devletin doğru dürüst işlemeyeceğinden de eminlerdir.

Şimdi de vergi kaçıran birini ele alalım. Onun verginin zorunluluğunu inkâr ettiği söylenmiyor. Hayır, bu dolandırıcıların pek çoğu devletin vergisiz işlemeyeceğini çok iyi bilirler ve onun iyi işlemesini de isterler. Buna rağmen dolandırırlar, yani vergilerini gerektiği şekilde ödemezler. Bu nasıl mümkün olur? Cevap şöyledir: Onlar vergi ödemenin *bütün* vatandaşlar için değil, *çoğu* vatandaş için zorunlu olduğunu –mantıken *kendilerinin* ödemesinin zorunlu olmadığını– düşündükleri için bu mümkündür.

Bir savaş durumunda da benzeri şey yaşanır. Bir adam zaferi çok arzu ediyordur ve bunun erkeklerin cephede görev almadan mümkün olmayacağını çok iyi bilir. Ancak o "ben olmadan" der. Yani o *kendisinin* cephede görev almasının çok arzu edilen zaferin zorunlu bir şartı olduğuna inanmaz. Bunun herkes için geçerli olmadığı da mantıken anlaşılır. Bu şahıs gerçekten de haklıdır: Savaşı kazanan tarafta birçok asker kaçağı ve cepheden geri kalan olmasına rağmen birçok savaşlar kazanılmıştır. Aynı şey vergiler için de geçerlidir: Birçok devlet, içinde çok sayıda vergi kaçakçısı olmasına rağmen olması gerektiği gibi işlemektedir.

Buradan bizim insan grupları için söz konusu olan deontik otoriteyi önerme 7.1'de olduğundan daha farklı tarif etmemiz gerekmektedir. Artık üçlü değil, dörtlü bir münasebetle karşı karşıyayız: Taşıyıcı, süje ve alandan başka bir de bir süjeler grubu söz konusudur. Böyle bir otoritenin tarifi şu şekilde olabilir:

> **Önerme 7.5:** *Z gibi bir hadise mevcut olup, S, T'nin G alanıyla ilgili emirlerinin K'nın üyelerinin çoğunluğu tarafından yerine getirilmesinin Z'nin gerçekleşmesinin zorunlu şartı olduğuna inanırsa ve S aynı zamanda bu gerçekleşmeyi isterse T, G alanında K grubunun bir üyesi olan S için deontik bir otoritedir.*

Önemli bir ahlaki soru, bu grup otoritesi tarifiyle çok yakından ilgilidir, o da şudur: Diyelim ki ben bir amaca ulaşmak için ilgili emirlerin gruptakilerin birçoğu tarafından yerine getirilmesinin zorunlu olduğuna inanıyorum ve ben bu amaca ulaşılmasını istiyorum –acaba benim itaat etmemem, yan çizmem caiz midir? Kant buna aşağıdaki düşünce tarzından dolayı olumsuz bir cevap verdi: Eğer *herkes* böyle yapsaydı amaca ulaşılamazdı. Bizim tarifimizde ise *herkesin* itaat etmesine gerek *olmadığı* farz edilmişti. Öyleyse *herkes* kendisinin işbirliği önemli olmayan o azınlığa dahil olduğunu düşünebilir. Ve Kant, bunu –yani herkesin yan çizebileceği kaidesini– kendi kararımda tahmin etmem gerektiğini düşünür. Bu ise der, saçma ve mütenakızdır: Bir amacı istiyorum ve aynı zamanda bu amaca ulaşılmasını engelleyen bir varsayımı kabul ediyorum. Biz buna Kantçı tezlerle bir tartışmaya girmeksizin kısaca değinmek istedik. Burada sadece çıkarsamanın bize esassız göründüğünü zikretmekle yetiniyoruz.

Deontik otoritenin bir –daha doğrusu iki– tarifini yaptıktan sonra kendimize *böyle bir otoriteyi reddetmenin* neyi ihtiva ettiğini sormak istiyoruz? Başka bir deyişle, böyle bir otoriteyi reddeden kişi neyi varsaymaktadır?

Her iki tarifimiz de iki faktör içermektedir. Birincisi, otoritenin mevcut olabilmesi için önce istenen bir amacın olması gerekir; ikinci olarak süjenin alakalı emirlerin yerine getirilmesinin amacın zorunlu şartı olduğuna inanması gerekir. Her ikisi de *beraber* bulunmalıdır. Mantık ilmine has ifadeyle, biz burada bir bağlaç veya iki önermenin mantıki bir çıkarımıyla meşgul olmaktayız. Formel mantık ise De Morgan kuralı denilen, "bir çıkarımın olumsuzu

onun her iki unsurunun olumsuzunun/nefyinin mantıki alternatifine denktir" kuralını ihtiva eder. Mesela birisi yağmur ve karın aynı anda yağdığını inkâr etse, buna denk olarak aynı zamanda ya yağmur yağmadığını veya kar yağmadığını iddia etmektedir.

Eğer biz bu kuralı incelediğimiz konuya uygulayacak olursak, herhangi bir konuda deontik otoriteyi kabul etmeyen bir kimsenin buna denk bir şekilde (1) *ya* amacı inkâr ettiğini –yani o bu amacı istememektedir– (2) *veya* bu otoriteye itaat etmenin bu amaca ulaşmak için zorunlu şart olduğuna inanmamakta olduğunu –*veya* (3) her ikisini de görürüz.

Bu, askerliği reddeden birinin meşhur durumuyla gösterilmiştir. Askerliği reddeden bir kişi askerlik görevini kanunlaştıran yasama organının otoritesini tanımaz. O halde o bu otoritenin mevcudiyetini inkâr etmektedir. Bunu iki sebepten yapabilir. Ya ülkenin savunulması vs. için uğraşılması gerekmediği görüşündedir ya da, ülkesinin savunulmasını istediği halde askerliğin bunun için uygun hatta zorunlu bir yöntem olmadığına inanmaktadır. O *her ikisini* birden düşünmüş de olabilir.

Bu durum aşağıdaki önermeyle ifade edilebilir.

> **Önerme 7.6:** *Bir taşıyıcının deontik otoritesini bir alanda reddeden bir kimse ya sadece bu otorite altında ulaşılabilecek olan bir amacın varlığını reddeder veya taşıyıcının emirlerini yerine getirmenin bu amacın zorunlu şartı olduğunu inkâr eder ya da her ikisini de reddeder.*

Şimdi deontik otoritenin *kabulü* ve onun *temellendirilmesi* hakkındaki soruları araştırmak için hazırız.

Önce ifade etmek gerekir ki, deontik otoritenin tanınmasında her zaman bir değer *önermesi*nin kabulü mevcuttur, bu da şu şekildedir: "Taşıyıcının bu alandaki otoritesini tanımak iyidir, amaca uygundur vs." Ancak gördüğümüz kadarıyla bir önermenin kabulü temellendirilmelidir. O halde burada da önerme 5.4'te epistemik otoriteyle alakalı olarak iddia ettiklerimizin aynısını söyleyebiliriz:

> **Önerme 7.7:** *Delillendirmeden/temellendirmeden bir deontik otoriteyi kabul etmek ahlaki sebeplerden dolayı reddedilmelidir.*

Bu kabulün temellendirilmesi gerektiği açık olduğu için bunun üzerinde durmuyoruz. Buna karşılık bizim için şu soru önemlidir:

Deontik otoritenin temellendirilmesi neden ibarettir? Bu en iyi şekilde temelsiz otorite tabirini tahlil etmeye çalışırsak anlaşılabilir. Bu tahlilde temelsiz otoritenin iki şekilde kabul edilebileceği ortaya çıkar. İlk durumda "körü körüne", ikincisinde de "akıldışı" kabulden bahsedeceğiz. Aslında körü körüne bir kabul de akıldışıdır, ancak bizim bu tabirleri kullanmamız amaca uygundur.

Eğer bir kimse hiçbir amaç gütmez veya bir otoriteyi tanımanın bir amacın gerçekleşmesi için zorunlu bir şart olduğuna inanmazsa bu durumda körü körüne bir kabul vardır. Bir insanın emirleri bir robot gibi mekanik olarak yerine getirmesi böyledir.

Süje bir amaç için can atıyor ve bu amaca ulaşmak için bu otoriteyi tanıması gerektiğine inanıyor, fakat bu inanç temelsiz ise bu durumda akıldışı bir kabul söz konusudur. Otoritenin –amaç gütme ve zikredilen inanç şeklindeki– iki faktöründen birincisi aslında temellendirilemez. Çünkü bir amaç önerme değildir ve sadece önermeler kelimenin tam anlamıyla temellendirilebilir. Buna karşılık inanç da her zaman bir önermenin kabulüdür. Buradan aşağıdaki önemli önerme ortaya çıkmaktadır:

> **Önerme 7.8:** *Bir otoritenin kabulü, ancak bu kabulün zorunluluğuna olan inanç temellendirilmişse, temellendirilmiştir.*

Peki, böyle bir temellendirme nasıl meydana gelmektedir? Bunun cevabı ise bizim burada da aynen epistemik otorite alanındaki gibi bir konumda olduğumuzdur. Yani temellendirme ya doğrudan bir idrak/kavrayış ya da bir istidlal yoluyla meydana gelebilir. Sonuncusu süjenin bizzat kendisinin veya başkalarının edindiği tecrübelere dayanabilir. Çoğu durumda böyle bir temellendirme istikrai, yani zayıf olacaktır, ancak bu bütün insani davranışlarda görülen mantıki bir zaaftır.

Ancak biz burada özel bir durumla da karşı karşıyayız. Deontik otoritenin taşıyıcısının aynı zamanda bunun temellendirilmesi hususunda epistemik otoritenin taşıyıcısı olduğu durumlara da sıkça rastlanır. Süje taşıyıcıya inandığı için itaatinin faydalı olduğunu farz eder. Mesela annesinin (deontik) otoritesini bunun kendisi için iyi olduğunu sandığı için kabul eden çocuğun durumu böyledir. O annesine (epistemik) bir güveni olduğu için böyle olduğunu sanır.

Böyle durumlarda gerçek bir otorite yığılması ile karşı karşıya kalırız. Taşıyıcı önce deontolojik otoritesinin temellendirilmesi hususunda epistemik bir otorite olarak ortaya çıkar. Bundan sonra o bir deontik otoritedir. Üçüncü olarak da, en azından göründüğü kadarıyla, buna ilaveten ilgili pratik önermeler hususunda epistemik otorite olarak görev yapar. Bunun bu sefer meşru hatta zorunlu olabileceği inkâr edilemez. Küçük çocuğun durumunda ve genel olarak da küçük cemaatler söz konusu olduğu zamanki gibi. Ancak bu rabıtaların siyasi cemaatler gibi büyük cemaatlere taşınması tehlikeli olarak görülebilir. Burada deontik otoritenin zorunluluğuna dair inancın taşıyıcının epistemik otoritesinden bağımsız istidlaller yoluyla temellendirilmesi makul görünmektedir.

8. Otoritenin Tefvizi

Deontik otoritenin yapısı hakkındaki gözlemlerimize ilaveten tefviz (*Delegation*) kavramıyla da meşgul olmak istiyoruz. Bu, taşıyıcı otoritesini kısmen başkalarına devrederse ortaya çıkar. Mesela alış verişe giden bir annenin küçük çocuklarına: "Ben yokken Anneliese'nin sözünü tutun" demesi gibi. Burada anne otoritesi, henüz 14 yaşında olan bir kıza devredilir, tefviz edilir.

Deontik otoritenin tefviz edilebileceği bu örneğimizden anlaşıldı. Buna karşılık aynı şey epistemik otorite için geçerli değildir. Fakat bazen birisinin epistemik otoritesinin *tanınması*, bu otoritenin başka birisinin otoritesi tarafından *temellendirilmesi* ile vuku bulabilir, ancak bu bizim deontik otoritenin *tefvizi/delegasyonu* hakkında söylediğimiz anlamda bir tefviz değildir. Bu, temsilcinin zikredilen temellendirme zorunlu olmaksızın sürekli ilgili otoriteye sahip olmasından anlaşılabilir. Aşağıdaki örnek, durumu açıklığa kavuşturacaktır.

Ben çeşitli böcekler hakkında bilgi edinmek istiyorum ve entomoloji –az veya çok sevimli olan bu hayvancıklarla ilgili bilim dalının adıdır– alanında bir epistemik otorite taşıyıcısı arıyorum. Ben kimseyi tanımadığım için bizim üniversitede kimya dersi veren sayın Prof. Dr. Meyer'e başvuruyorum. Zira ben onun iş arkadaşlarını iyi tanıdığını ve bana gerçekten böcekleri iyi tanıyan birisinin ismini verebilecek durumda olduğunu biliyorum. Prof. Meyer de bana: "Prof. Müller'e gidin. O çok iyi bir entomologdur" diyor. Böylece Müller'in otoritesi Meyer'in otoritesi ile temellendirilmiştir. Buradan kesinlikle Meyer'in entomoloji alanında Müller'in otoritesini temsil ettiği sonucu çıkmaz zira onun böyle bir otoritesi yoktur. O böcekler konusunda en fazla benim kadar veya daha az bilgiye

sahiptir. Burada bir tefvizden bahsedilemez –zira kimse sahip olmadığı bir şeyi temsil edemez. O halde şu önermeyi söyleyebiliriz:

> **Önerme 8.1:** *Deontik otorite tefviz edilebilir, ancak epistemik otorite tefviz edilemez.*

Şu halde tefvizin yapısı nasıldır? Bu yapı genel olarak şu şekilde tarif edilebilir. Önce bir süje ve alana ilişkin otoritenin bir taşıyıcısı vardır. Mesela bir müteahhit bir binanın bütün inşaat işleri hakkında burada çalışanlar nazarında böyledir. Bu birincisi. Sonra başka bir taşıyıcı daha vardır –ki bu da birincinin otoritesinin bir kısmını temsil eden temsilcidir. Bizim misalimizde taşıyıcı bazı işçilere şöyle diyebilir: "Bu iskelenin inşaatıyla ilgili olarak lütfen Bay Isidor'un talimatlarına uyun." Taşıyıcının bu ifadesiyle Isidor, yani temsilci, süje veya süjeler üzerinde taşıyıcının otoritesinin bir kısmını elde eder.

Görüldüğü gibi tefviz otoriteden daha karmaşık bir yapı içermektedir. Zira onun terimlerinin sayısı bizim aşağıda sıralayacağımız şu beş taneden daha az değildir.

1. Birinci taşıyıcı (müteahhit), ki biz buna "*asıl taşıyıcı*" veya "temsil edilen" diyeceğiz ve "T" harfiyle ifade edeceğiz.
2. İkinci taşıyıcı, *temsil eden* (Bay Isidor) ("D").
3. Birinci otoritenin *süje*si, ki artık ikincinin de süjesidir (gruptaki işçi) ("S").
4. Bir *asıl alan* ki, bu asıl taşıyıcının alanıdır (objenin yapımı hakkındaki bütün emirler) ("G").
5. *Temsil edilen alan* ki, bu da temsil edenin alanı (iskelenin yapımı ile ilgili emirler) ("F").

Misalimizdeki gibi bir grup söz konusu olursa bunlara inşaattaki bütün işçiler ile Isidor'un üzerlerinde otorite kazandığı işçi grubu arasında ayırım yapan altıncı bir terim ilave edilebilir. Ancak çoğu durumda beş terim yeterli olduğu için biz bunu yapmayacağız.

O halde şu önermeyi söyleyebiliriz:

> **Önerme 8.2:** *Tefviz, temsil edilen, temsil eden, süje, asıl alan ve temsil edilen alan arasındaki beşli bir münasebettir.*

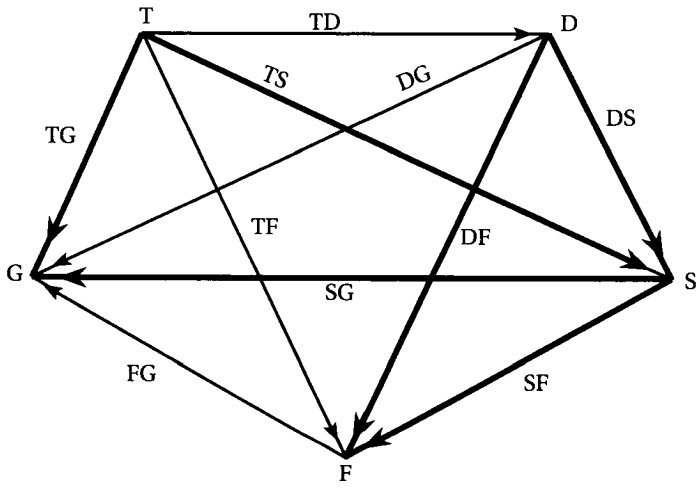
Bunun böyle olduğunu şüphesiz herkes biliyordur. Fakat birçoğunun bilmediği, bizim burada çok karışık bir mantıki yapıyla karşı karşıya olduğumuzdur. Beşli bir münasebet öyle bir komplekstir

ki, bugün böyle münasebetlerin tatmin edici bir teorisine sahip değiliz. Biz burada böyle bir teori oluşturmaktan ziyade, sadece bunun birkaç yönüne değineceğiz.

Genel bir mantık önermesi vardır; buna göre *m*'li bir münasebet $(\frac{m}{n})$ *n*'li münasebetleri ihtiva eder.* Buradan tefvizdeki gibi beşli bir münasebetin, beş tane dörtlü, on tane üçlü ve aynı şekilde çok sayıda ikili münasebeti ihtiva ettiği sonucu çıkar.

Bu, şema 8.21'den takip edilebilir. Biz burada 10 tane üçlü münasebetin 2'sini kalın çizgilerle belirttik ki bunlar da TSG ve DSF üçgenleridir. Birincisi bizim bildiğimiz otoritenin temel yapısını oluşturur. Ancak ikincisi de aynen bir otorite münasebetidir, yani birincinin özelliklerinin aynısına sahiptir. Buradan tevfizde yer alan 10 tane ikili ilişkiden burada "TS", "TG", "SG", "DS", "DF" ve "SG" olarak belirttiğimiz altısını önceden tanıdığımız sonucu ortaya çıkar. Burada DS=TS, DF=TG ve SF=SG. O halde incelemek üzere geriye sadece 4 tane ikili münasebet kalmaktadır: TD, TF, DG ve FG.

Şema 8.21

• • • • •

* Newton kaziyesini unutmuş olabilecekler için:

$$\binom{m}{n} = (m)_n = \frac{m.(m-1).(m-2) \ldots (m-(n-1))}{1 \cdot 2 \cdot 3 \ldots n}$$

Bu dört münasebetten birincisi, yani asıl taşıyıcı ve temsilci arasındaki TD-münasebeti önemlidir. Bu bir kere ortaya konulduktan sonra delegasyonun bütün karışık yapısı ortaya çıkar. Bu hem mantık hem de organizasyon teorisi bakış açısından en ilginç olanıdır.

TD-münasebetinin oluşması için bir dizi davranışın yapılması gerekir.

1. Asıl taşıyıcı (temsil edilen) birisini temsilci olarak seçmek için *karar verir*. Burada insanın içinde meydana gelen bir irade davranışı söz konusudur, bu tefvizin bir şartıdır, ancak onu oluşturmak için tek başına yeterli değildir.
2. Bunun oluşması için alınan kararın temsilciye *bildirilmesi* zorunludur. Bu bildirmeye "*tayin*" denir, zira bununla temsilci o anda temsilci olarak tayin edilir.

Burada çeşitli sorular sorulabilir. Birincisi bir teorik sorudur: Tayin ne demektir? O bir önermenin mi yoksa bir emrin mi bildirilmesiyle alakalıdır? Burada bir önermenin *de* bildirildiği açık olmalı. Zira tayin temsil edilen tefvizin temsil eden tarafından üstlenilmesini istemektedir. Ancak tayinin sadece bu olmadığı aşikârdır. Ayrıca böyle bir önerme emirde de bildirilmektedir. Mesela ben birisine "sigara içme!" dediğim zaman aynı zamanda onun sigara içmemesini istediğimi de bildirmekteyim, ancak emir bu bildirmede değil başka bir şeyde bulunmaktadır. Bizim ele aldığımız durum da aynıdır: Tayinin asıl önemli olanı yanı bir önermenin bildirilmesinden ibaret değildir. Daha ziyade birisinin temsilci olarak tayininden ibarettir. Tayin kastedileni *oluşturmaktadır*.

İfadelerin ne kastettiği veya nasıl tesir ettiği İngiliz düşünür J. Austin tarafından "inşai" (*performative*) –Almanca ifadeyle *Performativen*– olarak isimlendirilmiştir. Bunlar önerme ve emirlerin yanı sıra tabii ideal yapıların üçüncü bir şekli olmalıdır. Ancak tayin inşai görünmüyor, çünkü var olabilmesi üçüncü bir davranışı gerektirir, bu da:

3. *Süjeye (süjelere)* temsilcinin kendileri için otoritenin taşıyıcısı olacağının *bildirilmesidir*. Ona *ne* bildirildiğini soracak olursak, bunun bir *emir* olduğunu görürüz. Zira temsil edilen, süjeye "şu ve şu alanda temsilcinin emirlerini yerine getirmelisin" der. Aslında bu özel bir çeşit emirdir: Bir emir *hakkında* bir emirdir ki buna mantık dilinde bir meta-emir,

ama gene de bir emir denir. Böylece tayinin kararın yanı sıra iki unsuru daha ihtiva ettiği ortaya çıkar. Birincisi, bir emrin süjesine bildirilmesi, ikinci olarak da bir önermenin temsilcisine bildirilmesi –bu da zikredilen emrin bildirilmesine dair bilgidir.

Önerme 8.3: *Tayin, emrin süjesine onun temsilcinin emirlerini yerine getirmesi gerektiğine dair bildirme ve temsilciye de bunun yapıldığına dair bildirmedir.*

Böylece bizim durumumuzda inşai olandan bahsetmemize gerek yoktur –veya her halükârda tayin, bir emrin ve bir önermenin bildirilmesiyle tahlil edilebilir.

İkinci soru temsilciyle alakalıdır. Onun tayin edildiğinin farkında olması gerekir mi ve onun tayini kabul etmesi zorunlu mudur? Tabii ki tayinin geçerliliğinin tayin edilen tarafından kabulüne bağlı olduğu durumlar vardır; bu durumlarda o tayin edildiğini bilmeli ve otoritenin tefvizini kabul etmelidir. Ancak böyle bir kayıt sürekli düşünülmeli midir? Bu tayinin yapısına dahil midir?

Bunun böyle *olmadığı* görülüyor. Tabii ki temsilci otoritesini bilmeden onu uygulayamaz –ve bunun için tefvizin kabulü de zorunludur. Ancak otoritenin uygulanması, otoritenin kendisiyle aynı değildir. Birisi bana hiç otorite uygulamadığı halde benim için bir otorite olabilir. O halde biz temsilcinin ya tayinden haberdar olmadığı veya haberdar olduğu halde onu uygulamaya razı olmadığı, buna rağmen ilgili süjeler için bir otorite olduğu durumu da düşünebiliriz. Çünkü *eğer* o ilgili alan ile alakalı bir emir verirse, onlar bunu yerine getireceklerdir.

TD-münasebeti ile alakalı başka bir soru da şudur: Temsil eden temsil edilenin otoritesinin bir süjesi olmak zorunda mıdır? Istılahi olarak ifade edilirse: TD-münasebeti TS-münasebetinin içinde mevcut mudur? Buna olumsuz cevap verilmelidir. Asıl taşıyıcının kendi otoritesinin süjesi olmayan bir temsilciyi tayin etmesi düşünülebilir. Mesela bir bürodaki veya fabrikadaki bölüm şefi başka bir bölümün şefi olan iş arkadaşına yokluğunda onun yerine bakmasını rica edebilir, yani kendi bölümünde çalışanlar üzerindeki otoritesini ona devredebilir. Bu iş arkadaşının da temsil edilenin otoritesinin süjesi olması gerekmez ve normalde de öyle değildir.

Haddizatında iş arkadaşları üzerinde (ne yazık ki) deontik bir otoriteye sahip olunamaz. Şu önerme bunun içindir:

> **Önerme 8.4:** *Temsil edenin ilgili alanda asıl taşıyıcının otoritesinin süjesi olması gerekmez.*

Nihayet TD-münasebetinin mantıki özellikleri hakkında birkaç not. Bunun irrefleksif ve asimetrik olduğu aşikâr olmalı. Çünkü kimse kendi kendini temsil edemez ve şayet *D*, *T*'nin temsilcisi ise aynı şekilde *T*, *D*'nin temsilcisi olamaz. Buna karşılık TD-münasebetinin geçişlilik meselesi daha problemlidir. Bu şu şekilde de formüle edilebilir. Temsil edilen otorite tekrar başkasına devredilebilir mi? Mesela *T*, *D*'ye bir alandaki otoritesini devretse, *D* bu otoriteyi üçüncü bir kişiye, diyelim ki *E*'ye devredebilir mi, yani onu temsilci olarak tayin edebilir mi?

Bunun böyle olmadığı mantıki olarak mümkündür. *T*'nin *D*'ye otoritesini tekrar devredemeyeceğini söyleyebileceği düşünülebilir. Bu imkân her şeyden önce tefviz özel bir tür emirle, yani üstemirle vuku bulduğu için vardır. Fakat mantıken otoritenin üstemir olarak değil, sadece emirlerle alakalı olarak tefviz edilmesi mümkündür.

Tefviz kavramının kendisi ise böyle bir sınırlandırmayı ihtiva etmemektedir. Şu halde söylemek gerekir ki, TD-münasebeti geçişli olup, temsil eden otoritesini başkasına devredebilir.

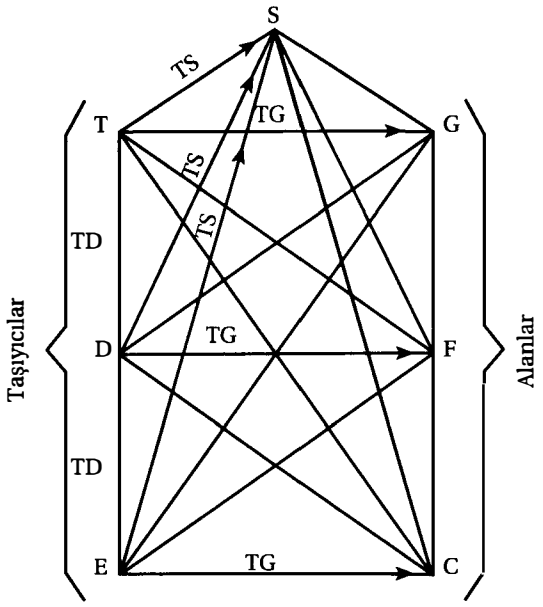
> **Önerme 8.5:** *Taşıyıcı-temsilci münasebeti (TD) irrefleksif, asimetrik ve geçişlidir.*

Bu geçişlilik ilişkimizin önemli bir özelliğidir. Zira bu daha büyük sosyal cemiyetlerin organizasyonu için çok büyük bir önemi haiz olan deontik otoriteler *hiyerarşi*sini mümkün kılar. Şu da zikredilmesi gereken bir gerçekliktir ki, böyle hiyerarşilerin *iki* türü vardır. En çok kullanılan birincisi asıl taşıyıcının emirleri doğrultusunda oluşur, o her tabakaya ne kadar otorite verileceğini tespit eder. Diğeri aşağı derecedeki taşıyıcının temsili ile ortaya çıkar. TD-münasebetinin geçişliliği işte bu ikinci tür hiyerarşi için çok önemlidir.

Ancak organizasyon öğretisi bugün tekemmül etmiş bir disiplin olduğu için biz bununla daha fazla meşgul olmak istemiyoruz. Biz en basit şekliyle de olsa her hiyerarşinin mantıki yapısının kar-

maşıklığına işaret etmekle yetiniyoruz. Böylece aşağıdaki şemada (Şema 8.51) gösterildiği gibi sadece bir alt-temsilcili delegasyon yedili bir yapıya işaret etmektedir.

Şema 8.51

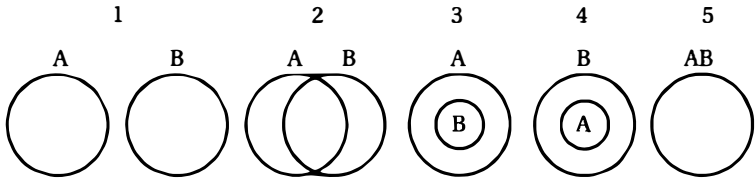
Konumuz açısından merkezi bir konuma sahip olduğu için TD-münasebetiyle epeyce meşgul olduk. Tarif edilmeyen diğer üç ilişki –TF, DG ve FG (bk. Şema 8.21)– ile alakalı olarak da temsil edenin alanı (*F*) ile asıl taşıyıcının alanı (*G*) arasındaki münasebet –FG-münasebeti– hakkında sadece birkaç şey söyleyeceğiz. Diğer ikisi TD ve FG ile kolay tarif edilebilir.

FG-ilişkisiyle alakalı olarak, bunu oluşturan alanların önerme 2.2'deki sınıflar olduğunu söylemek gerekir. Böylece bunlar arasındaki ilişki iki sınıf arasındaki mantıki bir ilişkidir.

Bu durumda mantık bu tür ilişkilerin beş türünün olduğunu öğretiyor: İki sınıf *A* ve *B* ya (1) birbirlerinden "ayrıktırlar" ya (2) "kısmen kesişirler" ya da (3) *A*, *B*'yi veya (4) *B*, *A*'yı "kapsayabilir" veya nihayet (5) eşit olabilirler, yani "örtüşebilirler".

Aşağıdaki şema durumu açıklamaktadır:

Şema 8.52

Asıl alan ile temsilcinin alanı arasındaki ilişkiyle alakalı olarak soracağımız soru şudur: Bu ilişki bu beş tipten hangisine aittir?

Burada muhakkak olan bir nokta vardır: Asıl alan, yani temsil edilenin alanı temsil edenin alanını (F) ihtiva etmelidir –memeli hayvanlar sınıfının ineklerin sınıfını ihtiva etmesi gibi. Zira insanın tefviz ettiği otoriteye sahip olması gerekir.

Mesela eğer inşaat şirketiyle benim hiçbir alakam yoksa ve onun işlerinde söz söyleyecek konumda değilsem inşaatın yönetimiyle alakalı olarak kendime bir temsilci de tayin edemem.

> **Önerme 8.6:** *Temsilcinin alanı tamamen otoritenin asıl taşıyıcısının alanı içindedir.*

Ancak "tamamen içindedir" ifadesi çift anlamlıdır; bu üçüncü durumu da ifade edebilir, beşinci durumu da (bk. Şema 8.52). Eğer iki sınıf aynı ölçüye, aynı uzama sahipse bu durumda bunlardan biri diğerini ihtiva eder (veya bunun tersi) denilebilir. O halde bizim kendimize soracağımız soru şöyledir: Bu bizim FG-münasebeti hakkında da geçerli midir? Diğer bir deyişle: Asıl taşıyıcı otoritesinin *bütün* alanını tefviz edebilir mi?

Sanki bu mümkün değilmiş gibi görünüyor. Aslında asıl taşıyıcının bütün otoritesini birisine devretmesi düşünülebilir –ki bu tahttan feragat durumunda gerçekten vuku bulmaktadır. Hükümdar bütün otoritesini oğluna devreder ve kendisi geri çekilir. Ancak bundan sonra artık bir tefvizden bahsedilemez. Tahttan feragat eden artık asıl taşıyıcı değildir, artık hiçbir otoritesi yoktur. Burada bambaşka bir gidişat söz konusudur.

> **Önerme 8.7:** *Otorite bütün alanı itibarıyla tefviz edilemez.*

Buradan şema 8.52'deki 5. durumun vuku bulamayacağı sonucu ortaya çıkar: Temsil edenin alanı asıl taşıyıcınınkinde mevcuttur, ancak ona eşit değildir.

Süjeler söz konusu olduğu zaman durum daha farklıdır. Zira asıl taşıyıcının alanla ilgili otoritesinin bir kısmını bütün süjeleri içine alacak şekilde devretmesi düşünülebilir ve bu vuku bulmaktadır da. Mesela yüksek dereceli bir memur fiyat kontrolcüsü tayin edilirse böyle olur. O bu durumda asıl taşıyıcının alanının sadece bir kısmını alır, ancak bütün vatandaşlar, yani bütün süjeler hakkında söz sahibi olur.

9. Deontik Otoritenin Çeşitleri

Epistemik otoritenin aksine, deontik otorite birbirinden epeyce farklı iki türe ayrılır. Bunlardan birisini "yaptırım otoritesi" (*Sanktions-Autorität*), diğerini de "dayanışma otoritesi" (*Solidaritäts-Autorität*) şeklinde adlandıracağız. Bunların tahlil edilmesi herşeyden önce bu alanda hakim olan yanlış anlamalara meydan vermemek için faydalı olabilecektir.

Önce şunu tespit edelim:

> **Önerme 9.1:** *Her deontik otorite ya bir yaptırım otoritesi veya (aynı zamanda) bir dayanışma otoritesidir.*

Bu ayırım haddi zatında basit ve alışılagelmektedir. Yaptırım otoritesine bir örnek olarak beni paramı vermeye zorlayan gangsterin otoritesi verilebilir. Dayanışma otoritesine bir örnek de tehlike halinde olan bir gemideki kaptanın otoritesidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta *her iki* türün de aynı temel yapıya sahip olmalarıdır. Gangsterin kurbanı da, gemideki tayfa da bir amaca ulaşmak için –ki bu hayatlarını kurtarmaktır– emirleri yerine getirmektedirler. *Bu* bakımdan iki tür arasında hiçbir fark yoktur.

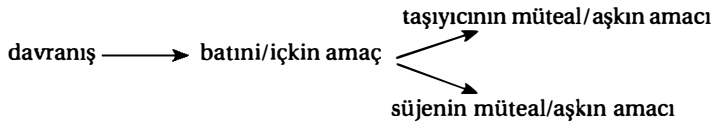
Fark başka bir yerdedir ki bu da süjenin amaç karşısındaki tutumudur. Bunu anlamak için amaç hakkında biraz derin düşünmemiz gerekir. Bunu da aşağıdaki örnekle yapacağız. Köle sahibi Karl, kölesi Donald'a misafir odasını temizlemesini söyler. Burada Karl akşam arkadaşları için bir resepsiyon vereceği için odanın temiz olmasını istemektedir. O halde onun *iki* amacı vardır. Birinci amacı odanın temiz olması; ikincisi ise zikredilen resepsiyon, ya da misafirlere rahat bir ortamın sağlanması. İlk amacın ikincisi için bir

vasıta olarak görünmesinden dolayı ona tabi olduğu açıktır. Biz bu ilk amaca "içkin/batını", ikincisine de "müteal/aşkın" diyeceğiz.

Köle Donald da iki amaç gütmektedir. Odayı temizlemek istiyor ki bu onun davranışının içkin/batını amacıdır. Bunun ötesinde o cezalandırılmak istemiyor. Odanın temizlenmesi, onun müteal/aşkın amacı olan cezalandırılmamak için bir vasıta olarak görülüyor. Donald, Karl'a sadece bu ikinci amaç olan müteal/aşkın amaç için itaat etmektedir.

Bu durumda taşıyıcı ve süjenin her ikisi de aynı içkin/batıni amaca sahipken –odanın temizlenmesi– onların müteal/aşkın amaçları farklıdır. Karl resepsiyonu düşünürken, bu Donald'ı ilgilendirmiyor, o sadece kaçınmak istediği cezayı düşünüyor. Bu durum grafikle şöyle ifade edilebilir:

Şema 9.11

Bu yaptırım otoritesinin temel yapısıdır. Bunu böyle isimlendiriyoruz, zira süjenin buradaki harici amacı bir yaptırımdan kaçınmak istemesidir. Bizim örneğimizde bu belki bedene uygulanan bir cezadır. Vergi memurunun durumunda da bir ceza söz konusudur. Gerilla gangsterinin durumunda ise yaptırım ölümdür. Her halükârda taşıyıcının otoritesi süje tarafından kabul edilmektedir, zira o herhangi bir yaptırımdan sadece böyle kaçınabileceğine inanmaktadır.

Bu tür bir otoritenin diğer bir özelliği süjenin batını/içkin amacı ile müteal/aşkın amacı arasındaki münasebetin *taşıyıcının iradesi* tarafından yaratılmasıdır. Çünkü yaptırım bu taşıyıcı tarafından serbestçe belirlenir. O, yaptırımı uygulayabilir veya istemezse uygulamaz. Bu sebepten o bu yaptırımı hangi şartlar altında uygulayacağına da karar verebilir. Mesela köle bahsi geçen odayı belli bir saate kadar temizlemezse cezalandırılmasına karar verebilir. Diğer bir deyişle o köleyi bir yaptırımla tehdit etmektedir. Bu tehdit yaptırım otoritesinin özünde mevcuttur ve taşıyıcının hür iradesinden kaynaklanmaktadır.

Önerme 9.2: *Deontik bir otorite ancak (1) taşıyıcının ve süjenin müteal/aşkın amaçları farklı ise ve (2) süjenin müteal/aşkın amacı ile davranışı arasındaki alaka taşıyıcının iradesi tarafından kurulmuş ise bir yaptırım otoritesidir.*

Durum dayanışma otoritesinde bambaşkadır. Tehlike durumundaki gemimize geri dönelim. Kaptan bir grup tayfaya, diyelim ki pompayı çalıştırmaları emrini versin. Bu emrin ve yerine getirilmesi emredilen davranışın dahili amacı pompanın çalıştırılması veya suyun gemiden tamamen boşaltılmasıdır. Bu dahili amaç da burada sadece harici amacın, yani geminin ve böylece mürettebatın hayatlarının kurtarılması için bir vasıtadır. Bu bakımdan dayanışma otoritesinin yapısı yaptırım otoritesininkiyle eşittir. Ancak önemli bir fark da mevcuttur: Buradaki harici amaç, yaptırım otoritesindekinin aksine, taşıyıcıda ve süjede *aynıdır*. Bunların her ikisi de gemiyi kurtarmak istemektedir. Bu durum aşağıdaki şemayla ifade edilebilir:

Şema 9.21

davranış ⟶ içkin/batını amaç ⟶ taşıyıcının ve süjenin müteal/aşkın amacı

Bu sebepten biz "dayanışma otoritesi" tabirini seçtik: Burada süje taşıyıcılarla aynı harici amaca sahiptir, yani dayanışmacıdır.

Örneğimizde bir de tehdit söz konusudur. Fakat birincisi bu dayanışma otoritesi için önemli değildir, süjeyi hiçbir şey tehdit etmese de bu otorite mevcut olabilir. Buna bir örnek olarak bir anne ve iki kızının yemek pişirmesini verebiliriz. Onlar nefis bir şey hazırlamak hoşlarına gittiği için annelerinin kontrolünde bir dayanışma içinde davranırlar. Aslında onları akşam yemeğini iyi hazırlayamamanın dışında hiçbir şey tehdit etmemektedir. Böylece tehdit bu tür otorite için önemli değildir.

İkinci olarak, ki bu daha önemlidir, eğer bir tehlike söz konusu ise –geminin durumunda olduğu gibi– bu yaptırım otoritesindekinden daha farklıdır. Fark ise batını/içkin amaç ile müteal/aşkın amaç arasındaki rabıtanın taşıyıcının iradesi tarafından kurulmuş olması değil, ondan bağımsız bir şekilde mevcut olmasıdır. Mesela su dışarı pompalanmadığı takdirde geminin batacağını kaptan

tayin etmez, onun iradesinden tamamen bağımsız olan fiziğin kanunları belirler.

Bir not: Bu rabıta *başka* insanlar tarafından kurulmuş olabilir. Aşağıdaki durumu düşünelim: Bir gemi yasak bir bölgeye girdi. Bunun anlamı şudur: Eğer bu fark edilirse kaptan ve belki de mürettebat cezalandırılacak veya en azından yakalanacaktır. Mürettebat bundan kaçınmak için mümkün olduğu kadar çabuk bu bölgeden çıkmak ister; bunu yaparken de kaptana itaat eder, çünkü böyle bir itaat olmazsa, onun otoritesi tanınmazsa doğru ve isabetli manevra yapılması mümkün değildir. Buradaki mürettebatın ferdi davranışları ile onların harici amaçları arasındaki rabıta yerel makamlar tarafından kurulmuştur. Ancak bu tamamen otorite taşıyıcısının, kaptanın, iradesinin dışındadır. Bu sebepten burada da bir yaptırım otoritesi değil, dayanışma otoritesi söz konusudur.

> **Önerme 9.3:** *Deontik bir otorite şayet (1) taşıyıcının ve süjenin harici amaçları aynı ise ve (2) süjenin davranışı ile onun harici amacı arasındaki rabıta taşıyıcının iradesinden bağımsız ise bu bir dayanışma otoritesidir.*

Bu iki tür arasındaki fark genellikle çok iyi ayırt edilir. Dayanışma otoritesi altında bulunan birisi kendisini hür hisseder; buna karşılık yaptırım otoritesi ise, denildiğine göre, her zaman cebirle tesir eder, yani süje hürriyetini kaybeder.

Ancak bu kısmen doğrudur. *Her* deontik otorite süjenin herhangi bir hürriyetini elinden alır, şöyle ki, o otoriteyi tanımakla artık kendisi karar vermez, o alandaki kararları taşıyıcıya bırakır. Bu, dayanışma otoritesinde de böyledir. Herhangi bir süje eğer o otoritenin süjesi olmasaydı başka bir davranışı daha isabetli görebilirdi; fakat buna rağmen o bilgisinin aksine taşıyıcının emirlerine itaat etmek zorundadır. O bunu (kendi hür iradesiyle seçtiği) böyle bir itaat olmaksızın amaca ulaşılamayacağı için yapar.

Bu oldukça önemli bir durumdur ve bir örnekle zikredilmeye değer. Çok zeki ve derin askeri bilgiye sahip bir teğmen düşünelim. O çok aptal bir binbaşının komutası altında olsun. Teğmen emrin doğru olmadığını, emredilen davranışın genel taktik amaç için faydalı olmadığını ve başka şekilde davranılması gerektiğini görür. O halde binbaşı onun için epistemik bir otorite değildir. Onun "Emredilen davranış doğrudur" pratik önermesini tanıması gerekmez.

Fakat buna rağmen binbaşı deontik bir otoritedir ve biz de bunun bir dayanışma otoritesi olduğunu varsayıyoruz: Teğmen ülkesini düşmanlara karşı savunmak istediği için şevkle vazife başındadır.

Bu durumda o bu emre neden itaat ediyor? Binbaşının otoritesini niçin tanımaktadır? Çünkü o bilmektedir ki, orduda çok sıkı bir disiplin hakim olmazsa hiçbir savaş kazanılamaz. Teğmen bu sebepten emri yerine getirecektir. Bu bağlamda o tam olarak bağımsız değildir, bunun sebebi de sadece emri yerine getirmemesinin yaptırımlara yol açabileceği değildir (onun vatanperver olduğunu farz etmiştik). O, amacı için binbaşının emrettiği şekilde davranmalıdır.

Bu da her otoritenin genel yapısıdır: O süjenin arzu edilen amaç için hürriyetinin bir kısmından vazgeçmesinde *mevcuttur*.

10. Hürriyet, Tolerans, Anarşizm

Deontik otorite terimi ile siyasi hürriyet ve bunun benzeri terimler olan tolerans, anarşizm vs. yakından alakalıdır. Göreceğimiz gibi, hürriyet otorite ile tarif edilir. Bu yüzden şimdi bu problematiği ele alacağız.

Önce şunu soralım: Hürriyet nedir? Yani birisi için hangi şartlar altında "hür" denir? Bunu cevaplamadan önce hürriyetin sürekli bir *alan* ile alakalı olduğuna işaret etmekte fayda var. Mesela ben bugün araba sürmek hususunda hürüm, fakat diyelim ki, haşhaş satmak konusunda hür değilim. "Mutlak" hürriyet, yani bütün alanları kapsayan bir hürriyet düşünülebilir; bu ise insanlar için değil, sadece Tanrı için geçerli olan bir sınır-kavramdır (*Grenzbegriff*).[1] Buradan şu önerme ortaya çıkar:

> **Önerme 10.1:** *Hürriyet bir süje ile alan arasındaki ikili bir münasebettir.*

Bu hürriyet neden oluşmaktadır? Basitçe bizim "hür" dediğimiz kişinin hür olduğu alanda bir şeyler yapa*bilmesi*nden, onun bu davranışı gerçekleştirme *imkân*ına sahip olmasından ibarettir. "İmkân" (buna bağlı olarak "muktedir olmak/ *kann*") iki anlamlı-

• • • •

1 Sınır-kavram: "Bilinmeyene karşı bilmeyi sınırlayan kavram; aşkın olanı, deneyin ötesinde bulunanı gösteren, ama bununla deneyde bağlantı kurulamayacağını gösteren kavram. Başka deyişle: Bilgiyi sınırlayan, ama aynı zamanda bu sınırın ötesinde bir şeyin bulunduğunu da imleyen kavram. (Ör. Kant'ta "noumenon = kendinde şey" yalnızca bir sınır-kavramdır, bilgimizin sınırını gösteren bir kavramdır)." Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975, s. 150. (çev.)

dır. Zira bir davranış için bir iç, psikolojik ve bir de dış, fiziki imkân vardır. Bunun sebebi insan davranışlarında sürekli bir ikilik olmasıdır: Birincisi bir *karar*, bir seçim ve ikincisi de bu kararı fiziki bir hareketle *gerçekleştirme*. İstasyona gitmeyi ele alalım. Şu anda oraya gitmek hususunda tamamen hürüm, çünkü birincisi bu konuda hür bir şekilde karar verebilirim; ikincisi, çok şükür ki, epey iyi iş gören bacaklarım var. O halde ben bu gezintiye iç (psikolojik) ve dış (fiziki) hürriyete sevindiğim kadar seviniyorum. Ancak ben hipnoz altındaysam ve hipnozlayan bana istasyona gitmeyi yasaklamışsa bu durumda zikredilen kararı veremem. Ama bu durumda bile yine de fiziki olarak hürüm.

O halde şu önermeyi yazabiliriz:

> **Önerme 10.2:** *Hürriyet psikolojik veya (aynı zamanda) fiziki hürriyettir.*

Fakat siyasi hürriyet veya hürriyetsizlik denen şey nedir? Bir kölenin durumuna bakalım. O normalde hem psikolojik hem de fiziki olarak hürdür. Çünkü o mesela bir gezintiye çıkma hususunda hür bir şekilde karar verebilir ve çoğu durumda da bunu gerçekleştirebilir. Buna rağmen ona hür demeyiz, siyasi olarak hür değildir. Veya yukarıda gerilla ideoloğu tarafından tehdit edilen ve parası istenen vatandaşın durumuna bakalım. O da hem psikolojik hem de fiziki olarak hürdür. Parayı vermeyebilir. Gerilla gangsteri onu parasını vermesi için fiziki olarak zorlamadı –parasını elinden çekip almadı–, sadece bir emir verdi. Biz bu durumda da sempatik sakallı adamın ve onun yüce ideolojisinin kurbanının hür olmadığını söyleriz.

Öyle görünüyor ki, sanki hürriyetin bahsettiğimiz iki türünün –psikolojik ve fiziki– yanı sıra "siyasi" diye zikrettiğimiz üçüncü bir türü de vardır. Bunun gerçekten tek başına üçüncü bir tür mü yoksa psikolojik türün bir alt türü mü olduğuna karar vermek kolay değildir. Biz bu spekülatif soruyu daha fazla ele almayacağız ve pratik sebeplerden dolayı siyasi hürriyetimizi üçüncü bir tür hürriyet olarak kabul edeceğiz.

Bizi burada her şeyden önce bu siyasi hürriyet ilgilendirmektedir. O halde önce şöyle soruyoruz: Bir insan ne zaman siyasi olarak hürdür? Bu soruya basit olduğu kadar şaşırtıcı da olan bir cevap alırız:

Önerme 10.3: *Bir alanda herhangi bir deontik otorite yoksa, süje o alanda siyasi hürriyete sahiptir.*

Diğer bir deyişle, basitçe, (siyasi) hürriyet deontik otoritenin yokluğudur.

Bunun şaşırtıcı olduğunu söyledim, çünkü sık sık otoritenin hürriyetin şartı olduğu iddia edilir. Ancak özünde doğru olan bu önermeyi doğru açıklamak gerekir. Bu otoritenin hürriyeti *aynı* alanda şart koşması anlamına değil, sık sık *bir* alandaki deontik otoritenin varlığının *başka* bir alandaki hürriyetin şartını oluşturacağı anlamına gelir.

Bir örnek: Hepimizi yolun sağından gitmeye zorlayan polis otoritesinin varlığı benim arabamı yolun solundan sürme hürriyetimi *kaldırır*. Ancak onun temin ettiği hürriyet, diyelim ki Bern veya Cenova'ya gitmektir. Çünkü eğer böyle bir otorite olmasaydı, yollarda öyle bir kaos ve öyle bir tehlike oluşurdu ki (bu tehlike ne yazık ki otoritenin varlığına rağmen çok büyüktür) ben kesinlikle emniyet içinde araba kullanamazdım. Böylece yolun hangi tarafından gidileceği hususundaki otorite, benim seyahat amacıma yönelik olan hürriyetimin bir şartıdır. Bundan zikredilen sözün önerme 10.3 ile tezat teşkil etmediği ortaya çıkar.

Şimdi de siyasi olarak tarif edilen hürriyet ile diğer fiziki ve psikolojik hürriyetler arasındaki ilişkilere gelelim. Bunlardan ilki sözkonusu olduğunda onun diğerlerinden bağımsız olduğu açık olmalı. Mesela bizim köle siyasi olarak hür olmadığı halde, fiziki olarak hür olabilir. Ve ben istasyona gitmek konusunda siyasi olarak hür olduğum halde, mesela felç olsaydım oraya gidecek gücüm olmayabilirdi.

Önerme 10.4: *Siyasi ve fiziki hürriyet birbirinden bağımsızdır.*

Psikolojik otoritede ise durum daha başkadır. Bizim 7. bölümde yaptığımız tahlile göre birisi eğer bir amaç güdüyor ve aynı zamanda otorite taşıyıcısının emirlerini kabul etmeksizin bu amaca ulaşamayacağına inanıyorsa bu kişi deontik otorite altındadır. Aynı şekilde ben amaca (ceza almamak) ulaşmak istiyorsam ve aynı zamanda kavşaktaki adama itaat etmeksizin cezadan kurtulamayacağıma inanıyorsam trafik polisinin otoritesi altındayımdır. Aslında hızla sürüp gitmek istiyorum, ama ceza almamayı daha önemli

görüyorum ve bu yüzden itaati seçiyorum. Buradan benim deontik otorite altında bulunmam için ikisi arasında seçme imkânına sahip olabilmem gerekmektedir. Bu ise psikolojik hürriyettir.

> **Önerme 10.5:** *Psikolojik hürriyet deontik otoritenin zorunlu bir şartıdır.*

Önerme 10.3'e göre hemen şu sonuç ortaya çıkar:

> **Önerme 10.6:** *Siyasi hürriyetsizlik psikolojik hürriyeti şart koşar.*

Bu iki önerme inanç ve otorite arasındaki ilişkilerin problematiği için çok önemlidir ve biz bunları kullanacağız.

Bu durumda şöyle düşünülebilir: Eğer önerme 10.6 geçerliyse bunun tersi önerme de geçerli olmalıdır. Şöyle ki: "Psikolojik olarak hür olmaksızın siyasi olarak hür olunamaz." Ancak durum böyle değildir. Çünkü mantığın öğrettiğine göre "*p değilse, q*"dan "*p* ise *q*'dur" sonucu *çıkmaz.* Mesela "çok içmezsem ayığım"dan ne yazık ki "çok içersem ayığım" sonucu çıkmaz. Daha ziyade bunun tersi doğrudur, en azından yazarın şahsi tecrübesine göre. Böylece bizim önermemizden, birisi siyasi olarak hür ise, onun zorunlu olarak psikolojik olarak hür olacağı sonucu çıkmaz. Böylelikle ruh hastası bir adam siyasi olarak tamamen hür olabilir. Öyle ya birçoğu deli oldukları anlaşılıncaya kadar serbestçe dolaşmaktadır.

Biz siyasi hürriyeti deontik otoriteyle tarif ettik. Ancak deontik otoritenin iki türü olduğu için (önerme 9.1) buna bağlı olarak da iki tür siyasi hürriyetimiz vardır: Yaptırım otoritesinin hürriyeti ve dayanışma otoritesinin hürriyeti. Biz bunları "yaptırım otoritesi" ve "dayanışma otoritesi" şeklinde adlandırmak istiyoruz. Bunların ayrımı özel bir önermeyle ifade etmeye değer:

> **Önerme 10.7:** *Her siyasi hürriyet ya yaptırım hürriyeti ya da dayanışma hürriyetidir.*

Şimdi de tolerans terimine gelelim. Bir şeye veya birine tolerans göstermek ona veya o şeye tahammül etmek, katlanmaktır. Daha dikkatli bakılırsa buna bir şeyin can sıkıcı, iyi olmayan ve maksada uygun olmayan olarak görülen bir şeyin yasaklanmaması dahildir. Buradan bunun yasaklanabileceği, bu konuda otorite sahibi olunduğu sonucu çıkar.

Böylece mesela bir baba 11 yaşındaki oğluna yapabileceği halde sigara içmesini yasaklamıyorsa "tolerant" olarak adlandırılır. Aslında baba, sigara içmesinin oğlunun sıhhati için maksada uygun olmadığını –o halde uygun emrin "sigara içmemelisin!"i maksada uygun olarak– görmektedir.

Bu durumda toleransı aşağıdaki şekilde tarif edebiliriz:

> **Önerme 10.8:** *(1) W, S ile ilgili olarak T'nin otorite alanına dahilse, (2) T, W'nin S tarafından yerine getirilmesini amaca uygun olarak görüyor ve buna rağmen (3) S'nin W'yi yerine getirmemesini görmezden geliyorsa T, süje S ve emir W ile ilgili olarak toleranslıdır.*

Biz epistemik otorite ile deontik otoriteyi birbirinden ayırdığımız için ilk bakışta sanki birisi önermeler, diğeri de emirlerle alakalı olmak üzere iki tür tolerans olmalı gibi görünüyor. Buna göre bir epistemik ve bir de deontik otorite söz konusu olmalıydı.

Gerçekten sık sık fikirlere karşı bir toleranstan bahsedilmektedir. Ancak fikirler önermelerle alakalıdır; böylece sanki bu durumda bir epistemik tolerans söz konusu gibi görünüyor. Ancak yakından tahlil edilirse bunun böyle olmadığı ortaya çıkar.

Fikirlerle ilgili toleranstan iki şekilde bahsedilmektedir. Bir defa fikirleri yasaklamaktan vazgeçen birisi "toleranslı" olarak adlandırılır. Sonra da paylaşmadığı, yanlış gördüğü fikirlere karşı heyecanlanmayan, sinirlenmeyen birisine böyle denir. Ancak iki duruma da daha dikkatli bakılırsa umumiyetle önermeler değil emirler söz konusudur, yani deontik tolerans.

Birinci durumda, mesela İngiliz hükümeti anarşist fikirlerin ifade edilmesini ve propagandasının yapılmasını yasaklamadığı takdirde "toleranslı" olarak isimlendirilecektir. Görüldüğü gibi burada fikirlerin kendileri değil, bu fikirlerin *ifade edilmesi* söz konusudur, yani bir emir altında bulunabilecek olan, dışa vurulan insani bir davranış. Burada kastedilen tolerans açıkçası deontiktir.

İkinci durumda da benzeri şey söz konusudur: Kendisine anlamsız bulduğu bir şey anlatılınca kızan bir adam –yapabilse– diğerlerini başka bir fikir taşımaya zorlamak istiyor. Fikirlere *sahip olmak* bir davranıştır, toleranslı olmayan adamı kızdıran şey ise onun kurbanına otoriteyle uygun bir emir verme gücüne sahip ol-

mayışıdır. Demek ki burada da bir deontik toleransla karşı karşıyayız. Epistemik bir tolerans yoktur.

> **Önerme 10.9:** *Her tolerans epistemik otoritenin değil, deontik otoritenin alanıyla ilgilidir.*

Burada kısaca H. Marcuse tarafından yaygınlaştırılan bir tabir olan "baskıcı tolerans" hakkında da bir şeyler söylemek gerekecek. Bu çok talihsiz bir ifade tarzıdır. Çünkü: (1) "baskı" ve "baskıcı" genelde *politik* bir şeyi ifade eder. Baskı siyasi hürriyetin elden alınmasından ibarettir, o halde aynı alandaki toleransla bir tezat teşkil etmektedir. Sonuç: Kelimenin tam manasıyla hiçbir baskıcı tolerans olamaz. (2) Ancak –dildeki genel kullanımın aksine– kastedilen şey ise, manipülasyon denilen şey vasıtasıyla psikolojik hürriyetin elden alınmasıdır. Ancak bunun toleransla hiçbir alakası yoktur. (3) Zikredilen "manipülasyon" burada öyle geniş ele alınır ki hemen hemen her insani iletişim buna dahil olur. Satıcı müşterisini, gazeteci okuyucusunu, kadın kocasını (hem de nasıl!) manipüle eder. Böyle bir manipülasyona engel olmak için aslında bütün insani iletişimleri yasaklamak gerekirdi. (4) Bu *mantıklı* saçmalıkları tamamen bir kenara bırakırsak, şu da *tecrübi* olarak sabittir ki, ruhen sıhhatli bir insan kelimeler ve benzeri şeylerle tesir altında kalabilir, fakat *zorlanamaz*, yani manipüle edilemez. Çok ağır ifadeler kullanmak ise insanı rezil edebilir.

Ve nihayet önemli bir terim olan anarşizmi (ve bunun zıddı olan totalitarizmi) ele almak istiyoruz. Bazen otoriteye karşı çıkmaya, itaat etmemeye meyli olan birisi hakkında onun anarşist olduğu söylenir. Gerçekte ise böyle itaatsiz bir delikanlının kelimenin tam anlamıyla anarşist olması zorunlu değildir. Böyle olması için onun sadece şu veya bu konuda itaatsiz olması yetmez, bir de (deontik) otoriteyi tamamen reddetmesi gerekir. O halde şöyle söyleyebiliriz:

> **Önerme 10.10:** *Anarşizm, hiçbir deontik otoritenin olmaması gerektiğini savunan bir öğretidir.*

O halde anarşizmin deontik otoriteye karşı olan konumu rasyonalizmin epistemik otoriteye karşı olan tavrı gibidir. Rasyonalizm epistemik otoriteyi inkâr ederken, anarşizm deontik olanı reddeder. Ancak burada önemli bir fark vardır: Rasyonalist hiçbir otoritenin *olmadığını* söylerken, anarşist böyle bir şeyin (ne yazık ki)

var olduğunu kabul eder, fakat bunun *olmaması gerektiğini* iddia eder.

Şu durumda biz deontik otoritenin yaptırım ve dayanışma otoritesi olmak üzere iki türü olduğunu biliyoruz. Böylece ilk bakışta anarşizmin üç türü olması gerekiyormuş gibi görünüyor. (1) Birincisi her iki epistemik ve deontik otoriteyi ve aynı şekilde yaptırım ve dayanışma otoritelerini reddeder. O halde o her otoriteyi tamamen kötü, maksada uymaz, ahlaksız olarak görür ki biz buna "*radikal anarşizm*" diyeceğiz. (2) Sonra sadece yaptırım otoritesini reddeden, dayanışma otoritesini tanıyan "*yaptırım anarşizmi*" gelir. Buna tabi olan birisi kendisinin hür olarak seçtiği bir lidere, hiçbir cezayla tehdit edilmemesi şartıyla itaat etmek istediğini söyler. (3) Ve nihayet sadece dayanışma otoritesini reddeden, diğerlerini kabul eden bir *dayanışma otoritesi*ni düşünebiliriz.

Ancak bu üçüncü tür gerçekte yok gibi görünüyor. Çünkü dayanışma otoritesini bile reddeden bir kişinin cebir otoritesini tanıması imkânsız gibi bir şeydir. O halde aşağıdaki önermeyi söyleyebiliriz:

> **Önerme 10.11:** *Anarşizm pratik olarak her zaman ya radikal anarşizmdir veya yaptırım anarşizmidir.*

Radikal anarşizm mümkün müdür? Böyle bir *öğreti*nin birisi tarafından savunulduğu tabii ki düşünülebilir. Ancak bu bizim sorumuz değildir. Biz daha ziyade hiçbir deontik otoritesi olmayan, yani ne yaptırım ne de dayanışma otoritesi olan bir toplum mümkün mü bunu bilmek istiyoruz.

Cevap şöyledir: Prensip olarak evet. Hiçbir liderin yönetiminde, yani deontik otoritenin altında bulunmaksızın birkaç insanın ortak bir amaç için çabaladıkları bir ortam düşünülebilir. Mesela bir el arabasını bir kapıdan geçirmek isteyen iki delikanlıdan birisinin arabanın önünde diğerinin de arkasında durduğunu düşünelim. Bunların bu işi yapmak için hiçbir otoriteye ihtiyaçları yoktur. Birincisi arabayı çekecek, diğeri de itecek ve böylece her şey yolunda gidecektir.

Ancak burada özel, basit bir durum söz konusudur. Vaziyet şu şekildedir: (1) Amaca ulaşmak için vasıta açık seçiktir. Her iki delikanlı da ne yapılması gerektiğini görmektedirler; (2) amaca ulaşmak için gruptakilerin davranışları hususundaki iş paylaşımı

da açık seçiktir: Birisi çekmeli, diğeri itmelidir, bunun tersi değil. Fakat bu ikisinden birisi gruptakilerin hepsinin anlayacağı şekilde açık seçik değilse, bu durumda herhangi bir otorite olmaksızın işin içinden nasıl çıkılacağı bilinemez.

Aşağıdaki örneği inceleyelim: Tekrar el arabasının kapıdan geçirilmesi gerekmektedir, fakat bu kapının birisi tarafından açık tutulması gerekmektedir (çünkü kapı kendi kendine kapanır ve ağırdır da). Bu sefer iki değil dört delikanlı iş başında ve bunların hepsi aynı derecede kuvvetli ve hepsi de arabanın bir tarafında durmaktadırlar. Bunlara ilaveten araba çok ağır olduğu için ancak üç delikanlı tarafından hareket ettirilebilecektir.

Bu durumda hiçbir otoritenin olmadığını düşünelim. Öyle olabilir ki onların hepsi açmak için kapıya gidebilir veya dördü birden arabayı çekebilir ve kimse de kapıyı açmayabilir. Bu durumda şöyle söylenebilir: Böyle bir şey olursa yanlışlık hemen düzeltilecektir. Bu doğrudur. Fakat bunun da olamayabileceğini göstermek için örneğimizi biraz daha karmaşık hale getirmek yetecektir. Şöyle ki şimdi sadece bir değil, arabaya aynı uzaklıkta iki kapı olsun. Araba bu ikisinden birisinden geçirilebilir. Bu durumda ne olacak? Çeşitli ihtimaller vardır, bunlardan birisi de delikanlılardan ikisinin soldan ikisinin de sağdan çekmek istemesidir. Bu durumda amaca ulaşılmayacaktır. Halbuki örneğimiz çok basittir. Bir de sosyal bir davranışı, mesela 20 öğretmenin, 400 öğrencinin ve 15 salonun bulunduğu bir okuldaki eğitim öğretim faaliyeti düşünülsün. Böyle durumlarda bir plan yapan ve bunu denetleyen birisi olmaksızın gerçekten bir şey yapılamaz.

Buradan şöyle bir sonuç ortaya çıkar: Amaca ulaşılması için, eğer (1) genel olarak ne yapılacağı ve (2) tek tek fertlerin ne yapacağı herkes için açık seçik değilse, deontik bir otorite olmaksızın bu amaca ulaşılamayacaktır. Buradan da şu önerme ortaya çıkar:

> **Önerme 10.12:** *Şayet şartlar çok basit değilse radikal anarşizmin kabulü grup amacına ulaşılmasını imkânsız kılar.*

Bu sebepten radikal anarşizm böyle amaçlar güden her sosyal hayata terstir.

Ancak öyle görünüyor ki birçok anarşist sanki bu radikal öğretiyi değil de (her ne kadar bu konuda sık sık oldukça muğlak ifadeler kullansalar da) başka bir şeyi savunmaktadır. Onlar bir otoriteyi tanımak isterler, fakat ferdin otoritesini değil. Yapmak istedikleri her konuda istişare etmek ve sonra çoğunluğun kararına tabi olmaktır.

Böyle bir ideal ise insanın istişare etmek için vaktinin çok olduğu bazı durumlarda gerçekleştirilebilir. Ne yazık ki, insanın zamanının olmadığı, çok hızlı karar verip uygulaması gereken çok sayıda durum mevcuttur. Mesela bir yangında, bir geminin tehlikede olduğu anda veya bir ameliyat sırasında olduğu gibi. Böyle durumlarda ise bir kişinin otoritenin taşıyıcısı olması gerekir.

Her türlü deontik otoriteyi reddeden radikal anarşizm hakkında bu kadarı yeter. Bu öğretinin başka bir varyasyonu sadece yaptırım otoritesine karşıdır. Dayanışma otoritesine izin verir ve sadece yaptırım otoritesini reddeder. Bu, anarşizmin en yaygın türü olarak görünüyor. Bu tür anarşizmin idealine göre insanlar bir otoriteyi sadece ortak amaç güttükleri ve otoritenin taşıyıcısını hür olarak seçtikleri için tanırlar.

Bu gerçekleştirilebilir mi? Mantıki olarak evet –fakat ne yazık ki psiko-sosyal nedenlerden dolayı hayır. Öyle görünüyor ki insanların fıtraten bir yaptırım otoritesine ihtiyaçları vardır. Bu en azından bütün bir tecrübeden ortaya çıkan şeymiş gibi görünüyor.

Anarşizmin tersini *totalitarizm* oluşturur. Aslında bu terim çoğunlukla rastgele kullanılır. Mesela bambaşka bir şey söz konusu olduğu halde her diktatoryal anayasa "totaliter" olarak nitelendirilir. Halbuki totalitarizm olmaksızın bir diktatörlük düşünülebilir. Yani totalitarizm öyle bir öğretidir ki deontik otoriteyi bütün her şeye yayar.

> **Önerme 10.13:** *Totalitarizm bütün alanlarda deontik otoritenin bulunması gerektiğini savunan bir öğretidir.*

Şuna işaret etmek gerekir ki, totalitarizm anarşizmin inkârından ibaret olmayıp, bundan daha fazlasını söylemektedir. Yani bu mantıkçıların dediği gibi, anarşizmin çelişik zıddı değil, karşıt zıddıdır. Bu da şuradan anlaşılır: Her iki öğretinin arasında bir vasıta vardır,

bu da bütün alanlarda olmamakla birlikte bir otoritenin varlığını kabul eden öğretidir.

Totalitarizm de anarşizm gibi iki türe ayrılır.

> **Önerme 10.14:** *Totalitarizm ya radikal totalitarizm veya dayanışma totalitarizmidir.*

Birincisine, yani radikal totalitarizme göre sosyal ideal, insanların (bütün insanların) bütün alanlarda bir yaptırım otoritesinin emri altında olmasından ibarettir. Yani yaptıkları her şeyi, yapmadıkları takdirde bir ceza görecekleri tehdidiyle yerine getirirler. Bu ideale göre deontik otoritenin bir taşıyıcısı vardır ki, bu bütün insanlara yapacakları şeyi emreder, yapmazlarsa onları cezalandırabilir. Bu durumda mesela benden saçlarımı uzatıp sakal bırakmam gerektiği, aksi takdirde eğer tıraş olursam hapse veya toplama kampına gönderileceğim söylenir.

Totalitarizmin ikinci türü de aynı şeyi ister, ancak süjeler burada taşıyıcının iradesine kendi iradeleriyle tabi olurlar, bunu da ortak amaçları olduğu ve bu amaca ulaşmak için zikredilen itaatin zorunlu olduğunu düşündükleri için yaparlar.

Totalitarist öğretiler bütün zamanlarda yeteri kadar vardı. Bizim dönemimiz ise totalitarizmin bolluğu açısından özellikle şanslıdır. Ancak hangi tür totalitarizmin söz konusu olduğu her zaman açık değildir. Bazen bu öğretilerin savunucuları sanki sadece bir dayanışma totalitarizmini düşünüyormuş gibi görünürler. Mesela komünist öğretide bu bilhassa vurgulanarak iddia edilir. Gerçekte ise daha ziyade radikal totalitarizmi düşündürtecek şekilde davranmaktadırlar.

Anarşizm ile totalitarizm arasında çok önemli bir fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki ideal olarak mantıki sebeplerden dolayı çoğunlukla gerçekleştirilemez. Totalitarizm ise bu tür bir zorlukla karşılaşmaz. Anarşist prensiplere göre yaşamak isteyen bir toplum bunu gerçekleştiremez, zira çoğu durumlarda grup çalışması imkânsız olacaktır. Buna karşılık çok iyi işleyen totaliter bir toplum rahatlıkla düşünülebilir, böyle bir fikir hiçbir çelişki taşımaz.

Eğer düşünen insanların çoğu totalitarizmi reddediyorsa bu *mantıki* değil, *ahlaki* sebeplerden dolayıdır. Onlara göre böyle bir

toplumda yaşamak insan onuruna yakışmaz ve utanılacak bir durumdur.

Her halükârda siyasi düşünürlerin çoğu ne anarşizmi ne de totalitarizmi savunurlar. Bu mantıken şu sebeple mümkündür: Bu ikisi birbirlerinin çelişik değil, karşıt zıddıdır. Bu da bu ikisinin arasında bir orta yolun olduğu anlamına gelir. Siyaset düşünürlerinin çoğu işte bu yolu tavsiye ederler. Onların tasarladıkları ideal toplumda bazı alanlarda deontik otorite mevcuttur, bazılarında yoktur. Deontik otoritenin mevcut olmadığı bu son alan ise siyasi hürriyetler idealini içinde barındırır.

11. Otorite ve İnanç

Epistemik ve deontik otoritenin birbirleriyle karşılıklı konumları hakkındaki meselelerden bazıları 4. bölümde zikredilmiştir. Biz burada aynı alanda başka bir soruyla daha detaylı meşgul olacağız: *Deontik* otorite ne dereceye kadar *önermeleri* dikte edebilir? Daha basit ifadeyle: Bir şef bana bir şeye inanmayı emredebilir mi? Öyle ya inanç bir önermenin kabul edilmesinden ibarettir. Fikir böyle ifade edilirse ilk bakışta saçma gibi görünüyor: Şef, şef olarak (uzmanın tersine) böyle bir şeyi kesinlikle yapamaz. Çünkü sadece emirler –önermeler değil– deontik otoritenin alanına girer. Böylece Bert'in fabrikada veya büroda benim şefim olması onun bana söylediği şeye inanmamı gerektirmez. Denecektir ki, onun beni bir şeye inanmaya zorlamaya hakkı yoktur.

Ancak bu fikir ilk bakışta göründüğü kadar saçma olmamalı, çünkü birçok kişi, görünüşe göre de zeki insanlar bunu savunmuşlardır. Tarihte bunun sadece tatbik edildiği değil, aynı zamanda özellikle öğretildiği de vuku bulmuştur. Bugün de öncekinden daha farklı değildir. O halde kendimize ciddi ciddi şu soruyu sormamız gerekecektir: (Sadece) deontik bir otoritenin taşıyıcısı önermelerin kabulünü emredebilir mi?

Rahatlık olması açısından biz burada bunu mümkün gören teze "inanç deontizmi tezi", bunu savunanlara da "inanç deontikleri" diyeceğiz.

İnanç deontiklerinin asıl argümanı şu şekilde görünmektedir: Bir önermenin kabulü insani bir davranıştır. O halde bu da buna benzer diğer davranışlar gibi bir karar neticesinde yapılır. Karar vermek ise bir kaideyi kabul etmek demektir. Böyle bir kaide bir

başkası tarafından da konabilir ve bundan sonra da bu bir emir şeklini alır. Emirler ise deontik otoritenin alanına aittir. O halde deontik otoritenin taşıyıcısı, duruma göre böyle bir kaidenin kabulünü dayatabilir –ve buna bağlı olarak da bir önermenin kabulünü. O halde taşıyıcı süjeye neye inanması gerektiğini emredebilir.

İnsan bu çıkarsamada zımni olarak bir şey şart koşulduğunu hemen fark eder: Bu bir önermenin kabulüne götüren kararın *hür* oluşudur. Yukarıda bu konuyu detaylı bir şekilde ele aldık ve psikolojik hürriyetin deontik otoritenin zorunlu bir şartı olduğu sonucuna ulaştık (önerme 10.5). O halde bir kaide deontik otoritenin taşıyıcısı tarafından bir süjeye, sadece süjenin bu kaideyi tanıyıp tanımama konusunda psikolojik olarak hür olması durumunda emredilebilir. Böyle bir hürriyet mevcut değilse bizim anladığımız anlamda bir deontik otoriteden bahsedilemez; başka bir deyişle taşıyıcı ilgili kaideyi emredemez.

O halde kendimize önce süjenin önermeleri kabul ederken hür olup olmadığını, hürse hangi durumlarda hür olduğunu sormamız gerekir. Bu soruya ise "bir önermeyi kabul etmek" terimini tahlil etmeden cevap verilemez.

Bir önerme hangi şartlar altında bir insan tarafından kabul edilir? Görünüşe göre bizim burada üç farklı durumu ayırmamız gerekmektedir. Birincisi, insan ilgili önermenin doğru olduğu hususunda *emin* olabilir; ikincisi bunun olumsuzunun/nefyinin (mantıkçıların tabiriyle "Negat") daha muhtemel olduğunu görür; üçüncü olarak da, öyle olabilir ki o bu önermenin doğru olma ihtimalinin kendi bilgisinin durumuna göre onun olumsuzunun doğru olma ihtimaline eşit olduğunu bile *bilmez.*

1. *Kesin bilgi.* Mesela ben şu anda masamda oturduğumdan tamamen eminim, yani "ben şu anda masamda oturuyorum" önermesini (cümlesini) emin bir şekilde kesinlikle doğru kabul ediyorum. Bu durumda ben bu önermeyi tanımak veya reddetmek hususunda hür müyüm? Böyle bir hürriyetimin olmadığı çok açık ve seçiktir. Önermemin olumsuzu olan "şu anda masamda oturmuyorum" önermesini kabul etmem imkânsızdır. Buradan şu sonuç ortaya çıkar: Kesinlikle doğru önermeler hakkında bir hürriyet söz konusu olamaz, buna bağlı olarak da bir deontik otorite olamaz. Belki otorite taşıyıcısı beni ilgili önermeyi *verbal* olarak tanımaya, yani beni "ben şu anda masamda oturmuyorum" demeye zorla-

yabilir. Fakat benim aynı zamanda böyle *düşünmem* konusunda, yani bunu sadece söylemekle kalmayıp, şu anda masamda oturmadığıma *inanmam* konusunda bir etkide bulunamaz, en azından ben masamda oturduğumu açık seçik bildiğim sürece. O halde aşağıdaki önermeyi söyleyebiliriz:

> **Önerme 11.1:** *Süjenin kesinlikle doğru olarak bildiği bir önermenin nefyini/olumsuzunu (Negat) kabul etmesi, hiçbir deontik otoritenin alanına dahil değildir.*

Belki buna karşı şöyle itiraz edilebilir: Otorite taşıyıcısı –burada bir diktatör düşünülüyor– süjeyi öyle "manipüle" edebilir ki, nihayet süje söz konusu önermenin doğru mu yanlış mı olduğundan emin olmaz. Böyle manipülasyona güzel bir örnek, komünist ülkelerde halka emredilen sözde diyalektiktir. Buna göre her yerde çelişkiler/tenakuzlar mevcuttur ki, bu ifade aslında kesinlikle yanlıştır. Bu sahte tenakuzlardan insanlara o kadar uzun süre ve karışık bir şekilde bahsedildi ki, sonunda onlar bunların var mı yok mu olduğunu bilemez hale geldiler. Başka bir örnek: Totaliter ülkelerdeki polisler kurbanlarına, bunlar kendilerine emredilen önermeleri sadece sözlü olarak kabul edinceye kadar değil, nihayet onlara inanıncaya kadar işkence ederler. Söylenilene göre göstermelik Sovyet mahkemelerinde sık sık vuku bulduğu üzere, tutuklular uzun süren işkencelerden sonra kendilerinin hiçbir suçu olmadığı halde çeşitli suçlar işlediklerine ikna olmuşlardır. Bunlar gerçekten olmaktadır.

Fakat bu bizim önermemize bir itiraz değildir. Çünkü bu durumlarda kesinlik mevcut değildir, önerme ise sadece süjenin kendisine zorla kabul ettirilmek istenen önermenin yanlış olduğundan emin olduğu durumlardan bahsetmektedir. Bu eminlik olduğu sürece süjeye emretmek mümkün değildir.

2. *Doğruluk ihtimali.* Şimdi de bir önermenin kabulünün ikinci türüne geliyoruz ki, burada onun doğruluğu hakkında kesinlik değil de sadece bir ihtimal vardır. Herkesin bildiği gibi, önermelerin çoğu böyle kabul edilir; biz sadece bunların doğru olma ihtimallerinin, olumsuzlarının doğru olma ihtimalinden daha fazla olduğunu biliriz. Buraya mesela tabii bilimlerin bütün teorik önermeleri dahildir. Dünyanın güneşin etrafında döndüğüne dair önerme bile, doğruluk ihtimali olumsuzununkiyle karşılaştırılamayacak kadar

yüksek olsa da, *tamamen* kesin doğru olarak geçerli olamaz. Diğer durumlarda ise bu doğruluk ihtimalinin derecesi daha düşüktür –mesela mahkemelerde hakimler doğruluk ihtimalinin kimin tarafında daha yüksek olduğunu kavramadan önce çoğunlukla uzun süre düşünmek zorundadır. Bu durumda deontik otoriteyle alakalı konularda bu önermelerin konumu nedir? Deontik otorite böyle önermeler dayatabilir mi?

Bu soru başka bir soruya irca edilebilir: Süje böyle önermeleri kabul etme konusunda hür müdür? Ancak bu böyle sorulursa, cevap şöyle olur: Buradaki durum bizim prensip olarak hiçbir hürriyetimizin olmayışı *değildir*. Meseleye böyle bakılabilir.

Bizim böyle bir önermeyi kabul edişimizin sebebi, onun, olumsuzundan daha muhtemel oluşudur. Burada mevzu bahis edilen doğruluk ihtimali, ilgili önerme ile süjenin bilgisinin durumu arasındaki ilişkidir. Bu bilgi durumuna göre önermenin doğruluk ihtimali şu ve şu kadardır. Mesela diyelim ki, ben radyodan hava durumunu dinlemiş olayım (ve bundan daha fazlasını bilmiyorum), bu durumda benim için yarın yağmurun yağacağı, güzel bir havanın olacağından daha muhtemeldir. Burada önemli olan nokta zikredilen ilişkinin benim *irademle,* benim arzularımla hiçbir alakası olmayan sırf *mantıki* bir ilişki oluşudur. Bu basitçe böyle, başka şekilde değil. Ben bunu değiştiremem. Bu bakımdan ben *hür değilim.*

Eğer durum böyleyse, buradan bizim kesinlikle doğru önermeler söz konusu olduğu zamanki konumda olduğumuz sonucu ortaya çıkar. Hiçbir deontik otorite bunları emredemez.

> **Önerme 11.2:** *Süje tarafından daha muhtemel kabul edilen bir önermenin olumsuzunun onun tarafından kabul edilmesi hiçbir deontik otoritenin alanına girmez.*

Ancak burada inanç deontikleri en güçlü itirazlarını yükseltmektedirler. Onlar şöyle argümanlar getirmektedirler: Kesin bilgi yok da sadece bir ihtimal varsa bu ihtimali bilmek bu önermeyi tanımak için yeterli değildir. En azından birçok durumda buna ilaveten iradenin de işin içine girmesi zorunludur. Yani denilebilir ki bizim irademizin desteğiyle doğruluk ihtimalinin derecesini yükseltiriz. Doğruluk ihtimalinin kavranmasının aksine bu irade hürdür. Yani o deontik bir otorite tarafından emredilebilir.

Aşağıdaki örneği ele alalım: Ben Ludwig'le birkaç yıldan beri tanışıyorum ve o hep dürüst davrandı. Bana göre onun dürüst, güvenilir birisi oluşu muhtemeldir. Onun hakkında bazı şüphelerim de var –bir kadın bana onun hakkında çok kötü bazı şeyler anlattı. Aslında bu kadın utanmaz bir dedikoducu olarak da bilinmektedir; fakat haddi zatında bu konuda haklı olması da mümkündür. Bütün bunlara rağmen "Ludwig dürüst bir insandır" önermesinin doğruluk ihtimali bunun olumsuzu olan "o dürüst bir insan değildir" önermesinin doğru olma ihtimalinden daha yüksektir. Sadece bu ihtimalin farkında oluş önermeyi kabul etmek için yeterli midir, değil midir? İnanç deontikleri hayır, bu yeterli değildir, derler. Ben kendime irademle, hür irademle yardımcı olurum. Ancak hür olarak kabul edilen bir kaide bir deontik otorite tarafından emredilebilir. O halde o böyle durumlarda benim neye inanmam gerektiğine de karar verebilir.

Bu argümantasyon ve verilen örnekler ikna edici değildir. Burada çeşitli karışıklıklarla karşı karşıya gibi görünüyoruz. Önce *teorik* bakımdan bir önermenin tanınmasıyla onun *pratik* amaçlar için kabul edilmesini birbirinden ayırmalıyız. Öyle olabilir ki "Ludwig dürüst bir insandır" önermesi olumsuzundan daha muhtemel olabilir, o halde tarafımdan teorik olarak tanınabilir, fakat pratik kararlar hususunda temel alabileceğim kadar değil. Mesela ben bu önermeyi kabul edebilirim ve buna rağmen benim olmayan 1000 Lirayı Ludwig'e kolay kolay emanet edemem. Bunun için önermenin daha yüksek bir doğruluk ihtimali zorunlu olurdu.

Sonra öyle görünüyor ki, inanç deontikleri otoritenin tatbik edilmesinde daha ziyade *epistemik* bir otoriteyi düşünüyorlar. Bildiğimiz gibi, deontik otoritenin taşıyıcısı aynı zamanda epistemik bir otoritenin de taşıyıcısı olabilir –özellikle pratik önermeler alanında. Böyle biri benim bu alandaki bilgi seviyemi yükseltebilir ve böylelikle önermenin doğruluk ihtimali de yükselir.

Nihayet bu argümanda insan iradesinin tamamen farklı iki fonksiyonunun birbirine karıştırıldığı görülüyor. Bu irade bana bir önermeyi *ya* kabul ettirir –*veya* sadece idrake dayalı olarak kabul ettikten sonra buna yoğun bir şekilde bağlanır. Bu söylenenlerden sonra birincisi ilk iki tür önermelerde (yani kesin ve muhtemelen doğru) mümkün değildir. Buna karşılık bizim bir önermeye az veya çok yoğunlukla, arzuyla, duyguyla vs. bağlanmamız mümkündür.

Bu yoğunluğun derecesindeki fark iradeden kaynaklanır. Fakat bunun bizim bir önermeyi kabul etmemiz gerçeğiyle bir ilgisi yoktur, bu konuda irade hiçbir şey yapamaz.

Bu ayırım dini ve ideolojik inanç teorisi için çok önemlidir. Biz bunu ayrı bir önermeyle ifade etmek istiyoruz:

> **Önerme 11.3:** *İrade kesin veya muhtemelen doğru olarak tanınan bir önermenin kabul edilme yoğunluğunu etkileyebilir, ancak kabulün kendisini etkileyemez.*

3. Pragmatik kabul. Nihayet ilgili önermenin, olumsuzundan daha muhtemel olup olmadığını bile bilmediğimiz duruma gelebiliriz. Bu ilk bakışta garip gibi gelse de bizim böyle önermeleri kabul ettiğimiz durumlar da vakidir.

Geçen sene uçakla Freiburg i.Br.'den İsviçre'deki Freiburg'a tek başıma uçtum ve Jura'ya[1] doğru bir geçitten geçmem gerekiyordu. Yaklaştığımda geçidin bulutlarla kaplı olduğunu gördüm, öyle ki buradan geçemedim (ben VFR,[2] yani görerek uçuyordum ve bulutların içine girme yetkim yoktu). 50 km solda yaklaşık aynı yükseklikte başka bir geçit olduğunu biliyordum. Ancak onun açık veya kapalı olduğu konusunda bir bilgim yoktu. "O açıktır" önermesinin, olumsuzu olan "o açık değildir" önermesinden daha muhtemel olduğunu kabul etmek hususunda bile bir sebebim yoktu. Ve ben oraya uçmaya karar verdim, "o açıktır" önermesini kabul ettim. Böyle durumlarda biz önermenin "sırf pragmatik sebepler"den yani pratik sebeplerden dolayı kabul edildiğini söyleriz.

Buradaki sorumuz şöyledir: Deontik otorite böyle önermelerin kabulünü emredebilir mi? Yukarıdaki gibi bu soru da başka bir soruya götürmektedir: Böyle bir önermenin kabulü konusunda hür müyüm?

Burada olumlu cevap verilmelidir: Zikredilen şartlar altında böyle bir önermeyi kabul etmek veya etmemek konusunda hürüz. Bu yüzden deontik otoritenin taşıyıcısı da böyle bir önermeyi prensip olarak emredebilir. Bunun da şartı sadece önermenin benim bilgimin seviyesine göre olumsuzundan daha muhtemel olmamasıdır.

• • • •

1 İsviçre'de bir kanton. (çev.)

2 Visual Flight Rules: Görerek Uçuş Kuralları (çev.)

Mesela aşağıdaki durumu düşünelim. Ben uçakta yalnız olmayıp, uçağın doğru dürüst uçması için birlikte düşünüp hareket etmesi gereken bir mürettebatla beraberim. Ön tarafta solda oturan adam, kaptan, ikinci geçidin açık olduğunu kabul ederek davranmaya karar verir. O bu şartlar altında diğerlerine şöyle söyleyebilir: "Diğer geçidin açık olduğunu kabul ediyoruz." Bu durumda diğerleri –yardımcı kaptan ve uçuş mühendisi– böyle durumlarda normal olduğu üzere kaptanın otoritesini tanıyorlarsa onlar da bunu kabul etmelidirler. O halde şu önermeyi söyleyebiliriz:

> **Önerme 11.4:** *Süjenin bilgisine nazaran doğruluk ihtimali olumsuzundan daha fazla olmayan bir önermenin süje tarafından kabul edilmesi deontik otoritenin alanına girebilir.*

Özet olarak mantıki durum şöyle görünmektedir: Hiçbir durumda deontik otorite, ilgili önerme sadece muhtemel bile olsa *inancı* zorla kabul ettiremez. Ancak o *pragmatik kabul*ü emredebilir; şöyle ki, doğruluk ihtimali (her zaman süjenin bilgisinin durumuna göre) karşıtından daha yüksek olmayan önermelerin kabulünü emredebilir.

Bu bağlamda tarihi bakımdan meşhur iki öğreti üzerinde kısaca duracağız: Tertullian'a (2. yüzyıl) mal edilen bir öğreti ve yüce Ignatius von Loyola'nın (16. yüzyıl) tarikat itaati öğretisi.

Meşhur âlim (ve mülhid) Tertullian'a –görünüşe göre haksız bir şekilde– şu cümle mal edilir: "Credo quia absurdum/saçma olduğu için inanıyorum". Bu cümle bir insandan onun bilgisine nazaran saçma, yani çelişkili olan bir ifadeyi doğru kabul etmesini istiyor. Şu durumda böyle bir ifade ruhen sıhhatli bir süje için kesinlikle yanlıştır. O halde önermemiz 11.1'e göre bu süje onu kabul edemez. O halde cümle (önerme) mümkün olmayan bir şeyi istemektedir ve reddedilmelidir.

Yüce Ignatius'un öğretisi* daha farklıdır. O otoritenin, süje bulunduğu bağlamda ne kadar hür ise sadece o kadar emredebileceğini açık seçik görür. Fakat sonra bu hürriyetin alanını öyle ortaya koyar ki, toplumun fertlerinden hemen hemen istisnasız bir "akıl

* Brief an die Patres und Brüder in Portugal vom 26. März 1553. *Obras Completas*, Madrid 1953, lett. 83, s. 833 vd.

itaati" talep eder.[3] Bu, muhtemelen onun niyetinde olsa bile pratik önermelerle bile sınırlandırılmaz.

Argümantasyonda ise bütün yukarıda zikredilen mantık hataları yapılır. Bu çoğunlukla deontik ve epistemik otoritenin karıştırılmasında yaşanır ki (önerme 9.1'in tersine) bu sonuncusu temsil edilebilir olarak görülmektedir.

Bir tarikat ehlinin önderini bütün alanlarda epistemik otorite olarak görmesi gerektiğine dair radikal yorumda olduğu üzere bu öğreti hala oldukça tesirlidir. Bu yüzden inançlı bir Katoliğin (buna tarikat ehli dahil olmak üzere) mantıki konumunu burada ortaya konan teorinin ışığında ele almak faydalı olacaktır.

Kilise, inançla alakalı açıklamalarında–yani inançla ilgili önermeler alanında– inançlı bir Katolik için aynı zamanda *epistemik* bir otoritedir. Tarikatteki amir ise kilise *değildir*. Kilise dogmatik emirlerini sadece Papa, ruhaniler meclisi ve piskoposların ortak *icması* vasıtasıyla açıklar. Tarikat önderi ise tarikat ehli için *sadece deontik* bir otoritedir. Tabii ki o bir insan olarak epistemik bir otoriteye de sahip olabilir –ve onun buna sahip olması arzu edilen bir şeydir. Ancak onun sadece bir amir olması ona bu otoriteyi vermez. Fakat yüce Ignatius tarikat amiri için böyle biri olarak epistemik otoriteyi talep etmektedir. Fakat biz gördük ki, deontik otoritenin taşıyıcısı sadece pragmatik açıdan önermelerin kabulünü emredebilir, ama kesinlikle başka şekilde emredemez. Böylece zikredilen öğreti inançlı bir Katolik tarafından yanlış olduğu gerekçesiyle reddedilecektir.

Durum sadece Katolikler için ehemmiyet arz etmiyor. Benzeri öğretiler komünistlerde de yaygın gibi görünüyor. Teorileri karşılaştırılamayacak kadar az geliştirilmiş olsa da, epeyce kesin olarak görünmektedir ki, onlar sık sık Ignatiusçu prensibe inanmaktadırlar: Parti başkanı veya en azından parti kurulu bireye karşı her zaman haklıdır. Fakat bu, bilindiği gibi, komünist ideoloji bakış açısından yanlıştır –çünkü zikredilen organlar burada da sadece deontik bir otoriteye sahiptir.

• • • •

3 İnsanın iradi olarak bütün arzu ve taleplerinden tarikat önderi lehine vazgeçmesi, kendisini tamamen teslim etmesi hali. (çev.)

Dizin

Dizin temelde orijinaline bağlı kalınarak hazırlandı. Bu çerçevede kavramlar yalnızca tanımlarının yapıldığı ve çok önemli oldukları sayfa numaralarıyla dizine eklendi. (çev.)

ahlak 32, 45, 55, 61, 66, 76, 78, 79, 105, 108
akılcılık 11, 56, 63-68, 71, 72
aksiyomlaştırma 11
alan 19, 23-25, 43-46
alışkanlık 40
alıştırma 40
amaç 73-75, 77-80, 93-97, 101, 103, 105-108, 115
anarşizm 99, 103-109
Aristoteles 8, 11, 27, 28
asimetrik 33, 34, 36, 37, 88
Austin, J. 86

bildirme 21-23, 53, 86, 87
bilgi 59, 60, 66-68; ~ durumu 52, 53, 60, 112, 114, 117
bilgisayar 10, 25, 26, 59
bilim 59, 64, 68, 70; ~ adamı 60, 64, 70, 71; ~cilik 64

çelişik 107, 109

delillendirme 55, 67, 79
dil tahlili 9, 10
din 40, 63, 66, 70, 71, 116
doğruluk ihtimali 45, 51-53, 63, 66, 67, 106, 112-115, 117
dönüşsüz 32, 33
durum 45
dünya görüşü 70, 71
düşünce/fikir 24

Eflatun 69
emir 23, 45, 46, 114,
epistemik eşitlikçilik 66

felsefe 9, 14, 27, 40, 70; analitik ~ 9
fert/birey 13, 26-30, 32, 76, 106, 117, 118
Freud 32

geçişli 34-36, 88
grup 28, 29, 76, 78, 84, 105, 106

Hegel 27, 28
hürriyet 96, 97, 99, 114, 117; fiziki ~ 100, 101; psikolojik ~ 100-102, 104, 112; siyasi ~ 99-102, 104, 109

Ignatius, von Loyola 117, 118

icra 75
iddia 22, 51
ideal 25; ~ yapılar 24, 30, 43, 46, 86
idrak 21, 64, 67, 80, 115
ifade 44, 45
inanç 75, 80, 81, 102, 111, 117, 118; ~ deontizmi 111, 114, 115; ~ teorisi 116

inşai 86, 87
irade 52, 86, 114-116; taşıyıcının ~si 94-96, 98
isimler 14; nisbi ~ 14
işaret 21, 22, 24, 25

kabul 79, 80, 116
kanun 27-29, 36, 96
Kant 78, 99
karar 86
karşıt 107
kategoriler 14
kesinlik 113

Latince 7, 39, 69

malumat 23, 24
mantık 9-11, 15, 19, 29, 32-34, 39, 44, 60, 78, 85, 86, 89, 107, 108, 112, 114, 118
muhteva 24, 25
mümkün 8
münasebet 14

olumsuz/nefy (*Negat*) 78, 79, 112-117
ontoloji 27, 28, 81
organizasyon öğretisi 88
otorite; bilgi ~si 10, 40, 46, 59; dayanışma ~si 93, 95-97, 102, 105, 107; deontik ~ 10, 26, 46-49, 55, 59, 63, 73-81, 83, 84, 88, 93, 95-97, 99, 101-109, 111-118; epistemik ~ 46-49, 51-61, 63-68, 71-73, 75, 79-81, 83, 84, 93, 96, 103-105, 111, 115, 118; grup ~si 26-28, 74-78; mutlak ~ 37, 38; ~nin varlığı 31, 36, 38, 59, 63-65, 75, 76, 78, 101, 107, 107; ~nin reddi 63, 64, 78, 107; ~nin suistimali 38-40, 48, 55, 63; psikolojik ~ 101; yaptırım ~si 93-96, 102, 105, 107, 108
önerme; değer ~leri 60, 61, 70, 79; genel ~ 57; pratik ~ 46-48, 69, 70, 81, 96, 115, 118; teorik ~ 69, 70, 113, 115

pragmatik 21, 116, 117
proposition 43, 44
psikoloji 9, 10, 16, 24, 40, 61, 66, 100

reel 26

salahiyet 53-59, 64, 65, 68, 70, 71
samimiyet 53, 54, 56-58
semiyotik 21
skolastik 58, 66, 67
Sokrates 69, 76
sosyoloji 9, 10, 16, 40

şüphecilik 66

tahkik ruhu 72
tanıma 20, 83
Tanrı 38, 70, 99
tarif 14
taşıyıcı; asıl ~ 84, 86-91; ~-süje münasebeti 19, 34-37
tayin 86-88, 90
tecrübe 36, 49, 55, 57-61, 67, 80, 104
tefviz (delegasyon) 11, 83-88, 90
temsilci 83, 84, 86-90
Tertullian 117
tolerans 99, 102-104; epistemik ~ 103, 104
toplum 27, 28, 105, 108, 109, 117
totalitarizm 104, 107-109, 113
tümdengelimci/istidlali 27, 55, 56, 58, 64, 68, 71, 80, 81
tümevarımsal/istikrai 57, 58, 71, 80

Yunanca 46

zorunlu 8

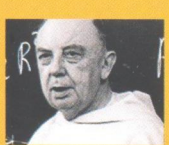
OTORİTE NEDİR?

OTORİTE MANTIĞINA GİRİŞ

J. M. BOCHEŃSKI

OTORİTE GERÇEKTEN NEDİR, ÇEŞİTLERİ NELERDİR? İKTİDAR MÜCADELELERİ İÇİN MODASI GEÇMİŞ BİR MASKE MİDİR? VAZGEÇİLMEZ BİR SOSYAL İSTİKRAR UNSURU MUDUR? KİM OTORİTE SAHİBİ OLABİLİR, KİM OTORİTEYE İTAAT EDER? OTORİTE TEMELLENDİRİLEBİLİR Mİ, NASIL? OTORİTENİN AKIL, HÜRRİYET, TOLERANS VE İNANÇLA İLİŞKİSİ NEDİR?

J. M. BOCHEŃSKİ, BU VE BENZERİ SORULARI MANTIKİ BİR KESİNLİKTE VE FAKAT AYNI ZAMANDA GENEL OKUYUCUNUN DA ANLAYACAĞI BİR DİLLE GÜNLÜK YAŞAMDAN ÖRNEKLERLE ELE ALIYOR. ONA GÖRE, HİÇBİR OTORİTE OLMASAYDI BUGÜN İÇİNDE YAŞAMAKTA OLDUĞUMUZ ÖZGÜRLÜKÇÜ DÜZEN YIKILIRDI. FAKAT OTORİTER DAVRANMANIN OTORİTE İLE BİR İLGİSİ YOKTUR. OKUYUCU GERÇEK OTORİTENİN NE OLDUĞUNU VE BUNU NASIL KAZANACAĞINI BU KÜÇÜK KİTAPTA PEK ÇOK ANLAŞILIR ÖRNEK EŞLİĞİNDE BULACAKTIR. GÜNÜMÜZÜN ESASLI KONULARINDAN BİRİ HAKKINDAKİ BU GÜNCEL ESER OTORİTEYLE İLGİLENEN HERKESİN ELİNE GEÇMELİDİR. ASLINDA OTORİTEYLE KİM İLGİLENMEZ Kİ?

J. M. Bocheński (1902-1995), 20. yüzyıl Batı felsefesinin önemli sahsiyetlerindendir. Hukuk, iktisat, felsefe, mantık ve teoloji eğitimi gördü. Mantık tarihi, mantığın hayatın çeşitli alanlarında, özellikle de dini alanda kullanımı, diyalektik materyalizm ve Sovyet felsefesi özel ilgi alanlarını oluşturmuştur. Başta mantık ve felsefe alanında olmak üzere çeşitli dillerde çok sayıda çalışma kaleme almıştır.

9 786059 125178